

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

RÓNAY GYÖRGY
TOLDALAGI PÁL
DEZSŐ LÁSZLÓ
TARDONAI GABOR
GUSTAVE THIBON
GIOVANNI PAPINI
MIHELICS VID
RADÓ POLIKÁRP
SINKÓ FERENC
KORMOS OTTÓ
HALÁSZ ALEXANDRA
PASSUTH LÁSZLÓ

írásai

1951 MÁRCIUS

TARTALOM

	Oldal
<i>Rónay György</i> : A kereszt igazsága	113
<i>Toldalagi Pál</i> : Csupa virágos rét (Vers)	119
<i>Dezső László</i> : Mozart és a halál	120
<i>Tardonai Gábor</i> : Madarásznota (Vers)	133
<i>Gustave Thibon</i> : Gondolatok	134
<i>Giovanni Papini</i> : Az apa fia (Elbeszélés)	137
Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóiratszemléje)	143

S Z E M L E

<i>Radó Polikárp</i> : A nagyböjt gondolatvilága	150
<i>Kormos Ottó</i> : Néhány szó a falusi lelkipásztor új problémáiról	156
<i>M. V.</i> : Termelőcsoportok a keresztény középkorban	159
<i>Ö. A.</i> : Az állatok ösztöne	161
<i>Halász Alexandra</i> : Az indián ösműveltségek eredete	163
<i>Passuth László</i> : Verdi	166

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

A KERESZT IGAZSÁGA

Jézus Pilátus előtt áll s a helytartó megkérdezi tőle: „Te vagy-e a zsidók királya?” Jézus azt feleli: „Az én országom nem e világból való. Ha e világból volna az én országom, harcra kelnének szolgálaim, hogy kezükbe ne adassam a zsidóknak. Az én országom azonban nem e világból való.” Pilátust nyilván meglepi a válasz; újra fölteszi a kérdést: „Tehát király vagy?” Válaszában az Üdvözítő megerősíti király-voltát s mintegy meghatározza királyságának minőségét, természetét. „Te mondod, hogy király vagyok. Arra születtem és azért jöttem a világra, hogy bizonyosságot tegyek az Igazságról. Mindaz, aki az Igazságból való, hallgat az én szavamra” (Ján. 18, 33—37).

1.

Beleállítva ennek a világnak az életébe, s tele azzal a szándékkal, hogy ennek a világnak az életét szebbé, jobbá, emberibbé tegyék, a keresztények közül egyesek mintha nem tartanák eléggé szemük előtt Jézusnak ezeket a Pilátus előtt mondott szavait: „Az én országom nem e világból való”. Szembeszállva azzal az önző tévedéssel, mely éppen ezekre az ígéretekre hivatkozva azt hangoztatta, hogy a hívő számára a saját üdvösségén kívül minden más, tehát e földi világ sorsa és állapota is közömbös, (ami végtére nem más, mint a felebaráti szeretet parancsának hallgatólagos megtagadása): — e tévedéssel szembeszállva vannak, akik hajlandók az ellenkező tévedésbe esni s a kereszténységet, katolicizmust, evangéliumot, Krisztus-hirdetést „jó hirt” már-már elsődlegesen e földi világ berendezésére irányuló programnak tekinteni. Sőt vannak, szélsőségesebb esetekben, akik Krisztus királyságát úgy értelmeznék, mint a keresztény uralomnak valaminő politikai és gazdasági rend keretei között történő megvalósulását. Holott az evangélium nemcsak hogy nem javall a világ számára valaminő meghatározott — monarchikus, arisztokratikus vagy demokratikus — uralmi formát, hanem egyáltalán nem is foglalkozik a világi uralom kérdévével. Hiszen ha foglalkoznék vele, állást kellene foglalnia az uralom és kormányzás valamilyen formája mellett s ezzel veszélyeztetné egyetemességét, minden idők és minden rendszer számára való érvényességét. Nem az egész emberiségnek meghirdetett „jó hír” volna, hanem pártprogramm. Az evangélium azonban ezen a téren nem megy tovább azoknak az általános erkölcsi elveknek a kinyilvánításánál, amelyek minden társadalomra, minden emberi közösségre és személyre egyaránt kötelezőek.

Krisztus „meggyőzte” ugyan a világot, azt azonban sehol sem ígérte, hogy győzelme — a zsidók téves reményeinek megfelelően — már itt a földön valaminő evilági, a földi országokéhoz hasonló uralmi szervezet látható formában fog megnyilatkozni. Ellenkezőleg, ő maga figyelmeztet

e győzelem sajátos „láthatatlanságára“, Isten országának minden földi birodalométól lényegesen különböző természetére és helyzetére. A fari-zeusok kérdésére, hogy mikor jön el az Isten országa, azt felelte: „Nem jön el az Isten országa szembetűnő módon; sem nem fogják mondani: ime itt vagy amott van; mert hiszen az Isten országa bennetek van” (Luk. 17, 20—21). Parabolái egyikében pedig: „Mihez hasonlítsam az Isten országát? — kérdezte. — Hasonló a kovászhoz, melyet bevén az asszony, belevegyített három véka lisztbe, míg nem az egész megkelt” (Luk. 13, 20—21). A megváltás, a „jó hír”; az evangélium nem hozott közvetlen, szemmel látható változást, jelentős jobbulást az emberiség földi sorsában. Meghagyta a világot ugyanannak a lisztnek, ami azelőtt volt. Műve, mint a kovászé, lassú, a világ fölszine, külső formái alatt végbemenő munka. Isten országa ezen a földön, ennek a világnak az életében *regnum absconditum*, elrejtett, „belevegyített” ország. Csakis így, ebben a belevegyitetttségében teljesítheti Krisztustól rendelt hivatását: a világ áthatását, megkelesztését az üdvösségre. Mert hiszen ha kiválnék a világ anyagából, amelybe belekeverték, ha megpróbálna külön párttá szerveződni, ezzel többszörösen is kockára tenné küldetése sikerét. Mint egy „országnak”, egy érdekelt hatalomnak a többi hasonló között — s a dolog természeténél fogva a hasonlók *ellen* is — szükségképpen vagy le kellene mondania az egyetemességnek, katolicitásnak arról az igényéről, amelyet az „elmenvén tanítások *minden* nemzetet” missziója parancsként szab eléje; vagy pedig továbbra is ragaszkodva — immár paradox — univerzalitásához, kénytelen volna annak a táborán kívüliek irányában a hatalom és erőszak olyan eszközeivel szerezni érvényt, amelyeknek alkalmazása nem egyeztethető össze sem a szeretet parancsával, sem az anyagi légiók segítségéről lemondó Üdvözítő példájával. Isten országának mint világi értelemben vett országnak nem is lehet más létezési formája ezen a világon, mint a „belevegyitetttség”, a kovász léte a tésztaiban; mert hiszen egyébként, alászállva a pusztán evilági célok és érdekek síkjára, megszűnnék Isten országa lenni. Ugyanakkor viszont az evilági érdekek és célok szövénéyei közepett „rejtettségében” is csak úgy maradhat meg, ha „nem e világból való”, ha már itt a földön „mennyeik országa”, mely az Isten szeretetéből születik, misztikus közösség, titokzatos részvétel Krisztusban, „akitől a Szentlelket kapjuk, a szeretet igazi forrását a lelkekben s az Istennek alárendelt ország igazi erejét.”¹

A győzelem, melyben a megváltó Krisztus megtörte a rossz hatalmát, anélkül azonban, hogy végérvényesen ki is irtotta volna a világból, akkor fog teljes dicsősége láthatóságában is megnyilatkozni, mikor Isten „az idők végezetén” elválasztja a rosszakat a jóktól. Akkor, az utolsó ítéleten „az Úr kegyelme isteni és annyira új fényvel fog ragyogni, hogy nyoma sem marad többé semmi régiségnek: a halandó és romlandó testek is megújulnak halhatatlanságban és romolhatatlanságban... *És Isten majd letörli szemükből mind a könnyeket és halál nem lesz többé, sem gyász, sem*

¹ Fulbert Cayré: Les sources de l'amour divin, 1933, 181. l.

ajgatás, sem fájdalom nem lesz többé; mert az előbbi dolgok elmúltak (Apoc. 21, 4); mindez nagy világossággal mondatott a jövődő szádról és a szentek halhatatlan életéről az örökkévalóságban" — mondja Szent Ágoston.² A győzelem e látható megnyilvánulásának azonban föltétele, hogy „az előbbi dolgok elmúljanak“, hogy ez a világ, a „láthatatlan győzelem“ világa megsemmisüljön s létrejöjjön az az „új ég és új föld, melyben igazság lakozik“ (II. Pét. 3, 13).

Krisztus győzelme tehát sem kovász-létében, mint a világ üdvösségének „belévegyített“ erjesztője, sem parúziabeli dicsőségében, mint minden rossztól véglegesen megtisztított Isten-országa, nem igéri az életnek és föltételeinek jobbrafordulását ennek a földi világnak a szervezetében. „Az első azért nem, mert a létezés láthatatlan mélységeiben munkálkodik s változatlanul hagyja a világ külső képét mindabban, ami rajta tökéletlen; a második pedig azért nem, mert lényegesen több, mint pusztán e világ életének gyökeres megjobbítása: az emberi szív legfőbb reményeinek végleges és tökéletes megvalósulása lesz az, mely megszüntet minden evilági létezést, hiszen maga a világ léte is véget ér benne, hogy átalakuljon boldog, átlényegült, földöntúli, valóban megistenült létezéssé“.³

Krisztus, mint az Egyház feje, megtestesülése által átvette a történelemben az üdvösségre törekvő emberiségnek, a földön vándorló Isten-országának vezetését; ennek a vezetésnek a célja azonban semmi egyéb, mint Önmaga, a megdicsőülés a végleges *Civitas Dei*-ben, az örök üdvösség. Azok, akik az evangéliumban elsősorban szociális programot látnak, e világ dolgainak rendezésére irányítanak azt az Üzenetet, amely határozottan és félreérthetetlenül Krisztus „nem e világból való országának“ üzenete. A kereszténynek, minthogy Isten akaratából ebben a világban munkálkodik üdvössége érdekében, nyilvánvalóan e világ számára is van mondandója, e világ iránt is vannak kötelességei. De míg a felebaráti szeretet szellemében a földi világ sorsának jobbrafordításán dolgozik, mindig szem előtt kell tartania egyrészt azt, hogy az Isten-ország sosem valósulhat meg teljességgel ennek a világnak a szervezetében, másrészt azt, hogy a keresztység és bérmálás szentségében kapott és megerősített keresztény küldetése nem részleges, hanem egyetemes misszió. Nem arra küldetett ugyanis, hogy valaminő körülkerített országból másokat kirekesszen, hanem arra, hogy Üdvözítőjének mindenki előtt nyitva álló országába mindazokat beölelje, akik annak polgárságára az egész emberi nemre kiterjedő Megváltás erejével meghívtak.

Hogyan tehet eleget hivatásának?

2.

Pilátus, a római, az erőre hivatkozik Jézussal szemben: „Nem tudod, hogy hatalmam van megfeszíteni és hatalmam van elbocsátani téged?“ (Ján. 19, 10). A földi erőre épült római birodalmat a ha-

² De Civitate Dei, XX. 17. Id. Cayré i. m. 241. l.

³ Simon Franck: Le royaume de Dieu et le „Monde“. Dieu Vivant, 17.

talom jellemzi, Krisztus „nem e világból való” országát az Igazság. Mégpedig nem valamiféle bölcséleti vagy erkölcsi igazság, amit a természetes ész a gondolkodásban megragadhat, hanem a természetfölötti, abszolút Igazság és Valóság, Isten.

Isten igazsága azonban az emberi elme számára fölfoghatatlan; „megközelíthetetlen világosságban lakozik; senki ember nem látta és nem is láthatja” — mondja Szent Pál (I. Tim. 6, 16). Ám a Megtestesülésben ez az emberi szemnek láthatatlan Igazság láthatóvá vált; az Atyával egylényegű Fiúisten maga az emberi testet öltött isteni Igazság, s egyben az út is, mely ehhez az Igazsághoz elvezet, hogy „az Igazságtól valókká”, az Igazság életének részeseivé, Isten országának, önnön testének tagjaivá tegyen. Amikor Szent Tamás apostol az Isten országának útja felől kérdezősködik, „mondá neki Jézus: én vagyok az út, az Igazság és az élet; senki nem jut az Atyához másképp, mint énáltalam” (Ján. 14, 6). Ez az egyetlen út az Istenhez, ennek az útnak az első lépése, az Isten országához csatlakozás alapföltétele pedig a hit. „Higgyetek Istenben, énbennem is higgyetek”; „higgyetek nekem; hogy én az Atyában vagyok és az Atya énbennem” (Ján. 14, 1, 11).

Ez a hit nem értelmi erőfeszítés eredménye; ellenkezőleg: az értelem meghódolása egy képességeit meghaladó, magasabbrendű, értelemfölötti Igazság előtt. Atya és Fiú egylényegűségének, az isteni Háromság titokzatos életének, a Megtestesülésnek és Megváltásnak misztériumát semmiféle emberi okoskodás ki nem következetheti és be nem bizonyíthatja. Ezt az ember vagy elfogadja, nem tudományos érvek, hanem a kinyilatkoztatás és ama tanúság alapján, amelyet Krisztus tett az Igazságról, vagy elutasítja. Ha elfogadja, akkor hisz, s e hittől megvilágosítva aztán *utólag* az emberi értelem okfejtésével is bizonyíthatja, hogy hitének tartalma meghaladja ugyan a természetes gondolkodást, de nem ellenkezik vele, mert hiszen amit hiszünk, természetfölötti ugyan, de nem képtelen; az első lépésnek azonban, amely nélkül senki el nem indulhat Isten országába, a hitnek, a hit alázatának, az értelem gögjéről való lemondásnak kell lennie. Az első emberpár éppen az értelmi gőg kíséretének, a mindentudás vágyának, az emberi határokltság elleni lázadásnak, az „eritis sicut dii” örületének esett áldozatul (Gen. 3, 5); méltó tehát, s az isteni világ és üdvösségterv csodálatos logikája szerint való, hogy amikor az ősbűn kárhozatát eltörlő Megváltás gyümölcseiben akar részesedni, első föltételeként e részesedésnek az ember éppen azt tagadja meg, éppen arról mondjon le, amivel vétkezett és föllázadt: autonómiára, istenségre sóvárgó értelmét; s a hit hősi aktusában a kevelység örületének engesztelendőül vegye magára az alázat „örületét”, azt a *stultitia Crucis*-t, amelyről Szent Pál szól a korinthusiakhoz írt első levelében.

„Mivel a világ nem ismerte meg a bölcseség által Istent, úgy tetszett Istennek, hogy az igehirdetés oktalansága által üdvözítse a hívőket” (I. Kor. 1, 21). A világnak megvan ugyan a maga természetes bölcsesége, ez azonban kevés ahhoz, hogy eljusson vele Isten igaz ismeretére s Istennek az ő „igaz” ismeretéből folyó követésére; minthogy ez

az ismeret, ez az isteni Igazság természeténél, helyesebben természet-fölöttiségénél fogva más síkon mozog, a létnek egy másik dimenziójában áll. Eppen ezért jött el Krisztus, hogy „utat“ építsen önmagából e két különböző lét-dimenzió, és két különböző világ, isteni és emberi közt. szembeszegezve a világ természetes bölcsességével a Kereszt „örületét“, a *stultitia Crucis*-t, az isteni szeretet, irgalom és könyörület magasabbrendű, természetfölötti bölcsességét. Ez a *caritas*, ez a *sapientia* épp úgy marad botrány és bolondság volt annakidején, „zsidóknak botrány, pogányoknak oktalanság, a meghívottaknak azonban, zsidónak és görögnek egyaránt“ Isten ereje és bölcsesége (I. Kor. 1, 23—24).

Sokan azok közül a keresztények közül, akik kissé túlzott buzgalommal kívánják, hogy Krisztus győzelme már e földi világ szervezetében is látható formában nyilatkozzék meg, gondolkodásukban és keresztény élményükben mintha nem biztosítanának eléggé jelentős helyet és szerepet az „igehirdetés oktalanságának“, mintha nem állna előttük elég éles és elég állandó tudatossággal az evangélium alapvető és föltétlen transzcendenciája; mintha kétségtelen jóakarattal ugyan, de Krisztus tanítását, legalábbis módszereikben, okfejtéseikben és vitáikban, nagyon is egy síkra szállítanák le az evilági programokkal és a természetes emberi ész bölcseseteivel. Holott Jézus nem filozófiát hirdetett a világnak, hanem a keresztet hirdette. Az evangéliumnak ilyen evilági bölcsesetekkel versenybe állítható filozófiaként szemlélése azzal a komoly veszéllyel jár, hogy kiüresíti, „meghiúsítja Krisztus keresztjét“. „Azért küldött engem Krisztus... hogy az evangéliumot hirdessem, de nem a szó bölcsességével, *ut non evacuetur crux Christi*“ — mondja Szent Pál (I. Kor. 1, 17). E *sapientia verbi* nyilván nem csak és nem elsősorban az előadás művészetét jelenti, hiszen attól, hogy bizonyos „művészettel“ prédikálják, (ahogy Szent Pál korinthusi társa, Apolló tette), a Kereszt még nem „üresedik ki“; a kifejezés itt, beleillesztve az egykorú görög világ és hanyatló szofista bölcsélet távlatába, főként „a szó és érvelés ügyességét, a rhétor művészetét és a filozófus dialektikáját jelenti annak a gondolatnak a szolgálatában, amely tagadja a misztériumot s ragaszkodik a pusztán csak racionalista gondolkodáshoz; vagy ami ezzel egyre megy: jelenti a törekvést a misztérium megmagyarázására oly módon, hogy az végülis megfosztassék isteni könyilatkoztatás jellegétől“.⁴ Így, ebben a „megmagyarázottságában“, ebben a transzcendenciától megfosztottságában, „kiüresítetttségében“ és „meghiúsíttatásában“ a Kereszt pusztá történeti tényé fakulna s Krisztus is pusztán emberi hős — vagy rajongó — volna, nem pedig a világ bűneiért megváltó halált halt megtévesztült Isten. „Ha hívek akarunk maradni az evangéliumhoz, nem szabad oly szisztémának tekintenünk, mely logikus eszmerendszerként racionálisan épül föl, s nem szabad pusztá történeti ténynek sem vennünk, mely a természetes okok

⁴ Joseph Huby: Saint Paul, Première Épître aux Corinthiens, *Verbum Salutis* XIII. 1946, 47—48. 1.

⁵ Joseph Huby: U. o. 48. 1.

játékából mindenestül megfejthető”.⁵ Azok a keresztények, akik a különböző evilági elméletek ellenében az evangéliumot mint amazokhoz hasonló elméletet, vagy mint elsősorban történeti és szociális tényt vonultatják föl, azt a súlyos veszélyt kockáztatják meg, hogy miközben védelmezni vélik s evilági „használhatóságát” hangoztatják, ők maguk „üresítik ki” természetfölötti tartalmától s ezáltal ők maguk járulnak hozzá leghatásosabban félreértéséhez és félremagyarázásához.

A zsidók politikai messiást, a görögök új iskolaalapító bölcselőt vártak volna az Üdvözítőben; az apostolok azonban ahelyett, hogy a valóságot, ha csak előadásának formájában bár, össze akarták volna békíteni e várakozásokkal, zsidó és pogány világ szeme elé a *meztelen Keresztet emelték*, a megfeszített Krisztust, a királyt, aki nem a föld országait győzi le, hanem a bűnt és a halált, s az Igazságot, akihez az első lépés igazságokat kutató értelmük gögjenek alázatos megtagadása. „Ő esztelen galaták! ki ígézett meg titeket, hogy ne engedelmeskedjete az igazságnak, kiknek szeme előtt Jézus Krisztus úgy íratott le, mintha köztetek feszítettet volna meg?” — kiáltja Szent Pál (Gal. 3, 1). Ez a Krisztus, aki „mintha köztünk feszítették meg” s aki itt köztünk és bennünk s értünk, bűneink miatt és üdvösségünkért, Pascal szavai szerint „a világ végezetéig agóniában van”: ez a megváltó, szenvedő és föltámadó Krisztus volt és marad mindenkor a keresztény tanítás lényege és középpontja, egyedüli középpontja és egyetlen lényege. „A kereszténység nem eszmék vagy valaminő gyakorlat rendszere, hanem Személy; egy másik Személynek a jelenléte lelkünkben és ualma egész lelkünkön; a keresztény hitvallás lényegében belépésünk egy másik Személynek, egy emberi és ugyanakkor végtelen Személynek az életébe; tehát semmiképpen nem elvont szükségszerűségek összessége”.⁶ Ez a Krisztusban való élet pedig kívül esik és fölül van minden természetes értelmi erőfeszítésen és abból fakadó filozófián. Ez a Krisztusban való élet a *kegyelem élete* és nem valósulhat meg más-ként, mint a kegyelem által.

Isten országába nem a természetes ész okoskodásai visznek s Isten országának igazsága felől nem az evangélium evilági „hasznosságának” érvei győznek meg. „Isten dolgait nem ismeri senki, csak Istennek lelke: mi azonban nem ennek a világnak a lelkét vettük, hanem azt a lelket, mely Istentől van, hogy megismerjük, amit Isten nekünk ajándékozott... Érzéki ember azonban nem fogja föl, ami az Isten lelkéé, mert oktalanság az előtte, és nem tudja megérteni, mert lélek szerint kell megítélni” (I. Kor. 2, 11—14). Ahhoz, hogy Isten ajándékát megismerjük, hogy Isten országához csatlakozzunk, be kell fogadnunk a kegyelmet, ami nélkül „semmik” vagyunk s egy lépést sem tehetünk; együtt kell működnünk a kegyelemmel, hogy lélek szerint tudjunk itélni. A keresztény elsőrendű hivatása Isten országán kívül élő felebarátai iránt se nem filozófiai, se nem politikai misszió, hanem kegyelmi; kegyelmi

⁶ Alló: Paul, apôtre de Jésus-Christ, 1942, 6. l. ld. François Amiot, Verbum Salutis, XIV. 1946, 160.

úton — és tanúskodva a kegyelemről, Krisztus nyomán „bizonyoságot téve az Igazságról” — kell kieszközölnie Istentől számukra azt a kegyelmet, a Léleknek — s nem az értelemnek — azt a világosságát, amelynek fényénél ők is megláthatják a megtestesült Igazságot és megérthetik a megfeszített Istent. Ez a megértés, ez a lélek szerinti ismeret pedig azonos lesz a követéssel.

CSUPA VIRÁGOS RÉT

Csupa virágos ág, szagos
Levegő és ég a világ ma.
Az arcomat legyezgeti
Az elsikló madarak szárnya,
Lebegni és nem siklani
Tetszik az úton most a sikló
S a szüntelen növényi, zöld
Foszforeszkálás álmosító.

El is aludnék már, ha nem
Tartana ébren az, hogy inkább
Az orr habzsolja és a szem
Nyelje azt, amit szagol és lát.
Így lesz a fényből, így a friss
És szép tavaszból vér a testben. —
A boldogság virágos ág
S tudom, hogy ma azt is lemetszem.

Tudom, hogy vadul dobogó
Szívvel, mint aki átkarolja
Azt, akit végtelen szeret,
Tudom, hogy olyan szívdobogva
Fogom ma foglyul ejteni
Az Istent, akit, hogyha itt van,
Meg mégse tudunk tartani
Köréje zárult karjainkban,

Mert úgy siklik ki hirtelen
Az ölelésből, mint a sikló,
Mert elszáll, mint a madarak
S a jószagú és álmosító
Tavaszban többé már nem őt,
Csupán az árnyát ölelem már
S szemem előtt is csak a zöld
S nem szíve az, mi foszforeszkál.

Toldalagi Pál

MOZART ÉS A HALÁL

1791 júliusának egyik éjszakáján a halálát közeledni érző Mozart rejtélyes látogatót kap. Ismeretlen, gyászruhás férfi kopogtat be hozzá és egy névtelen levelet nyújt át neki. A levél udvarias hangon halotti misét rendel a zeneköltőnél. Mozart megdöbben és túlvilági intést lát az ajánlatban. Munkához fog és azzal a tudattal dolgozik, hogy requiemet komponál a saját halálára.

Sokat foglalkoztak már a csodálatos *Requiem* e titokszerű, regénybeillő keletkezésével. Kiderítették, hogy a gyászruhás ismeretlen egy grófi lakáj volt, a megrendelő pedig Walsegg Ferenc gróf, a dilettáns muzsikus, aki szerette, ha a házi hangversenyein névtelenül előadott művek szerzőjének őt tartották. A *Requiemet* 1791 februárjában elhalt feleségének gyászünnepére rendelte, ahol magát mint szerzőt akarta feltüntetni. Mikor azonban a *Requiem* keletkezését történetiségében közelítjük meg, az igazi titok nem a gyászruhás ismeretlen, hanem a mozarti lélek, mely ekkor, a *Requiem* írása közben, végső kiteljesedésének korszakát éli.

A lélek kiteljesedésének erre a végső korszakára szeretnénk némi világot vetni akkor, amikor a *Requiem* keletkezését egy eléggé szokatlan oldalról közelítjük meg. Miután a halottak lelki üdvéért könyörgő misét alkotója a tulajdon halálára írta, felvetődik a kérdés, mennyiben szolgálhatta a *Requiem* Mozart lelkeüdvőségét? Ez a szempont a „vallásos művész” problémáját idézi, és a kérdést így is megfogalmazhatnánk: megmentheti-e az alkotás a művész lelkét?

Huxley azt mondja egy könyvében, hogy az alkotóknak munkájuktól nem jut idejük a saját lelkükkel törődni. Elítéli Dantét, aki istenlátásra vezető csodálatos útját nem lelki elmélyedésre, hanem kicsinyes személyi és politikai ügyeinek igazolására használta fel. Eszerint a művész csak a művészetén kívül kereshetné lelke megváltását? *Amadeus Wolfgang Mozart* földi életének utolsó hónapjai mintha valami másra tanítanának bennünket.

A művész számára élet és alkotófolyamat szoros egységbe forr: a kettő szinte egyet jelent. Az élettartamról leváló objektumok: az alkotások ugyan születésük pillanatától önálló életet élnek, eredetük azonban az alkotófolyamatban: a művészi munkában gyökerezik, mely nem választható külön az alkotó életétől.

Élet-ütem és alkotás-láz e szoros egysége Mozartnál különösképpen szembetűnő. A hároméves gyermek már a zongorát keresi, és játszani is csak akkor hajlandó, ha muzsikát hall. Ez a titokzatos, muzsikával való eljegyzettség később sem szűnik vagy lazul egy pillanatra sem. A halálos ágyán szenvedő férfi éppúgy dallamok megszállottja, mint a játékos kisgyermek. Élete utolsó percéig a lelkéből feltörő melódiákkal viaskodott. Milyen természetű volt ez a művészet, mely másra nem hagyott időt? Tartalmazott-e olyan elemeket akár belső természetében, akár

témaválasztásában, melyek a végső órában, a lelket egészen elfoglalva, segítséget nyújthattak?

Mozart 1756 január 27-én született Salzburgban. A szülői ház komoly, katolikus szellemében nőtt fel. Leveleinek tanúsága szerint a gyermekségében kapott vallásosság még a fiatalemberben is megtalálható. Mikor párisi utazásában elveszíti anyját s egyedül marad az idegen, elseneszes városban, a vallásosság ereje tartja fenn.

De külső életének kapcsolatai is vallásos légkörbe vonják. A salzburgi érsek szolgálatában eltöltött idő témaválasztását szükségképp az egyházi zenére irányítja. Mikor azonban ez a szolgálat megszakad, az egyházi zene hatása is megszűnik Mozart életére.

Tízéhat miséjét, három litániáját, két veszernyjét és harmincöt kisebb terjedelmű egyházi művet jóformán mind huszonnégy éves kora előtt írta. Későbbi a befejezetlenül maradt *C-moll mise*, melyet 1782-ben fogadalomból komponált, beteg menyasszonya gyógyulására. Ettől kezdve érdeklődése egészen az 1791-iki júliusi éjszaka titokzatos megrendeléséig nem fordult liturgikus témák felé.

Mit mond számunkra ez a korán befejeződött egyházzenei termés?

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy túlnyomó része hivatali kötelességből jött létre a salzburgi érsek szolgálatában. Ez a körülmény már magában is erős fékezője az igazi bensőségeknek. *Részleteikben* csodálatos finomságokat tartalmaznak, de a fiatal alkotó itt még nem képes az érett művészre jellemző *egységbefoglalásra*. A táncos könnyedség néha egyenesen akadályává lesz az elmélyülésnek, áhitat helyett világias örömeket idézve. A valódi élményszerűséget általában hiába keressük Mozart ifjúkori egyházi műveiben.

Ezt igazán akkor értjük meg, ha tekintetbe vesszük, hogy Mozart egész pályája az állandó és gyors emelkedés jegyében áll. Midőn a zene-történet hozzá hasonló nagyjával mérjük össze életét, ez a legfeltűnőbb. Az állandó emelkedés oka korai halálában rejlik. Mozart harmincöt évesen abban a korban halt meg, amelyben más zenei nagyágok még csak elkezdték halhatatlan műveiket írni. A harmincöt éves Bach, Beethoven és Wagner java alkotásai még nem születtek meg. Mozart viszont ekkor már egész oeuvre-jére visszapillantatható. Élete azonban, mely így jóformán csak kifejlődésének története, mást is bizonyít. Azt, hogy hamarabb ért fel a Parnasszus csúcsára, mint társai.

S itt tűnik elénk a gyors emelkedés oka: szellemének rugalmassága. Az a művész, aki egyszerre komponálta a korábbi egyházi művektől eltérő bensőségű *C-moll misét* egy vígoperával (*Szöktetés a szerályból*), elég bizonyosságot tett erről a rugalmasságról, de nem ez az egyetlen bizonyossága. Magatartása olykor mint tiszta csodálkozás, minden élménynek való feltétlen odaadás jelenik meg, mely átvezet bennünket a *problémátlansághoz*, mint mozarti tulajdonsághoz.

A problémátlanság kétféle lehet. Keletkezhetik a problémák *megoldásából*, de születhetik az *észrevevő-képesség hiányából* is. Számunkra úgy tűnik, Mozartnak mind a kétféle magatartáshoz köze van.

A gyermek, aki udvari koncertje alkalmával Mária Terézia nyakába

ugrik. Mária Antóniának pedig megígéri, hogy elveszi feleségül, felnőtt életében is megőrzött valamit ebből a gyanútlan gyermekességből. Apja, 1782-ben azért is ellenzi hevesen házasságát, mert tudja, hogy fia a természetében rejlő náivság áldozata. Feleségül vesz egy lányt, minden nagyobb érzelem vagy szenvedély nélkül, főként sajnálkozásból és meleg kedélyének ösztönös emberszeretetéből. A lány anyja ezt ravaszul kihasználja, kihasználja bizonyos fókig maga a lány is, aki szintén nem mutat túlságos szenvedélyességet. Sőt: erkölcsi érzéke körül némi nyilvánvaló hiányok mutatkoznak, melyek más férfit gondolkozóba ejtettek volna. Mozart ezeket nem látja, illetve amennyiben látja, csak szelíd szemrehányással él, és feleségül veszi Weber Konstanztát.

A probléma észre-nem-vevése azonban lelki életében mélyebben: éppen a vallással szemben is mutatkozik. A katolikus szellemben nevelkedett Mozart későbbi élete során szabadkőművessé lesz, a szentségekhez sohasem járul, ugyanakkor azonban nem veszíti el Istenbe vetett hitét, és a sír felé közeledő apjának ezeket írja 1787-ben:

„A halál életünk valódi végcélja, és én pár év óta ezt az igazi, jó barátot úgy megismertem, hogy képe többé nemcsak nem ijesztő számomra, hanem egyenesen nagyon megnyugtató és vigasztaló! és köszönöm Istenemnek, hogy alkalmat adott nekem megismerni a halált, mint igazi boldogságunk kulcsát. Sohasem fekszem le anélkül, hogy ne gondolnék arra, másnap talán mar nem leszek — pedig ismerőseim közül senkisen mondhatja, hogy mogorva, vagy szomorú vagyok . . .”

Bensőséges Isten-hite és szabadkőműves-szimpatíája a történeti háttérben nem tűnik szokatlannak. A humanista, általános emberszeretetet hirdető eszmék megfeleltek filantróp gondolkodásának, ebben csak korának áramlatát követte. II. József császár, a szintén szabadkőműves-szimpatizáns és felvilágosult uralkodó emellett gyakorló katolikus volt, és a szentségekhez járult. Mozart sohasem gyónt, mindazonáltal nem tudatosított magában egyháztól elszakadó gondolatot. Nem volt kutató, tőprengő lélek. Ösztönösen a megnyugvást, a harmóniát kereste, akár úgy is, hogy nem számolt problémákkal, mikor pedig számolnia kellett volna. Világnézete csupán az Isten-hit és a halálban való megnyugvás harmónikus, de kevés pozitívumot nyújtó, szűk körére szorított. A vallással szemben megnyilvánuló magatartása tehát könnyedségének abból a fajtájából táplálkozott, mely nem veszi észre a problémákat.

Vajjon e könnyedség másik módja, a problémákon való úrrálevés fölénye mennyiben található meg nála? Ez a kérdés az érett mozarti művészet belső természetének vizsgálatához vezet bennünket.

* * *

A művészi alkotásnak egy sajátos módjával állunk itt szemben. Ez a különleges, mozarti jellegzetesség: a formai *befejezettség* állandó jelenléte muzsikájában.

A befejezettség fogalma azonban zártságot is jelent. Másszóval: végeességet, korlátok közé szorítást. Anélkül, hogy merev kategóriákat akar-

nánk felállítani, felöltik bennünk ezen az alapon a klasszikus és romantikus alkotások különbségének gondolata.

A klasszikus alkotás tökéletes befejezettségében, megformáltságában úgyszólván kimerít minden lehetőséget. Elhelyezkedés a végességben. Erzéki valóságán kívül nem látszik tudomást venni semmi másról. A forma szinte tartalommal is válik. Ez a jellemző sajátosság a rokokó zenében — tehát Mozart korában — is nagyon jól megfigyelhető. A legközelebb eső veszély itt a sekélyesség; a tartalmát vesztett forma.

A romantika határtalanság-vágya viszont nem tűri a korlátokat. A nagyszabású beethoveni dallamok sajátja a befejezetlenség tragédiája, mely így a végtelenség felé nyit utat. A veszély tehát itt éppen az ellenkező lehet: a romantika bizonyos értelemben a kifejezés válsága. A tartalom itt nem hiányzik. sőt: elnyomja a formát.

Úgy tűnik tehát, a művésznek mindenképpen hiányokkal kell megküzdenie. Vagy ki tudná magát fejezni, de nincs elegendő mondani- valója, vagy oly végtelen tartalmat akar formába önteni, hogy azt formai készsége nem bírja el.

Természetesen, egyik művész sem tartozik mindenestől egyik vagy másik típushoz. Mégis, egyéniségük túlsúlya rendszeren jobbra, vagy balra hajlítja őket. Mozart megvalósítja e két típus között az egyensúlyt: a *végtelenség kifejezését*.

A „végtelenség kifejezése” nem akar itt feltétlenül értékelő megállapítás lenni. A művészi nagyság nincsen kizárólag ehhez a megjelenítési formához kötve: a kifejezhetetlenség tragikuma, derékbantörése sokszor lenyűgözőbb, fenségesebb lehet. A nagyszabású tartalom tökéletes formáltsága azonban a *teljesség* érzését kelti, és be kell vallanunk, hogy e tekintetben Mozarthoz a művészek hosszú sorában alig találunk hasonlót.

Ő ugyanis a zártság kedvéért nem mond le a végtelenről. Nem rokokó-zenész, aki a tetszetősen kikerekített forma tartalom nélküli bőrtőnében él. De nem is torzóban maradó romantikus, aki nem látja képességeinek határait, és haszontalanul erőlködik.

Mozart nem erőlködik. Tudja, hogy valódi méreteiben sem az életet, sem a szépséget nem lehet ábrázolni. A legjobbat választja, az egyetlen megoldást. Kifejezésének lezárt formáit a *végtelenség szimboliumává* teszi, s így megmenekül a zártság végességétől. A szimbolum sohasem lehet véges, hiszen lényege éppen az, hogy *túl mutat önmagán*. Innét van, hogy a végtelenség mint transzcendens, metafizikai háttér körülöleli művészetét. Ezt értik sokan muzsikájának „misztikáján”, s ez okozza, hogy a földöntúli, mint állandó kísérő, még legjelentéktelenebb zenei gondolataiban is jelentkezik.

Csak egyensúlyban lévő, harmónikus lélek sajátossága lehet, ha a végtelenség-vágy formához kötve jelentkezik. E transzcendens igény az esztétikai formák kisebb rendjében felismeri az örök formák nagyobb rendjének szimboliumát. A vágy itt a rend és a formák magasabbrendű végtelenjére irányul, szemben a romantikus alakatlan vágyakozásával, aki a végtelenséget valami „szent rendtelenségnek” gondolja.

A végtelenség szimbolikus kifejezése tehát egy metafizikai háttér

állandósulásához, ezen keresztül pedig egy transzcendens, *életfeletti szférába* vezet. Egyoldalúan természetesen ez is veszélyeket rejt: teljes elzárkózást és embergyűlöletet eredményezhet (mint a költészetben Mallarmé példája bizonyítja). Mozartot azonban érzelmi világának gazdagsága megmenti ettől. Művészetén végigömlik a *szeretet*, mint minden mélyebb megértés igazi forrása.

A szeretet, az életfelettiességgel párosulva, Mozartnál sokféle alakot ölt. Operáiban mély lélekábrázolásokhoz vezet. Megnyilvánul teljességvágyában is, mely nem elégszik meg az anyagtalannal világban való elzárkózással, hanem az érzéki világot: az anyagszerűt is magához öleli. Az emberi szenvedélyek ábrázolásánál a legmélyebb régiókba is leszáll, de felsőbb összeköttetéseit mindvégig megtartja (*Don Juan*). A mozarti melódia kibomló, érzéki szépsége is önmagán túl mutat: a test és lélek örök-emberi, szétbonthatatlan egységét hirdeti. Ezt példázza hangszereles technikája és az a mód is, ahogyan a hangszer anyagával bánik. Felfedezi a hangszerek anyagszerűségének addig még rejtett értékeit, megszólaltatja őket s a kifejezésben érzéki mivoltukat a szellemi szépségek szolgálatába állítja.

Egy művész aki az életfelettiesség szférájából a szellemi és érzéki valóságokat magasabbrendű egységben látja, nem lehet más, csak harmónikus. Ez is problémátlanság, de annak másik fajtája. Nem naivságból következik, hanem magatartását a problémákon való úrrálevés fölénye adja.

Ezért derűs, könnyed és magasbalendülő. Főlénye egészen sajátos bájjal és kecsességgel jelentkezik, melyben ugyanakkor van bizonyos méltóság: a tartózkodás előkelősége. Ebből ismét lelki tulajdonságainak alapvető harmóniája látható. Minden szellemi gazdagsága és melegsége mellett sem hajlik az értelmet elhomályosító szenvedélyességre. Mindvégig józan és kiegyensúlyozott. Ugyanakkor kecsességének légiesség, táncszerűsége mégis oly spontán örömet és szépség-élvezést áraszt, hogy valami önfeledt odaadásra kell gondolnunk, mely azonban csak egy földöntúli világban érvényes: olyan tiszta és gyermeki.

Lélek és test egységben látása a szeretetből fakadó megértésben, a végtelenség szimbolikus kifejezésével és a szépségnek való odaadás olyan megható, gyermeki tisztaságával, mely méltó arra, hogy az örök formák elébe vigyen: ez jellemzi a mozarti művészet belső természetét. Mindez egy *ösztönösen keresztény* harmónikus lélek esztétikai megnyilatkozása.

Ez az ösztönös kereszténység azonban csak lehetőség, keret, melyből — mint láttuk — hiányzik a *tudatosság* tartalma. A táncos könnyedség, mely a zenei formavilágban oly elbájoló módon lesz úrrá a problémákon, a tudattartalomban nem hoz megoldást, csak elsiklást. Egyszerűen nem veszi észre kereszténységének megoldandó problémáját. S mivel nem veszi észre, egyensúlyát és harmónikus életérzését nem zavarja. A muzsika egész lelkét betölti és a tűnődésre nem hagy időt.

Mikor Mozart 1787-ben a halálról irt haldokló apjának, valóban senkisémet mondhatta rá, hogy szomorú. A *Don Juan*t komponálta ekkor, s néhány hónappal később, operájának prágai bemutatóján, a gyermek-

kori virtuóz-korszakán túljutott mester rövid életének egyetlen igazi, de gyorsan múló sikerét aratta.

Ahogy a *Don Juan* keltette tapsvihar elhalkul, Mozart körül egyszerre elkiéplénylik a világ. A prágai sikernek bécsi életére semmi hatása nincsen. A középszerű tehetségek áthatolhatatlan, féltékeny láncá váltózatlanul elzárja előle a földi érvényesülés és az anyagi jólét útját. Csak úgy, mint eddig.

A harmincadik életévén túljutott férfi azonban, bár vidám kedélye továbbra is jellemzi, már nem a kezdő fiatal lendületével fogadja az élet ellenállását. Az érvényesülés, az elismerés hiányát mintha sorsszerűen kezdené látni, talán éppen a prágai siker meddő volta után.

Az anyagi bajok: a létfenntartás, a családfenntartás gondja állandó, percre sem könnyülő teher. A szeretet próbája ez az idő, és a mozarti meleg, mély szeretet kiállja a próbát. Élete a sajnálkozásból elvett lány oldala mellett mindvégig harmónikus. Együttélésük nyolcadik évében is a kezdeti friss érzések hangján ír feleségének, és élete végéig nem szűnnek meg szerető erőfeszítései, hogy a család megélhetését biztosíthassa. A kortársak egy gerlepár idilljének tartják házasságát.

Konstanza is szerető feleség, de lelke mélyén él a szűkös viszonyok érlelte gyanú, hogy férje nem teljes értékű ember hiszen alig képes eltartani őt. Az álag-asszony a háztartási pénzen méri le a géniusz értékét, melynek férje, ez a látszatra semmi több, mint kedélyes bécsi polgár, örök életre szóló eljegyzettje. A mély érzések és az állhatatosság különben sem tartoznak Konstanza erényei közé. Az élete végéhez közeledő Mozart gyakran marad egyedül Bécsben, míg örökösen betegeskedő felesége Badenben gyógykezelte magát. Betegsége azonban nem akadályozza abban, hogy olyan szabadon viselkedjék, ami még a szelíd férj neheztelését is kihívja. Mozart levélben kénytelen meginteni:

„Örülök neki, ha vidám vagy. Bizonyára. Csak azt kívánom, hogy néha ne viselkednél olyan közönségesen... Egy női szobát mindig tiszteletben kell tartani — különben megindul az emberek nyelve. Emlékezzél rá, hogy egykor hozzám kötötted magadat, és engedelmes légy! Ismered a következményeket...

E sorokból kitűnik, hogy ekkor már jól imerte házasetetének problémáit.

De a zeneköltő sohasem lépett fel magasabb igényekkel feleségével szemben. Nem kívánta tőle, hogy megértse őt. Nem kívánta ezt másoktól sem, akiket ismert. Bár szerette a bort és a vidám társakat, barátja nem volt. A nőt is szerette, de a művész lelke más szférában áradt ki, mint Konstanza féltékenykedése. Vidám kedélye, ösztönös szeretetreméltósága nem személyekhez szólott, hanem az emberi lét általánosságának. Igazi személyes kapcsolatba az eredendő magányos művész soha, senkivel sem került. Nem fáradozott ezen tudatosan, mint az emberkerülő, hanem egyszerű természetességgel élte ezt a magányt. Mint az olyan ember, aki mindenkinél magasabbra nőtt, és ellát a fejek felett anélkül, hogy erőlködne. Nem volt szüksége személyes kapcsolatokra, mert művészetének magasabb szférája többet adott, mint a személyes kapcsolatok földi világa.

Magánya tehát nem tragikus magány. Allandó élet-elem, művészetének éltető fluiduma, a teljes szabadság és függetlenség forrása. Tragikussá csak akkor válik, mikor az élet árnyai nőni kezdenek és feltűnik az a probléma, melyet nem lehet elkerülnie. A halál.

A problémátlanság mestere tűnődni kezd. Muzsikájában a légiés táncszerűség könnyedéi egyre sűrűbben váltakoznak a szelíd melankólia csendes borongásával.

A fájdalom már régi ismerőse. Ahogy művészete érik, úgy nő benne egyre nagyobbra a szenvedés. A zeneköltő azonban ezt sem tekinti más-képp, mint az élet többi baját. Elfogadja, ellenkezés nélkül, de nem ejti gondolkozóba a szenvedés titka. Beleolvasztja művészetébe s így új színnel gazdagítja azt.

A melankólia azonban már több, mint pusztán fájdalom: tűnődés a fájdalom felett. Ez csak az utolsó évek ajándéka. A művész, aki eddig azt hitte, hogy művészete teljesen kitölti a lelkét, most tanulja meg, hogy még sok minden egyébhez ragaszkodik.

Itt van mindenekeelőtt az élet maga, csodálatos áramlásával, melybe ez a szférákból való művészet mégis csak ezer gyökérszállal kapaszkodik. Itt van a család, Konstanza és a gyermek, akiket szeret minden igény nélkül, és akik tőle várják a gondoskodást. Dolgozik, egyre többet és többet, ameddig csak bírja, uzsorások karmai közt vergődve, de a veleszületett anyagi könnyelműséggel is küszködve. Ismerősei, az úgynevezett „barátok”, akik olykor kölcsönrel segítik, egyre tartózkodóbbá válna, látva, mily hamar szorul újabb segítségre.

Ami marad, csak a művészet, mely egyedül teljesen az övé.

1791 elejét Konstanza megint Badenben tölti. Mozart egyedül marad Bécsben. A *Varázsfuvola*t komponálja ekkor, és a szövegíró Schickaneder vidám színházi társaságában él. Kedélye, mint rendszeren, most is derült, de egészsége gyengül. Amint bekövetkezik a nyár, Badenbe utazik, és július 9-én hazahozza várandós feleségét és fiát. (Ifjabbik fia július 26-án születik meg Bécsben.)

Nem sokkal ezután kopogtat aajtaján a gyászruhás ismeretlen, a névtelen levéllel. Az ajánlat, minden különössége és titokzatossága mellett is kedvező. A honorárium nagy segítség a szűkös viszonyok között küzdő házaspárnak. Mozart rövid gondolkodás után elfogadja a megbízást, de meghatározott időre nem köti le magát. A titokzatos alak néhány nap múlva ismét megjelenik, és átadja a tiszteletdíjat. Kijelenti, hogy a megrendelő semmiféle kívánsággal nem akarja korlátozni a művészt. Csak arra ne tegyen kísérletet, hogy a megbízó nevét megtudja. Fáradozása ugyanis hiábavaló lenne.

Mozart mélységesen megdöbben, mert a titokzatos megrendelés egy halványan jelentkező sejtelmet erősít meg a lelkében. Egyelőre azonban nem ér rá gondolkodni. Váratlanul új megbízást kap: ünnepi operát kell írnia II. Lipót császár prágai koronázására. Lázasan munkához lát, mert a bemutatóig alig három hét áll rendelkezésre. A szó szoros értelmében lázasan: mert ekkor már valóban beteg. De a családnak kenyeret kell adni. Megírja a *Titusz* című operát, melyen erősen meg is látszik a kényszer hatása. Mikor feleségével a Prágába induló utazókocsiba akar

szállni, hogy a bemutatóra utazzék, hirtelen elébe lép a titokzatos, fekete alak. Érdeklődik, mennyire haladt a requiem komponálása.

A zeneköltő, akit az új operával kapcsolatos előkészületek egészen lekötöttek, borzongva emlékezik vissza a különös megbízásra, és lelkében újra fellámad a halálsejtellem. A fekete alak olyan, mint egy túlvilági intés szimbóluma. A requiemet a saját halálára kell elkészítenie; sietnie kell, mert nincs sok idő.

Prágában már állandó orvosi kezelés alatt áll. Betegsége külsején is látszik. Bár vidám kedélye még fel-fellobban, arcszíne sápadt, pillantása bágyadt és szomorú. A halálra gondol.

Az operának nincs sikere. Mikor az ünnepségeknek és a szomorú kudarcnak vége s az utazókocsi kigördül vele egykori sikereinek városából, Mozart hangos zokogásra fakad.

Mit sirat az életfeletti, szeráfi muzsika költője? Ismét elszakadt egy fonál, mely az élethez kötötte. Ez az elszakadó fonál most annál fájdalmasabb, mert eddig azt hitte róla, hogy a művészetéhez tartozik. Úgy tűnt, hogy művészet és siker, alkotás és elismerés szoros kapcsolatban áll. A sok kudarc tapasztalata az élet alkonyán most egyszerre érik meg. Már látja, mennyire nem tartozik össze a kettő: az alkotás égi kényszere és az érvényesülés földi reménye.

A halál felé közeledő Mozart előtt kettéválik a művészet útja. Az a rész, mely az élethez van kötve, az érvényesülés, úgy érzi most, végképp eltűnt. A másik rész, az alkotás maga, mely nem a földről való, valami egészen mást jelent. Az élet útja, mely oly széles mederben, a csodagyermeknek hódoló tapsviharban indult, a halhatatlanná érett művész számára már csak ösvény, mely mind keskenyebbre válva, az ut végét jelzi. De egyre magasabbra vezet.

Mi várja még Bécsben? A *Requiem* és a halál. Egy alkotómunka, melyet már nem lelkesít a földi érvényesülés vágya, és egy probléma, melyet nem lehet elkerülni.

Egyedül a *Varázsfuvola* ad még némi örömet. Szeptember 30-án mutatják be s estéről-estére jobban érdeklő a bécsieket.

De még ha akarna sem tudna elfeledkezni közeledő végéről. A gyászruhás ismeretlen időnként felbukkan ablaka előtt és komoly, figyelmeztető pillantással, némán tovább megy. Néha be is kopog és érdeklődik. sokáig kell-e még várnia a halotti misére.

Hogy a halál gondolata nem múltó hangulat, hanem helyzetének kristálytisztá tudattal való, tökéletes felismerése, egy Itáliába küldött levelének részlete mutatja:

„Agyam zavart, és gondolataimat csak nagy kinnal tudom összetartani. Az ismeretlen mindig előttem áll, egyre kéri, követeli a requiemet. Dolgozom, mert a munka kevésbé fáraszt, mint a nyugalom. Félni már nincs okom: állapotom folyton arra figyelmeztet, hogy itt az óra, meg kell halnom. Végére érek életemnek, mielőtt lehetőségemnek igazán örvehdhettem volna. Pedig az élet szép volt. Pályafutásom a legszerencsésebben indult. De sorsán senkisémmé változtathat. Senkisémmé mérheti ki magának a napokat. Bele kell nyugodni, úgy történik, amint a Gondviselés akarja. És most bevégezem halottas énekemet: nem szabad befejezetlenül hagynom.”

A művész alkot. Semmi sincs már, ami figyelmét elterelné. A *Requiem* az élet egyetlen értelmévé válik. Félni már nincs oka, int az óra, meg kell halni... De úgy történik, ahogy a Gondviselés akarja.

E sorok mélységesen jellemzőek a mozarti lélekre. Ugyanaz a hang ez, mellyel sikereinek tetőpontján, 1787-ben a halálra készülő apát vigasztalja. A harmóniára törekvő művész hű maradt önmagához. A halál problémáján csak az jut túl, aki belenyugszik és elfogadja, mint egy felsőbb akarat intézkedését. Mozart belenyugszik, de állandóan gondol az élet titokzatos végére.

Konstanza megpróbálja elüzni tőle a halálsejtelmeket. Egy szép őszi napon kiviszi a Práterbe. Kettesben vannak, és Mozart arról beszél, hogy a requiemet önmagának írja. Felesége tiltakozni próbál, de ő könnyes szemmel ingatja fejét és csendesen mondja: „Nem, nem, én jól érzem. Már nem tart soká.”

Egészségi állapota rohamosan hanyatlik. Konstanzát azonban ez sem akadályozza meg abban, hogy újra Badenbe utazzék. Képtelen észrevenni a veszélyt, a betegápolásra is képtelen. A művésznek azonban nincsenek igényei. Számára elég az asszony vidám, gondtalan nevetése, mely annyiszor tette derüssé az életét.

Ezekben az utolsó, lázas hetekben a mozarti lélek a fejlődés titokzatos, felhőkbe vesző útját teszi meg. Az élet immár egészen összeszűkült: a művészet útja az élet útja is. A beteg csak annyiban él, amennyiben alkot. Minden, ami még történhetik, csupán a művészet szférájában történhetik meg.

Itt pedig sok minden történik. Egy évtized múlása után a salzburgi érsek egykori muzsikusa csodálatos újratalálkozását éli a liturgia szellemével. Ha a mester ifjúkori egyházi műveire gondolunk s arra a felmérhetetlen távolságra, mely a *Requiemet* ezektől elválasztja, nyugodtan mondhatjuk ezt a találkozást elsőnek és egyetlennek. A szenvedés, Mozart művészetének érlelője óriás arányokat ölt és a halál képében utat tör magának a lélekbe, hogy az alakításra kész, keresztény formavilágot saját, fájdalmas tartalmával töltsen meg, a liturgia szellemében.

A halotti mise nem más, mint könyörgő áldozat a lélek üdvösségéért, évszázadokon át kialakult, ősi formák szerint. Mozart, mikor ezt muzsikájában meg akarja valósítani, arra kényszerül, hogy művészetének ösztönösen keresztény, szubjektív formáit az egyháztörténetben kialakult, objektív jellegű tartalom-forma-egységgel olvassza össze.

Ennyit már ifjúkorában is megtett, midőn korábbi liturgikus műveit írta. Valami hiányzott azonban, ami a *Requiem*ben, élete utolsó művében váratlanul megjelenik. Ez művészetének *szubjektív tartalma*. Korábban megelégedett azzal, hogy a mise objektív jellegét csupán művészetének szubjektív formáival vegye körül. Tartalmat ő maga nem adott hozzá, innét e művek legtöbbjében az igazi átélés hiánya.

Mozart, amikor megpróbáljuk a *Requiemet* a lélek üdvössége szempontjából megközelíteni, azt kell megfigyelnünk, hogyan lesz Mozart tanítómesterévé a közeledő halál. Hogyan tanítja meg arra a művészt, hogy ösztönösen keresztény formavilágát egy tudatosan keresztény tartalommal egyesítse. Hogyan alakul át a liturgikus mű objektív szelleme

az egész lelket betöltő, szubjektív élménnyé. A művész a halál árnyékában saját lelke üdvéért könyörgő...

Ezt azonban megszabott formák között kell tennie. A liturgikus téma mindenekelőtt önfegyelmet kíván, és a lényeg azonnali, világos megragadását, minden bőbeszédűség nélkül. Leszűkített, zárt formákban egy végtelen tartalom kifejezését...

E tulajdonságokban egyszersmind a mozarti művészet természetére is ráismerünk. A végtelenség szimbolikus kifejezése nehézség nélkül oldja meg ezt a problémát. Az életfelettség arra segít, hogy a tartalmat felesleges sallangoktól megtisztítva ragadja meg, a szeretet pedig a szépség ragyogásával veszi körül. A mozarti művészet a liturgikus téma-választásban tehát ráébred önnön lényegére.

Az *Introitus*, a mise bevezető része valójában nem egyéb, mint rövid, kezdő fohász. *Requiem aeternam dona eis Domine, et lux perpetua luceat eis. Te decet hymnus Deus in Sion, et tibi reddetur votum in Jerusalem. Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet. Requiem aeternam dona eis Domine, et lux perpetua luceat eis.* (Adj Uram örök nyugodalmat nekik, és az örök világosság fényeskedjék nekik: Téged Isten a Sionon dicséret illet, fogadalmi áldozatot mutassanak be neked Jeruzsálemben. Hallgasd meg imádságomat, eléd járulnak mind az emberek. Adj Uram nekik örök nyugodalmat, és az örök világosság fényeskedjék nekik.)

Hogyan közeledik ehhez Mozart?

A művész, aki mértéktartó természeténél fogva irtózik minden túlzástól és felesleges erőlködéstől, egyszerűen és vallásos áhitattal, egyházi eredetű melódiát vesz körül művészetével, saját személyét alázatosan félreállítja. Az örök nyugalom esdeklését a fagott és a basszet-kürt megrázó melódiavezetése előzi meg, mely egyúttal az egész *Requiem*nek is kezdete.

Az egyházi eredetű dallamnak ez az indulása, melyet a kórus is átvesz a basszus, tenor, alt és szoprán egymás után következő belépésével, azonnal hatalmas távlatokat nyit. Mintha régi szerzetesek sóhajában felködlene a keresztény történelem. A vonások rögtön felcsapó sikoltása pedig egyszerre az egész emberiség drámai könyörgését idézi. A művész híven szeme előtt tartja a bevezető fohász rendeltetését, mikor már itt, a rövid felmondatokba tömörítve, végtelen és egyetemes emberi érzelmeket fejez ki. A dallam vonala a mélyből a magasba emelkedik, és a *lux perpetua* szavakban, az örök világosság gondolatával éri el csúcspontját.

A *Te decet hymnus*-szal egy régi koráldallam indul útnak a szoprán magányos énekében. Mikor elérkezik a fohász tulajdoképpen könyörgő része az *Exaudi* — *hallgasd meg* kezdetű felkiáltással, ismét az egész kórus szólal meg. Ez már teljesen önálló dallam, mely ennek megfelelően szubjektívebb hatású is. Mikor elsőnek a férfihangok hatalmas *Exaudi*-kiáltása harsan, mintha a halál révébe érő embert hallanánk. Szivettépő kiáltás ez, melynek őszintesége valóban csak egy haldokló lelkéből törhetett elő. A női hangok egymásra következő *Exaudi*-sikoltása pedig teljessé teszi e könyörgés tragikumát.

A végtelenség szimbolikus kifejezése a lélek drámai, kétségbeesés-
adta erejében, de a formáltság mértéktartó józanságával — ezt mondja
nekünk az *Introitus*. E világtól messze van a romantika korlátlan alak-
talansága. Mozartnál a kétségbeesés is a szépség lebilincselő formáltsá-
gában jelentkezik. Mégis — sőt épp ezért — többet ad, teljesebb min-
den naturalista ábrázolásnál.

Az *Introitus*hoz kapcsolódó *Kyrie*-fugában megint objektív dallamot
dolgoz fel: Händel *Messias*-ából véve a motívumot. A művész érdeklő-
dése ezután az *Offertorium* felé fordult, mely mint a miseáldozat felaján-
lási imája sorrendben a *sequentia* után következik.

November közepén Mozart ágnak dől. De a betegágyban is tovább
dolgozik, és így jut el a mise *sequentia*jához.

A *sequentia* — ének, a halotti mise legpoétikusabb része. A római
miseszövegben ezt a helyet Celanói Tamás XIII. századi franciskánus
szerzetesnek *Dies irae* címen ismert nagyszerű költeménye foglalja el,
mely a végtélet drámai leírása. E poétikus rész a requiemet író zene-
költőket rendszeren túlzásokra csábítja. A romantika a *sequentia*t valósá-
gos középponttá teszi, bőbeszédű tálalásban a festői elemekre helyezve
a súlyt, a bensőséges áhitat rovására. A benne adódó borzalmak foko-
zásában pedig nem képes a mértéktartásra. Az utolsó itélet döbbenetes-
ségét többnyire a hangszerek végsőkig fokozott teljesítőképességével
próbálja kifejezni. Ez a zenei naturalizmus éppen az ellenkezője a jelleg-
zetes mozarti sajátosságnak: a végtelenség mértéktartó, szimbolikus ki-
fejezésének. Hogy csak egy példát említsünk: Berlioz a *Dies irae*-ben a
rendes zenekaron kívül még négy mellézenekart is alkalmaz. Mozart
viszont a végtelenség szimbolikus formában való kifejezésével itt ismét
csak önnön művésze lényegére talál.

Mozart Celanói Tamás költeményét tartalma alapján hat részre
osztotta fel. Mikor egy-egy résszel elkészült, a mellette tartózkodókkal
elénekeltette magának, ágyából irányítva az éneket. Élete utolsó délután-
ján a *Lacrimosa* kezdetű utolsó részre került a sor, melyet már nem tu-
dott befejezni.

Az első rész a világ elpusztulásáról beszél: *Dies irae, dies illa, sol-
vet saeculum in favilla, teste David cum Sibylla. Quantus tremor est futu-
rus, quando iudex est venturus, cuncta stricte discussurus!* (Ama végső
harag napja, a világot tűznek adja, Dávid így s Szibilla hagyja. Reszket
akkor holt meg élő, ha megjön a nagy ítélő, mindeneket lattal mérő.)

A *Dies irae* szavakkal az egész kórus egyszerre harsan meg.
Az énekhangok pillanatnyi szünetében a trombitaharsogás és timpáni-
dübörgés gyors ütemei az egész világegyetem összeomlását hirdetik.
A kórus keményen lesújtó *dies illa* kiáltása ugyanezt a dübörgést vonja
maga után. Mintha lecsuszamló romok torlódnának egymásra a trombita-
harsogás gyorsan következő, tizenhatod-ütemeiben.

A *Quantus tremor* kezdetű szakaszt is a teljes kórus viszi tovább,
majd utána visszatér az elemi erejű *Dies irae*-kezdet, az egymásratorló
trombitaharsogásokkal. Ezt követve újból felhangzik a *Quantus tremor*-
téma. A basszuskórus túlvilági rémületet kifejező kiáltása, a gyorsan kö-
vetkező trillázó metekkel, borzongatóan, reális ábrázolása a félelem-

nek. Amint elhallgat, éles ellentétként a tenorral egyesült női hangok halk lebegése a *dies irae*, *dies illa* szavakat ismétli, hogy a basszuskar reszkető kiáltása annál erőteljesebben törjön újból elő.

Az egész első rész festői ábrázolása az összeomló világnak anélkül, hogy a tartalom egy ütemmel is többet mondana, mint amennyit a forma megkíván. Nehéz eldönteni, mi csodálatosabb: a művész ábrázolóereje, vagy önfegyelme és mértéktartása.

A második rész a *Tuba mirum* szavakkal kezdődve, a végététet harmonáira feltámadó halottak felett elmélkedik. *Tuba mirum spargens sonum, per sepulchra regionum, coeget omnes ante thronum.* (Csodakürtök zenének meg, sírok éjén átremegnek, ítéletre mindeneknek.)

A csodálatos trombiták gondolatát a basszus magányos éneke hordozza. Tovább fűzve e gondolatot, a tenorszólo jelenik meg, a test feltámadását hirdetve. Az alt az ítéletről kezd elmélkedni, míg a szoprán tiszta, gyermeki tételődéssel azon aggódik, hogy mit mondhat majd a védelmére? A szóló-hangok egyenként megjelenő és egymásbafonódó melódiái a tűnődő ember túluló gondolatait tükrözik. A lágyan ívelő és szeliden meg-megcsukló dallamokat hordozó szólóhangok a hegedűk sóhajaitól kísérve, bensőséges bájjal fejezik ki a mozarti lélek odaadó, félénk, de gyermekien bizakodó tűnődését a felsőbb akarat törvénye előtt.

A következő rész a rettenetes bíró megjelenéséről emlékezik: *Rex tremendae maiestatis, qui salvandos salvas gratis, salva me fons pietatis.* (Rettenetes fejedelem, kinél ingyen a kegyelem, örök jószág, légy jó velem.)

A tételt a vonósoknak a magasból drámai lépésekben lefelé zuhanó, szaggatott bevezetése előzi meg, míg az egész kórus hatalmas erejű, háromszoros Rex kiáltása megharsan. A vonósok szaggatott, gyorsan lefelé zuhanó ütemei továbbra is szorongó, félelmes hangulatot idéznek, a kórus kemény, kérlelhetetlen harsogását kísérve. Az ijesztő kép hirtelen oldódik fel csodálatos ellentétben a női hangok halk, lágyan esdeklő *Salva me* könnyörgésével.

És most, a halál árnyékában feltűnik Jézus, az emberré lett Isten, mint az irgalom forrása. *Recordare Jesu pie, quod sum causa tuae viae, ne me perdas illa die...* (Kegyes Jézus kérlek téged, értem álltal ember-séget, ne adj érnem gonosz véget...)

Ami most jön, az a *szerepet éneke*. A vonósok hangján lágyan omló, kígyózó futamok jelennek meg, mint a magasbatörő, végtelen szeretet fel-felcsapó hullámai. Mint soha nem szűnő ölelésre vágyó, égfelé nyújtott karok szelid esdeklése. A mélyebb női hang *Recordare Jesu pie* kérése a basszustól támogatva bensőségesen könnyörgő melódia, mely fölé csillogva feszül a szoprán felsőbb oktávban tükröződő dallamíve, a tenortól kísérve. A szeretet, melynek oly elhatározó a szerepe a mozarti formavilágban, itt, a halálos ágy énekében rátalál legméltóbb tartalmára. A művész különös boldogsággal emlegette, hogy éppen ezt a részt még halála előtt megalkothatta.

A szólóhangok egymásbafonódó, könnyörgő dallamívei ebben a kezdeti, szelid hangulatban folytatódnak tovább egészen addig, amíg el nem következik a *kárhozat* és a *megváltottság éneke*.

Itt rajzolódik ki előttünk halvány sejtelemben az a felhőkbe vezető út, melyet a művész az élet utolsó napjaiban megtett. Ami most következik, nem földi zene. A szeráfi muzsika és az egész zeneművészet hatalmas, csaknem misztikába nyúló ormán állunk.

Mi következhetik még ezután? Csupán — a *könnyek éneke*. *Lacrimosa dies illa, qua resurget ex favilla, iudicandus homo reus...* (Könynyel árad ama nagy nap, hamvukból ha feltámadnak, a bűnösök s számot adnak.) Ez Mozart hattyúdala.

A vonósok hangján megszólaló könnyek zenéje döbbenetes, síró fájdalom. Az elsőhegedű szaggatott, tört bukdácsolása fel-felcsukló zokogás. A formáltság, a mérték azonban még itt is megmarad, és a mozarti könnyedség gyászfátyolba vonva, utoljára csillan meg előttünk. Nincs megrázóbb, nincs hősiesebb, mint ez a táncos kecsességét megőrzött fájdalom. A problémátlanság mesterének könnyed lebegése a zokogó akkordokban még egyszer feltűnik, fájdalommal átszegezve. A lélek búcsújában szépség és szomorúság összelelkezve száll a magasba. A kórus éneke a könnyek árjának hullámában terjed, majd a *qua resurget-ex favilla* szavakkal fokozatos, szaggatott lépésekben emelkedni kezd, hirdelve a feltámadást...

Idáig terjed Mozart kézírata. 1791 december 4-ének délutánján néhány énekes ismerőse látogatta meg s a művész elpróbálta velük a készülő *Lacrimosa*-t. Ő az alt-szólamát vezette a könnyek énekében, de már az elején hevesen felzokogott és abbahagyta. Félretette a partitúrát, s mikor Sophie, feleségének húga belépett, azt mondta neki: „Jó, hogy eljött, mert ma éjjel meghalok.” Az asszony másról akar beszélni, de Mozart folytatja: „Már érzem a halál ízét a nyelvemen. Itt kell maradnia, mert ki segít Konstanzának, ha maga elmegy?”

Este hűsleges tanítványa, Franz Süssmayer van ágyánál, aki később a *Requiem* hiányzó részeit pótolta. Mozart utasításokkal látja el a mű folytatására vonatkozóan, aztán szomorúan ezt mondja: „Megmondtam ugyé, hogy magamnak írom a requiemet.” Késő éjjel háziorvosa vizes borogatást tétet a homlokára. Ettől elveszíti eszméletét. De még így, eszméletlenül is zsonganak benne a dallamok, mert egyre az üstdob hangját utánozza. Éjfél felé felemelkedik, mereven maga elé néz, azután újból visszahanyatlik. Ötvenöt perccel múlt éjfél, amikor meghalt.

A pap, akit halálos ágyához hívtak, nem jött el. Valószínűen akkor hívták, mikor Mozart már eszméletét veszteszte. Tekintve, hogy sohasem gyónt és szabaddóműves volt, hitetlen ember hírében állott.

Semmi nem maradt hát, csak a muzsika.

Megmentheti-e az alkotás a művész lelkét? Mintha a *Requiem*, a fájdalommal átszegezt zene, felelne erre. A művész, akinek problémátlan tudatából hiányzott a kereszténység tartalma, művészete ösztönös mélyén viszont ott lappangott, a halál intésére keresztény formavilágát keresztény tartalommal töltötte meg. Mintha Isten parancsot adott volna szolgáljának, a halálnak, hogy keresse meg a művész lelkének ajtaját.

Egyetlen ajtót talált csupán: a muzsikát. És a katolikus liturgia félelmes és szerelmes Istene a muzsika szélesre tárt kapuján át hatol a lélekbe.

A *Dies irae* trombitaharsogása az egész világegyetem összeomlását hirdeti, a kárhozottak reszkető jajkiáltásával. De a félelem nem ment meg — csak a szeretet. A szeretet éneke, melyet alkotójának boldogsága kísért, és a könnyek éneke, melyet könnyeinek hullásával pecsételt meg a halálos ágyon, úgy tűnik, elvezet a megváltottság énekéhez.

Ha így tekintjük, a gyászruhás grófi lakáj képében Isten kegyelme kopogtatott a mozarti lélek ajtaján.

MADARÁSZNÓTA

Keserű illata volt a dohánynak,
Mit az öregbéresek összevágtak.
Mégvágták jól s rátöltöttek legott,
így ünnepelvén a vasárnapot.

A pipafüst s beszéd magasba szárnyalt,
egybekeverve a leves szagával.
Az ebédet Juliska néni főzte,
emlékszem jól a fürge, tömzsi nőre.

Ebéd után az öregbéresekkel
madarászni keltünk, két gyerekember.
Barangoltunk a nagy tölgyfák alatt,
kiváangtván le a madárfiat.

De a tölgyek bozontos derekát
gyermek karunk alig foghatta át.
Ritkán értük elszedni csak a fészket;
ott kellett hagynunk sokszor az egészzet.

S megindultunk haza búsán ezekkel
a beszédes, víg öregbéresekkel.
Leszállt a sűrű, nehéz éjszaka,
szepegve mentünk mi velük haza.

Köröskörül száz cserfa nyilalt az égig,
vaksötét volt az erdő már fenékiig.
Az öregek ajkán elhalt a beszéd —
s nagy árnyak húztak mellettünk szerteszét.

Tardonaı Gábor

GONDOLATOK

Gustave Thibon, a legjelentősebb mai francia katolikus gondolkodók egyike, 1903-ban született; gazdálkodó azon a kis szőlőbirtokon, amelyen családja 1670 óta dolgozik. 1930-ban került kapcsolatba egy dominikánus barátja révén Maritainnal; ettől fogva él gyakorló katolikus életet. Ami bölcselétét illeti, már ezt megelőzően eljutott Hegelen át a tomizmushoz. Pszichológiában Ludwig Klages követőjének vallotta magát s műveiben elsősorban a konkrét lélektan, grafológia, karakterológia tényeinek a tomizmus világánál való értelmezésére vállalkozott. Kedvelt kifejezési formája az aforizma; egyik ilyen gyűjteményéből (*L'Échelle de Jakob*, 1943) válogt szemelvényeink is. Maga mondja: úgy beszél ezekben az aforizmákban, mint aki tanuságot tesz; nem elvont spekulációk eredményeit közli, hanem belső élményeit. S nem valaminő elvont embereszményt tart szembe előtt, hanem a ma élő, mai problémákkal küzdő, mai nyugtalanságok közepett útját kereső embert.

Élő köteléket találni, mely az emberiséget összefűzze: ez Gustave Thibon szerint az egyetlen kérdés. S erre csak egy felelet lehet: „amit az Isten összekötött s az ember szétválasztott, egyedül Isten tudja újra összefűzni. Méghozzá nem valami absztrakt istenség, hanem az élő és a kereszténységben inkarnálódott Isten. Ezt az Istent sem lehet kikerülni. Ha az ember nem úgy megy feléje, mint az egyetlen menedék felé, akkor összetöri magát rajta, mint egy kőfalon.” A természetnek és a kegyelemnek a mi szívünkben kell találkoznia, mert a természetből elvágott vallásosság formalizmussá lesz, az örök forrásoktól elszakadt földi dolgok pedig anarchiává. Az inkarnáció misztériuma az egység misztériuma. Isten nem gát és nem talizmán, hanem állandó jelenlét. S amint valóban az az lesz számunkra: megmenekültünk.

= *Az élet és a dogmák.* Az én szememben a keresztény dogma keretein kívül semmi sem élő és semmi sem reális. Számomra minden — rossz és jó, szépség és csúfság, nagyság és alacsonyosság — csak a keresztény éghajlat alatt válik teljes s hiteles valósággá. A nem keresztény drámák törekvései, érzései, fájdalmai olyan idegeneknek és irreálisaknak tetszenek nekem, mint az álomképek. Ha eltörlöd azokat a valóságokat, melyeket a dogma fejez ki: a dolgok nem lélekeznek többé, a világból eltűnik a szív és a mélység, és minden szakadéka menten színházi díszletté változik. A dogma nem az élet külső kerete, hanem magának az életnek formája, kifejezése. Az élet nem a dogma foglya, mint ahogy a szív sem foglya saját ritmusának.

= *Fides ultima.* Eddig hittem Istenben. Most már semmi másban nem hiszek, csak Istenben.

= „Ha Isten léteznék, akkor ilyen szörnyűségek nem történhetnének”, — kiáltotta nekem valaki. De ha Isten nem léteznék, ha egy bizonyos lelki rend nem volna a világ immanens tartozéka, ha mindenen csak a káosz volna az úr, akkor a te szívednek is ő volna ura és nem méltatlankodnál. Hogy benned botrányt és szorongást okoz a rend erőszakos megsértése: éppen ez tesz tanuságot a rend Alkotója mellett. Ez a méltatlankodás, mely tagadja benned az Istent, éppen ez az Isten

szava benned; ha egyelőre még nagyon zavaros, tehetetlen és sietős is: ez az Isten.

= *Nisi Dominus...* Az emberi szokások és intézmények néha olyan mértékben kerülnek tévútra, hogy Isten nem tudja másképpen kifejezni irgalmát, mint ha elpusztítja őket. Ilyenkor úgy éri az embert a kegyelem, mint a villámcsapás. Vannak emberek, népek és civilizációk, amelyeknek csak a romjaiban lakhatik az Isten.

= Ne feledd el soha, hogy az ember semmiből lett, és ne feledd el, hogy a semmiből Isten hívta elő. Az első igazság megment az utópiától, a második a reménytelenségtől.

= Az ember sok bünt elkerülhet, ha önmagába menekül, de a gögöt csak úgy kerüli el, ha Istenbe menekül.

= Legyen nyitva füled minden hang számára. Úgy látszik, mintha ezt tartanád az igazságosság és szeretet legfőbb csúcának. De ez nem elég. Legyen füled nyitva minden csend számára is.

= Nehezebb gyűlölni, mint szeretni, mert a gyűlölet sokkal több erőt és nekifeszülést kíván. Csak egy szeretet nehezebb a gyűlöletnél: a Krisztusé.

= *Az örökkévalóság igénye.* Az örökkévalóság igénye nem az énnél kezdődik, hanem a szeretetnél. Valamennyi „én”, bármilyen is, mind elég haszontalan ahhoz, hogy megérdemlje a halált. De az a lendület, mely magunk fölé emel bennünket s új, megszentelt és mélységes ént ad nekünk, melyet jobban szeretünk magunknál: ez a lendület nem tud meghalni és nem is halhat meg. Abba beleegyezhetünk, hogy személyünk mulandó legyen, de ez a személyek közötti kötelék, ez csak örökkévaló lehet; s hogy ezt a köteléket megmentsük, azért hiszünk a személyes halhatatlanságban. Az *én* egymaga nem érdemelne meg, hogy megmeneküljön, csak annyiban, amennyiben a szeretet hordozója.

= A modern embernek ahhoz, hogy vértanuként éljen és haljon, nincs szüksége üldözőkre és hóhérokra. Elég tanúságot tennie Istenről mindazzal az aggodalommal és a semmivel szemben, amit saját szívében hordoz.

= *A kaosz küszöbén.* Nagyon sötét ez a pillanat. Mintha valami örökkévaló fenyegetés súlyosodna az időre. Talán már holnap elveszítünk mindent és megjelenünk előtted, Uram, kiürésítve, lemeztelenítve egészen a lelkünkig. Boldogok a szabad és szent szívek, kik nem tapadnak a földhöz. De én minden nap belekapaszok a földbe és azokba a lényekbe, akiket a föld táplál, mindig mélyebb és gyengédebb gyökérszálakkal. Erőmet és reménységemet is azokból a dolgokból merítem, melyek meghalnak, azokból a dolgokból, melyeket megölsz. Nem érzem magamat száműzöttnek a földön: hisz oly meleg számomra, mint a vér, és olyan gyengéd, mint egy asszonyi kéz.

Jól van ez így, Uram! Mindent felajánlok neked, a Te szeretetednek, a te istenivé tevő kezeidnek. Nem lesz kis dolog mindent elhagyni.

nem lesz játék meghalni! Nem úgy távozom majd ebből a világból, mint valami börtönből. Ez a távozás nagyon könnyű volna az én gyengeségem és a Te kegyelmed számára: úgy szakadok majd ki innen, mint egy drága otthonból, egy anya gyöngéd öléből, s viszem majd feléd a földnek lelkét, mely széthasítva, rongyokban tapad majd lelkemhez.

= *Utolsó ítélet.* Az ítélet, melyet majd Isten ajka mond, nem lesz más, mint a bűn megrögzítése. Az emberi igazságszolgáltatás első lépése az, hogy elválassza a bűnöst bűnének gyümölcsetől; Isten viszont örökre odaláncolja a bűnös lelkét választása tárgyához. „Ezt akartad. Ime megkapod örökre, és nem is lesz másod, mint ez. Nem akartál szeretni mást, csak magadat. Helyes. Arra ítéllek, hogy ne is tudj mást szeretni örökre, mint önmagadat.” Semmiféle külső ítélet nem lesz: a tűz ragad el, az borít be mindent, minden belsőleg ítéltetik meg, önmaga által. A tűz választja el a dolgokat, a választott lelkek kinyílnak, azonosulnak ezzel a tűzzel, s ez lesz a mennyország, — a többiek megörik az isteni tűz alatt is a visszautasítás minden keménységét és hidegségét, s ez lesz a pokol. A kárhozott olyan lény, akinek lényege a visszautasítás: örökké emészti a láng és örökké képtelen lánggá válni.

= *Elesés és eltévelyedés.* Elesni semmi. Az ember újra felkel és elérheti a célt. De vannak, akik eltévelyednek: ezek sohasem esnek el, de nem találnak rá az útra. Ezek érdemlik a legnagyobb szánalmat, azt a szánalmat, mely a gyógyíthatatlan betegek fölé hajlik.

= *A kétségbeesett és a szent.* Mind a kettő szabad és egyik sem fél az emberektől. A kétségbeesett, mert nincs vesztenivalója. A szent pedig, mert csak adnivalója van.

= *Üthetsz:* amit elveszel boldogságomból, hozzáadod szeretetemhez.

= *Egyszerűség.* Képes vagy szenvedni lázadás nélkül? Ha igen, akkor kérlek, örvendezzél is lelkiismeretfurdalás nélkül.

= *Éretlen miszticizmus.* Paradicsomi tudatlanságról álmodozol és vak önátadásról. Várj egy kicsit. Nem szabad és nem illő vakká tenni magunkat. Menj egy kicsit feljebb, mielőtt becsuknád a szemedet; csak a világozágnak van joga rá, hogy megvakítson.

= *A keresztény szeretet* nemcsak lelki, hanem testté vált szeretet. Kiterjed a testre és érzékekre is, nem azért, hogy elnyomja, hanem, hogy eltöltse őket a saját mélységes tisztaságával.

= *Önmagunk állítása* tévutakra visz: ilyen a bűn. A szent csak Istenben állítja önmagát: azt, hogy én és azt, hogy szeretet egy lélekzetre mondja.

= *Aki a legkevesebbet kockáztatja* idelent, az a legközelebbi szomszédságban van a semmivel. Aki nem kockáztat semmit, az senki.

Sprenger Mercedes fordítása

AZ APA FIA*

Irta Giovanni Papini

A három elitelt elindult a Koponyák Hegye felé. Mindenik vállár-
vitte a maga keresztjét. Ugyanezen percekben kinyílt az egyik börtön-
cella s Barabbást fölvezették a Procurátor elé.

— Jéjes polgártársaid erőszakolták rám, hogy bocsássalak szaba-
don másvalaki helyett, aki ártatlan. Pedig közönséges gyilkos vagy!
Hát, ami engem illet, nem tudok megbocsátani néked. Nem is bocsátok
meg soha. Takarodj innen, szerencsés vadállat és ügyelj, hogy soha
többé elibém ne kerülj. Mert legközelebb az Istened maga sem ment
meg attól, ami jog és igazság szerint kijár néked!

Pilátus ezúttal a szokottnál is zordabb volt. Nyers mozdulattal
intett a katonáknak s azok kilökdösték Barabbást a palotából a térre
szolgáló lépcsőig. Onnét meg hatalmas rugásokkal dobták ki mint
valami bűzös, döglött ebet.

A tér teljesen néptelen, elhagyatott volt. Barabbás fogcsikorgatva
ugrott talpra, aztán futásnak eredt testvérei háza irányában. A sok
sötétben eltöltött hónap után a friss, fényitatta levegő úgy ha-
tott rá, mint a bor. Botladozott a kövezeten. Cserepes ajkán vegye-
sen szakadoztak ki bosszúvagytól izzó szőfoszlányok és újjongó öröm-
kiáltások. Egyik pillanatban úgy érezte, összeesik a gyöngeségtől, a má-
sikban meg azt képzelte, pusztá kézzel meg tudna fojtani egy oroszlánt,
szembe mérne szállni az egész hadsereggel.

Nem ismerte föl senki. Meg sem szólították. A város kihaltnak
látszott. Bár még csak délidő volt s az égen a legkisebb felhő sem
mutatkozott, mégis olyan hamuszínű, gyászosfényű volt minden, mintha
hamarosan vihar közeledne. Szinte álmjáró módjára került haza.

Két fiútestvére, feleségükkel és gyermekeikkel, éppen asztalnál ült.
Ebédeltek. A betoppanó Barabbás úgy hatott rájuk, mint valami kísértet.
Egész külsejében elváltozottnak látszott: kikelt a képe, bozontos a
szakállá, veres szemhéjja meg csaknem egészen lecsukódott. Mind ah-
bahagyták az evést, beszédet, nevetést.

Hazajött a legidősebb fivér, a család feje, megmenekült a halál
torkából. Mind félték tőle. Itt-ott dicsekedtek ugyan vele, de egyikük
sem szerette. És ha bátorságuk lett volna, hogy bevallják önmaguknak,
mit éreznek e percben, tudatára ébredtek volna annak, hogy bosszú-
ság és szerencsétlenség érzése kavargó bennük. Csakhogy nem vált
bennük tudatossá. Lehet, hogy nem akartak tudomást venni róla, lehet,
attól félték, hogy Barabbás is megérzi. Így tehát, túlesve az első meg-
döbbenésen, valamennyien szíves szóval fogadták, fölkeltek ültükből és
átadták néki a díszhelyet a két fivér között. Barabbás szótlanul leült.
Megragadott egy borral telt kupát és lehajtotta. Azonnal újabb telt
kupát tettek elébe. Azt is kiürítette. Akkor mintha magához fért volna.
Végignézte egyenkint asztaltársait. Még üdvözölte is őket egyet-egyet

* „A Passió tanúi“ című legendagyűjteményből.

rándítva boros ajkán. Lehet, hogy azok mosolyra nézték ezt. Azután falásnyi kenyeret vett kezébe a gyilkos, azt morzsolgatta. Közben megkérdezte:

— Ki ismerte közületek a názáreti Jézust?

— Csak látásból, — felelte Eleázár, a kisebbik öccse.

— Miféle bűne volt? Embert ölt?

— Nem bántott az senkit, amennyire én tudom. Prédikált a népnek. A papok azonban nem nézték jó szemmel és bevádolták a procurátornál.

— De hát mi bajuk volt veled?

— Talán az, — válaszolta Eleázár, — hogy be akart menni a Templomba és nekik is parancsolni akart. De mit érdekel ez téged? Halála visszaadta néked az életet. Minek törődnél egyébbel?

— Hát igen, ez igaz, — fejezte be Barabbás a beszélgetést. — Az a Jézus ma helyettem, értem halt meg.

Gondolataiba mélyedt. Egész este nem szólt többet. Másnap reggel már hajnalhasadáskor elment hazulról. Nem szólt a dolgról senkinek. A Golgothára tartott. A tágas fősík most üres volt, csak a három kereszt nyujtogatta még durva, merev szarait a közönyös égboltozat felé. Barabbás odament a középsőhöz. A törzsön néhány helyen föl fedezte a lecsurgó vér nyomait. A vér megalvadt, de az éjjeli harmat megint föllazította. Ujjával hosszasan simogatta a vérsnyomot. Aztán orrlíkához vitte kisé beveresített hüvelykujját és behunyt szemmel szalgogatta, mintha kóstolgatna valamit.

— Az én számlámra ömlött vér ez, — mormogta magában. — Most már nyugodtabbnak érzem magamat.

Az első estén kihallgatta néhány asszony beszélgetését. Az egyik szomszédos ház terraszán elmondták egymásnak, megbeszélték egymással annak a rémületes pénteknek eseményeit. Innen tudta meg, hogy Pilátus minden áron a galileai eretneket akarta megmenteni, de a papok nem nyugodtak addig, amíg vesztőhelyre nem juttatták. Csakis nekik, a papi fejedelmeknek köszönheti a szabadulását.

Ekkor jutott eszébe, hogy köszönetet kellene mondania Annásnak és Kaifásnak, hiszen kimentették a halál torkából. Ezek nem helytelenítették tetteit sem, amelyek mind a gyűlölt rómaiak elleni lázongásból eredtek. Hiszen milyen erőfeszítéseket tettek, hogy éppen ő, kapjon kegyelmet! Itt az alkalom, hogy őt is beavassák a Judaeában készülő mozgalmakba.

Haladéktalanul a főpap palotájába sietett. A kapusnál bejelentette, hogy Kaifással akar beszélni. Várjon az udvaron, mondták. Néhány perc múlva egy őrök lépett hozzá.

— Mit akarsz a főpaptól?

— Meg akarom néki köszönni, amit értem tett és föl akarom ajánlani szolgálataimat.

— Barabbás, úgy látszik, a szabadság elvette az eszedet. Kaifás

meglátott az ablakból és fölismert. Megbízásából, közlöm veled, hogy őt nem az irántad való hajlandóság vezette. Csupán azért mentett meg téged, hogy az az átkozott káromló elnyerje büntetését. Gyilkosokkal és rablókkal azonban nem vállalunk semmi közösséget. A főpap azt parancsolja neked, hord el magadat innen, de tüstént! Ennek a kapunak még a közelébe se merj vetődni többé. Masként jaj neked.

Azzal intett két szolgának, hogy hajtsák ki Barabbást.

Az elképedt, remegő gyilkos futva menekült, hátra se mert nézni. Benne volt benne bosszú és elnyomott hálaérzet kavargott. A papok viszszalókták. Miért ne fordulna ellenségeikhez, a kivégzett tanítványaihoz? Hiszen szabadulását Mesterük vérének köszönheti. Azokat mérhetetlen veszteség érte. Miért ne ajánlhatna föl nekik némi kárpótlást, váltságot azért a halálért?

Aznap és másnap is mindent elkövetett, hogy valamiképpen kitudja, milyen titkos rejtékhelyre bujtak el Jézus barátai és követői. A városban azonban nem tudták, vagy nem akarták megmondani neki.

Barabbás nem nyugodott. Tovább kérdezősködött, tovább nyomozott. A papi fejedelmek iránti gyűlölete hajtotta, hogy föllelje Jézus követőit. Azok nyilván ugyanígy gyűlölik a papi fejedelmeket, mint ő. Egy este, hogy az Olajfák Hegyén barangolt, az egyik olajütő mellett egy tizenhárom-tizennégy éves fiúba botlott. Az megállt és figyelmesen nézte.

— Fiacskám, nem tudnád megmondani, hol található meg annak a Jézusnak a tanítványait, akit Krisztusnak is mondanak?

A fiú kémlélőn szegezte rá nagy, fekete szemét.

— Mit akarsz tőlük?

— Barátjuk vagyok, — felelte Barabbás. — Nagy jót tett velem a Mesterük. Most segítségükre szeretnék lenni, azért keresem őket.

— Bizonyos, hogy igazat szólsz?

— Talán a papok kopójának tartasz?

E szavaknál elővett Barabbás három dénárt s megmutatta a fiúnak.

— Ha megmutatod a házuakat, ez a tied.

A fiú elvette a pénzdarabokat és szótlanul megindult lefelé a lejtőn. Mintegy negyedórányit mentek hangtalanul. Ahonnét Jeruzsálemet már látni sem lehetett, a fiú megállt egy cédrus árnyékában s oda-mutatott egy elfeketedett, olajfák közt rejtőző házikóra.

— Ott vannak!

Többet nem szólt. Futásnak eredt s eltűnt.

Barabbás odament a magányos kunyhóhoz és hallgatózott. Az ablakon zavaros mormolás szűrődött ki. Egy női hang emelkedett a többi fölé. Barabbás megtapogatta a rozszant ajtót. Nyitva volt. A gyilkos kopogás és köszönés nélkül, nesztelen léptekkel hatolt be a házba. Az első szoba üres volt, de a szemközt nyíló ajtón át már tisztán ki-vehetette a hangokat. Odalopakodott a küszöbre. Mintegy tíz férfi és három nő beszélgetett. Úgy elmerültek, hogy egy ideig egyikük sem

vette észre a figyelő betolakodót. Az egyik nő azonban hirtelen fölkapta a fejét és megpillantotta Barabbás aggodalmas, vad ábrázatát. Ijedt kiáltással ugrott föl ültéből. Erre valamennyien egyszeriben talpra ugrottak. Riadtan meredtek az ajtóra.

— Ki vagy? Kit keresel? Mit akarsz?

A legidősebb, láthatólag az egész társaság feje, csöndet parancsolt s odalépett Barabbáshoz. Az mozdulatlanul állt az egyik ajtófélféhez támaszkodva.

— Ismerlek, — mondta. — Tudom a nevedet. Azt is, amit tetél. Miféle démon hajtott ebbe a házba? Az Isten Fia a te életedet is megváltotta a maga vérével. A gyilkos vérért megváltotta a Messiás vére. Mit kívánsz még többet?

— Hallgass meg, — kezdte Barabbás. — A papi fejedelmek kiszabadítottak engem, de aztán meggyaláztak és elűzték. Gyűlölöm őket és bosszút akarok állani rajtuk! Nyilván ti is ugyanúgy gyűlöltek őket. Én meg kész vagyok, hogy — amennyire tehetem — kárpótoljalak titeket Úratok elvesztéséért. A gyilkosnak is van szive, lelke. A gyilkos is lehet szabadító olyan időkben, mint ez a mostani. Mondjátok meg tehát nekem, mit tehetek értetek. Mondjátok meg, ki az ellenségetek, kitől szeretnétek megszabadulni. Úgy érzem, annak vérével legalább részben viszfizethetném a Jézus értem ontott vérért. Beszéljete. Én semmitől sem riadok vissza!

Mind hallgattak. Rámeredtek. Csak arkifejezésük és mozdulataik jelezték elborzadásukat. Végül megszólalt Péter:

— Barabbás, Barabbás! Krisztus életet ajándékozott néked, de világosságot nem. Sötétebb vakság van rajtad, mint egy holttesten, süke-tebb vagy mint egy kődarab és dühödtebb, mint a farkas, amely egész éjszaka zsákmány nélkül csatangolt. Hát nem tudod, hogy Mesterünk szeretetet hirdetett még ellenségeinkkel szemben is? Meghagyta, hogy bocsássunk meg minden sértést s a rosszat jóval viszonzzuk. Nem hallottad ezt soha senkitől? Nem a tiétek a bosszú, mondja az Úr. Az Ő szeretetéért megbocsátottunk a farizeusoknak, írástudóknak, papoknak és rómaiaknak. És megbocsátunk néked is, életben-maradásra ítélt szerencsétlen gyilkos. Nincsenek ellenségeink, Nem szomjazunk vért. Igen, megbocsátunk néked, Barabbás, teljes szívünkben. Csak látásod túl fájdalmas, túl borzalmas emlékeket ébreszt bennünk. Bocsáss meg nekünk te is, Barabbás. És ha valóban adósságot akarsz törleszteni velünk szemben, akkor hagyd el e házat s ne mutasd többé magadat arrafelé, ahol mi járunk.

— Nem tudom, mit akarsz a bocsánatoddal, meg a szeretetteddel. Én az ősi törvéynél tartok: vért véért, életet életért! Úgy látom, nyavalyás, gyáva népség vagytok. Riadt tyúk módjára meglapultok. Kifogásokat kovácsoltok, hogy ne kelljen megbosszulnotok vezéretek megölését. Ne tartsatok tőlem. Többé nem kereslek föl titeket. Férfi vagyok. Nem állok össze holmi asszonynéppel.

Otthagya a szobát s a házat. Közben dühösen köpködött és vad szitok dőlt belőle.

Visszatért Jeruzsálembé, de nem adta föl a harcot. Nem nyugodhatott. Egyre gyötörte a vágy, hogy cselekedjék. Valakin bosszúját akarta tölteni. A tétlen szabadság sorvasztotta s egyben izgatta is. Szüntelenül előtte volt annak a képe, aki helyette halt meg. Nem fenyegette, de csöndes szelidséggel lenyűgözte, üldözte.

Miközben ide-oda csavargott, sok mindent megtudott Jézusról, sok csodás és hihetetlen dolgot. Ezekből néhányat egyenesen esztelenségnek tartott. Így többek között elbeszélték neki Lázár föltámasztását. Ez hirtelen vágyat ébresztett benne, hogy lássa azt az embert. Beszélni akart vele, meg akarta tudni, igaz-e mindez. Egy reggel tehát Bethániában termett és kereste a föltámasztott házát.

A bejárat előtt, a kölépcső egyik fokára lerogyva, komor, sárga-képi ember ült. Földszíni köppenyebe burkolózott. Szeme a magasságba meredt. Minden bizonnyal mit sem látott, pupillái élettelenek, mozdulatlanok voltak, akár a világtalanoké.

— Te tértél vissza a holtak világából?

— Te meg talán azok közé a toladó naplopók közé tartozol, akik hetek óta gyötörnek engem bárgyú kérdezősködésükkel?

— Nem, Lázár. Én, anélkül, hogy tudnád, testvéred vagyok. Akárcsak te, én is barátodnak, Jézusnak köszönhetem életemet. Téged a sírből hívott vissza, én meg már a hóhér karmai között voltam, amikor az ő jóvoltából megmenekültem a börtönből és a haláltól. Mindketten neki köszönhetjük, hogy élünk. Illő tehát, hogy jóbarátok legyünk, s tegyünk valamit szabadítónk megbosszulására.

— Nem értelek. Nem tudom, ki vagy és nincs szükségem barátokra. Hallani sem akarok háláról, eszembe sincs a bosszú, testvéreket sem ismerek. Két nővérem volt és itthagytak magamra...

— Nevem Barabbás. Jézus, aki szeretett téged, értem halt meg. Te pedig a kezedet sem akard mozdítani azért, aki visszaadta életedet?

— Tudod, mit jelent a neved?

— Mindenki tudja ezt. „Az Apa Fia”.

— Nos hát: az Ember Fia meghalt az Apa Fiáért. S ez jól van így. Ennek így kellett történni az Írás szerint. Az első ember, aki valóban apának fia volt, Ádámnak elsőszülöttje. Jól tudod ki ez: Kain. Ő is gyilkos volt, mint te, mint a többiek mind. Isten azonban nem engedte meg, hogy Kaint megöljék. Emlékszel? „És megbélyegzé az Úr Kaint, hogy senki meg ne ölje, aki rátalál”. Minden emberi nemzedéknek megvan a maga Kainja, a maga „Apa Fia”, a maga Barabbása, a maga gyilkosa. És az Isten Fia, Jézus, követte az Atya példáját: nem engedte, hogy megöljének téged. Azt hiszed talán, hogy jutalom az élet? Nem érzed, hogy éppen ez a legszörnyűbb büntetés?

— Lázár, félrebeszél! Talán elvesztetted elméd viláosságát a Sheol sötétségében?

— Barabbás, te nem értheted meg ezt. Én, egyedül csak én érthetem meg az összes emberek közül. Végre megtértem a béke hajlékába, az igazi hazába, az édes nyugalom helyére! Ott voltak anyám,

apám, már meghalt fivéreim, elvesztett menyasszonyom. Ott voltak népünk patriarchái, a próféták, a bölcsek és igazak. Ott együtt voltam szeretteimmel. Leráztam magamról a földi port, megpihentem, boldog voltam. És akkor egyszerre csak vissza kellett térnem annak a két asszonynak a kedvéért. Azt képzelték, hogy szeretnek engem! Vissza kellett jönnöm a kínlózásba, gyötrődésbe, vergődésbe, száműzetésbe! S te most halálról meg bosszúról fecsegsz nekem? Eriggy, Barabbás! Eriggy Isten nevében! Többé ne lássuk viszont egymást! Már éppen elég hosszú ideig viseltelek el!

Fölkelt, hátat fordított az Apa Fiának, bement a házba. A kapu tompa dörrenéssel csapódott be mögötte.

Barabbás dühöngve, káromkodva tért vissza Jeruzsálembe. Jobban égette a vágy, mint valaha, hogy megbosszulja valakin a maga sok gyötrelmét, az állandó lidércnyomást, a visszautasításokat és megalázásokat.

Otthon senki sem állt szóba vele. Ha belépett a házba, hirtelen elnémult minden hang. Jelenlétében még a gyermekek sem mertek hancúrozni. Sógornőinek arcán megfagyott a mosoly, ajkukon elhalt a szó. Barabbás egészen egyedül érezte magát. Mindenki elhagyta, minden ajtó kirekesztette. Az életből is kitaszították, hiszen még a római igazságszolgáltatásnak sem kellett!

Háborgó, kavargó lelkében újra izzani kezdett a Pilátus elleni gyűlölet. Minden fojtott dühe, minden fölgyülemlett keserősége, minden csalódása és lázongása a procurátor személye ellen összpontosult. Az akarta őt minden áron kivégeztetni. Az bánt vele a szabadulás napján is oly komiszul, mintha rühös kutya lett volna. Az feszítettte meg Jézust. Azóta is szüntelenül gyötri a zsidó népet. Elborult, megszállott elméjével őt, csakis őt tartotta Barabbás bűnösnek, halálra méltónak...

Egyik este a késői órákban Pilátus hálósobája közvetlen közelében egy rejtőzködő zsidót találtak a praetorium őrszemei. Rövid kardja volt, tör is volt nála. Mihelyt megvirradt, megkötözve a procurátor elé állították. Pilátus megismerte és rávicsorgott:

— Hát visszajöttél, Barabbás? Nos, utoljára.

Kurta parancsot kiáltott oda az egyik centuriónak és már távozott is. Néhány perccel később Barabbást a Golgothára vitték. És ott megfeszítették az Apa Fiát. Ugyanazon a helyen, ahol negyven nappal előbb az Ember Fia adta ki lelkét...

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Már maga az a körülmény, hogy a katolikus egyetemek és egyetemi rangú szemináriumok, tudományos intézetek és társulások a hónapok óta tartó és még mindig érkező hűségnyilatkozatok tömegében biztosítják a pápát arról, hogy magukévá teszik a „Humani generis” tanítását, eléggé mutatja, mennyire kimagasló jelentőségű, nyugodtan mondhatjuk: *korszakalkotó* ez a múlt év augusztusában kibocsátott körlevél. Ezt erősítik meg és igazolják a közben megjelent értekezések is, amelyeket — kellő gyűjtés után — egyszer még rovatunk számára is fel szeretnénk dolgozni. Egyelőre azonban csak egy problémát ragadunk ki belőle, az ember származásának izgató kérdését, nem utolsó sorban azért, mert az elmondandók hasznosan fogják kiegészíteni Szörényi Andor két kitűnő tanulmányát, amelyeket mostanában adott közre folyóiratunk.*

A körlevél — mint Carlo Colombo kifejti a *Vita e Pensiero*-ban — három kérdést vesz elő, amikor a hittudomány és a pozitív tudományok kapcsolatairól szól. Az egyik az *evolúció*, a másik az *egy vagy több törzsből eredés*, a harmadik a *Szentírás első fejezeteinek magyarázása*. Ezúttal történt meg először — állapítja meg Colombo —, hogy az egyházi tanítóhivatal egy alakszerű okiratban kifejezetten kinyilvánítja, hogy „a tudományok és a teológia jelen állásával összhangban” az emberi test származása „a szakértők kutatásainak, vagy vitáinak tárgya lehet mindkét területen”. A pontos értelme ennek a szerző szerint az, hogy az egyházi tanítóhivatal *nem tesz ellenvetést azok ellen, akik az emberi testnek alsóbb szervezetből való származását összeegyeztethetőnek tartják a kinyilatkoztatással*, gyakorlatilag tehát az ember teremtésének bibliai elbeszélésével és a patrisztikus hagyomány tanításával. Az, hogy az evolúció szaktudományos érvényességéről döntsön, természetesen nem az egyház feladata. Ha tehát alaptalannak bizonyulna, az egyház épp úgy nem örvendezne annak, mint ahogy nem szomorkodnék az elmélet beigazolása esetén. Nincs e kérdésben semmi előzetes ítélete.

Érdekes különben, hogy *XII. Pius* 1941 november 14-én a pápai tudományos akadémia előtt már mondott egy beszédet, amely világosan elárulta azt a szándékát, hogy az evolúció vitatását szabaddá teszi a szaktudósok és a teológusok számára. Sokan a fellélegzés érzésével is hallgatták a beszédet — írja Colombo —, de utána kétségek merültek fel, hogy maga ez a nyitány elegendő-e a szabadság gyakorlásához. Kétségek támadtak főleg azért, mert egyes, az evolucionizmus felé hajló teológusok túlzásai heves visszahatást váltottak ki s a nyilvánvaló elsiklások vizsgálásba helyezték magukat a vita szabadságát is. E szabadság kifejezett kinyilvánítását így most mindenki örömmel és komolysággal fogadja.

Másrészt azonban a körlevél megjelöli két feltételét is annak, hogy a vita teológiai szempontból helyes szellemben és módszerrel folyhas-

* Az őseMBER világa és a primitív népek. *Vigilia*, 1950 december. — Az ember származása és a tudomány. *Vigilia*, 1951 február.

sék. Az első a *bólts egyensúlyozás és mérlegelés* mind a szaktudományos, mind a teológiai érvek ama két csoportja között, amelyek az elmélet mellett és ellen hozhatók fel, nehogy a mindenség keletkezésének olyan teológiai értelmezése sarjadjon ki, amely inkább a képzelet, mint az igazság világába visz. A másik feltétel annak szem előtt tartása, hogy magának az *emberi testnek* eredetét sem foghatjuk fel tisztán tudományos kérdésnek, mert ez a kinyilatkoztatással való összeszővődése miatt ugyanakkor teológiai kérdés is.

A második nagy probléma, mint mondtuk, az embernek egy vagy több törzsből eredése. Tudományos műszóval az előbbi a *monogenezis*, az utóbbi a *poligenezis*. Egyes szaktudósok, amikor az ősember-leletek testi jellegzetességeinek eltéréseit észlelték, magyarázatul ahhoz a feltevéshez folyamodtak, hogy az emberiség nem egyetlen egy emberpártól származik, hanem különböző törzsektől, amelyek egymástól függetlenül emelkedtek ki közvetlenül egy alacsonyabb állati rétegből. Ez a feltevés nyilvánvalóan nem fér össze az ősszülők által elkövetett eredeti bűn tanával, mert hiszen az eredeti bűn csak akkor terjedhetett ki az egész emberiségre, ha azt az egyetlen kezdő emberpár követte el. Méltán húzza itt alá Colombo, hogy ha már maga az evolúció is e pillanatban még inkább feltevés, mint tudományosan bizonyított igazság, az emberi egységesség vagy többesség kérdése éppenséggel ködös és szmmi jele annak, mintha tisztán szaktudományos úton valami közeli jövőben megoldásra juthatnánk. Ennek ellenére akadtak mégis teológusok, akik már az eredeti bűnre vonatkozó hagyománynak és a tridentí zsinat által is megfogalmazott tanításnak legalább részleges elejtését latolgatták, csak azért, hogy simuljanak a poligenista feltevéshez. Gondoltak arra, hogy az eredeti bűn esetleg nem egyetlen férfi és egyetlen nő vétké lehetett, hanem egy csoporté, illetve az összes csoportoké. A merészebbek odáig mentek, hogy az eredeti bűn talán nem is volt más, mint azoknak az állati hajlamoknak komplexusa, amelyeket az első emberek származásuknál fogva magukban hordoztak.

A körlevél, amely előzőleg már figyelmeztetett a tridentí zsinat tanításának változatlanul érvényes voltára, hangsúlyozottan kijelenti, hogy a *poligenista elmélet semmikepen sem egyeztethető össze sem a kinyilatkoztatással, sem a katolikus tanítással*. Érdekes, amit ezzel kapcsolatban Colombo megjegyez. Illetékes közlés szerint a pápa nem nyilvánította ezzel a poligenizmust *eretnekséggé*, nem is ilyen minőség miatt ítélte el azt; szavainak értelme az, hogy katolikus gondolkodó nem állíthatja be többé a poligenizmust olyan tudományos igazságnak, mint amelyet össze lehet egyeztetni a kinyilatkoztatással. Nem következik tehát ebből, hogy a katolikus tudósak most már kötelessége lenne a monogenizmus tudományos igazolása, az ellenben igen, hogy kutatásaiban és a tények magyarázásában *munkahipotézisként csak monogenista feltevéshez folyamodhatik*. A munkahipotézis, mint ismeretes, nem tudományos igazság, csupán kutatási eszköz, s mert az emberi igazság nem mondhat ellene az isteni eredetű igazságnak, a már gyökerében téves munkahipotézis mellőzése — véli Colombo — végeredményben csak javára fog válni a

kutatónak. Lehetnek közben nehézségei és zavarai, de akkor sem szabad türelmét veszítenie, mert semmi oka a bizalmatlanságra.

A harmadik nagy kérdés a Szentírás bevezető tizenegy fejezetének értelmezésére vonatkozik. Ezzel már foglalkozott a „Divino afflante spiritu” körlevél és legutóbb az a levél, amelyet a pápai Biblia-bizottság titkársága intézett az azóta elhunyt *Suhard* bíboroshoz. Mindkét okirat megengedi, hogy a mondott fejezetek értelmezésénél az ú. n. „irodalmi műfajok elméletét” alkalmazzák, vagyis *történeti jellegüket abban az értelemben és értékben bírálják el, amelyet maguk az antik zsidók tulajdonítottak a történetnek.* Ez az értelem és érték nem felel meg a történetírás mai célkitűzéseinek, de még azoknak sem, amelyek a klasszikus görög és latin írók előtt lebegtek. Némelyek azonban túl önkényesen éltek az engedéllyel, úgyannyira, hogy a végén már minden történelmi értéket elvitattak a Genézis első fejezeteitől és az Ószövetség más elbeszéléseitől és csupán jelképes-tanítói célzatot tartottak meg bennük. Az új körlevél semmiben sem szűkíti a két okirat nyújtotta lehetőséget, de nyomatékosan utal arra, hogy — miként már azok is megkívántak — *el kell ismerni a vonatkozó részek valódi történelmi értékét.* Jellegük szerint ugyanis a szó igazi jelentésében történettől tudósítanak.

Ez a most érintett kérdés, tehát a bibliai teremtéstörténet, bizonyára foglalkoztatta már minden olvasónkat. Óhatatlan is, hogy ne idéztük volna emlékezetünkbe, amikor iskolai tanulmányainkban előrehaladtunk vagy másként szélesítettük ismereteinket. Sok fejtörést okoztak ezek a szentírási részek a *Kopernikus* és *Galilei* felfedezéseit követő kor teológusainak és katolikus tudósainak is. Mihelyt azután a Náp viszonylagos középpontiságát és a Föld forgását nem lehetett kétségbe vonni, egyöntetű lett a felismerés, hogy mikor a Szentírás fizikai és csillagászati jelenségekről beszél, az *érzéklés alá eső látszatok szerint* fejezi ki magát. Azt illetően azonban, hogy a teremtés menetének, a földi paradicsomnak, az özönvíznek, a bábéli toronynak, vagy a bibliai családfáknak leírásában mi a történeti alap, mi a kinyilatkoztatott igazság és mik a csupán jelképes, vagy díszítő elemek, a nézetek még mindig megoszlanak. Mint láthattuk, a „*Humani generis*” körlevél is beérik egy általánosságban megfogalmazott alapelv rögzítésével, egyebekben pedig messze-menő szabadságot enged.

Ilyen körülmények között különös örömmel kell fogadnunk Paul *Heinisch*, a világhírű nymwegeni professzor legújabb könyvét, amelyet P. de *Ambroggi* ismertet az *Osservatore Romano*-ban. Heinisch az ősi keleti szentkönyveknél bevált kritikai módszer alkalmazza az Ószövetség első tizenegy fejezetére is. Megállapításainak lényege az, hogy a világ keletkezésére vonatkozó *egyetemes antik keleti hagyományokkal találjuk magunkat szemben*, a Szentírás sugalmazott szerzője azonban *megtisztította őket a politeista és erkölcstelen salaktól.* Amit a bibliai szerző a teremtéssel kapcsolatban súlyos igazságok gyanánt fel akart tárni az emberiség előtt, Heinisch ekként foglalja össze:

1. A világot Isten teremtette, egyedül és közvetlenül, demiurgoszok nélkül. Teremtette a világot, az tehát nem Istenből lépett ki, sem nem Isten tágult azzá. A világ így nem azonos természetű Istennel.

2. Isten a világot Lelke és Szava útján hívta életre, Isten mindenható és a bölcseség maga.

3. Isten előbb volt a világnál. Isten öröktől fogva való, míg a világnak kezdete volt.

4. A csillagok, az állatok és a növények nem válhatnak istentisztelet tárgyává, minthogy dolgok, amelyeket Isten teremtett.

5. A teremtett dolgok jótékony isteni szándékokat szolgálnak, tehát „jók”.

6. Az ember a teremtés betetőzője, magán viseli Isten képét.

7. A földet Isten az ember számára teremtette és alakította ki, ezért az ember hálával tartozik Isten iránt.

8. Isten egy férfit és egy nőt teremtett s ezeket házasságra rendelte. A házasságnak tehát monogámnak kell lennie.

9. Az ember köteles megszentelni a szombatot azzal, hogy tartózkodik a munkától.

A teremtéstörténet többi elemei, Heinisch szerint, csak forma, amelybe a bibliai szerző ezeket az igazságokat öltöztette.

A földi paradicsom magyarázásában Heinisch nem fogadja el az Origenes-féle allegorizmust, amelyet legutóbb a protestáns Barth újított fel, s elveti Kant mithosz-elméletét is. Szerinte a paradicsom a lényegre vonatkoztatva történetiséget jelent. Sok más katolikus teológussal együtt azonban Heinisch is azt vallja, hogy az élet fája, valamint a jó és rossz tudásának fája egyszerűen eszméket képvisel. „A jó és a rossz megismerését — úgymond — nem egy fa gyümölcse hozta meg az embernek, hanem engedelmessége Isten iránt s az a révülete, hogy hasonló lehet Istenhez. A tudás fáját éppen ezért jelképesen kell értelmezni, a valóság maga a parancs, amelyet Isten adott az embernek... Ugyanígy az élet fája is eszmét képvisel: az ember, aki természeténél fogva halandó, a testi halhatatlanságot is megkapta volna, ha engedelmeskedik Istennek.”

Heinisch szerint a paradicsomról szóló egész részzel is a bibliai szerző csupa nagy igazságra kívánt bennünket megtanítani. Ilyen igazságok:

1. Az embert Isten közvetlen és külön beavatkozással teremtette.

2. A férfi és a nő azonos természetűek.

3. A házasság felbonthatatlan.

4. Isten egynejséget és egyférjűséget rendelt.

5. Isten szerető atya, de engedelmisséget követel. Az erőt is megadja a küzdelemhez a kísértő ellen, aki szövetségesre talál az ember érzéki természetében.

6. Isten büntet, ha az ember hűtenné válik hozzá, de haragja nem tart örökké, mert könyörületet gyakorol a bűnbánóval s vezeklővel szemben.

7. Isten azt akarja, hogy az ember elviselje az élet gyötrelmeit, s akkor is, ha keresztet küld reá, mindig szeretetteljes atya marad.

Ambroggi, a könyv ismertetője, ajánlja, hogy a kitűnő holland teológus fejtegetéseit fontolják meg különösen a lelkeskedő papok és hitoktatók, mert a magasabb hittudományhoz el nem jutó hívek és a tanulók nagyon is rászorulnak napjainkban a helyes eligazításra. S mint-hogy a cikk a Szentszék hivatalos lapjában jelent meg, méltán feltehet-jük, hogy ez a legfőbb egyházi tanítóhivatal óhaja is, amely mireánk, magyarokra is vonatkozik.

* * *

Az ember miként való származása és az evolucionizmus kérdésében Heinisch inkább tartózkodást tanúsít s lényegében beéri a XII. Pius már említett 1941-es beszédére való hivatkozással. Eppen ezzel a kérdéssel, a Genézisnek Ádám teremteséről szóló néhány sorával foglalkozik azon-ban Giovanni Rinaldi abban az úttörőnek érzett, nagyszabású tanulmányában, amelyet a *Vita e Pensiero* számára írt. A Genézis e sorai a mi legutóbbi, 1930. évi magyar Öszövetség-kiadásunkban ekként hangza-nak: „Megalkotta tehát az Úr Isten az embert a föld agyagából, arcára lehelte az élet leheletét és élőlényé vált az ember.” A jegyzet meg-mondja, hogy a héber szöveg szerint Isten az embert „a föld porából formálta”, minthogy azonban Szent Jeromos minden további nélkül a „de limo terrae” kifejezést használta, így került bele az a Vulgatába s ennek felel meg a magyar fordítás is. Rinaldi viszont éppen a „föld pora” kifejezésre fekteti a hangsúlyt. Tanulmányának címe is: „Dalla polvere della terra”. Rinaldi szövegvizsgálata az idézett szent-írási hely egyéb megszokott kifejezéseiben is pontatlanságokat mutat ki. Az a rész például, amelyet a magyar szövegében ekként olvassuk: „és élőlényé lett az ember”, Rinaldi fordításában így hangzik: „és ez-zel (t. i. az orrába lehelt élet-lehellettel) az ember élő lélek lett”. A hé-ber „nefesh” szó ugyanis — jegyzi meg Rinaldi —, mint más szövegek-kel is egybevethető, többet jelent az „élőlélynél”: *jelent az élők pszi-chofiziológiai élet-élvét*. Hogy igaza van-e Rinaldinak, vagy sem, azt mi természetesen nem dönthetjük el, az ő hűnek mondott fordítása azonban így laikus szemmel nézve föltétlenül tartalmasabbnak látszik s az eddi-gieknél termékenyebb magyarázatokra ad lehetőséget.

Rinaldi szerint három módon kísérlelhetjük meg a Genézis elbeszélésének értelmezését. Az egyik az, hogy minden képtelenség nélkül, a szavak szoros jelentésében vesszük. Ebben az esetben Istennek emberi alakot kellett volna öltenie, hogy a fazekas módjára megmintázhassa a tömeget s belefújhasson, miként az üvegfúvó a készülő palackba, az ember-alak orrába, mire az lélegzeni és élni kezd.

A második értelmezéshez akkor jutunk, ha elhagyjuk a „formált” és a „lehelt” igék materiális értelmét, vagyis mellőzzük Isten emberiesítését, a szöveg többi részénél azonban kitartunk a szó szerinti értelem mellett. Ebben az esetben Isten nem anyagi jellegű cselekvésekkel, hanem hatalmi létesítő akaratával járt volna el, megmaradna azonban a szobor-tömeg valósága, ami nem kevés problémát vetne fel, olyan problémákat, amelyekről nem tudni: tudományosak vagy gyermekesek lennének-e. Lett volna ugyanis egy időpont, ha még oly rövid is, amikor csak a föld

porából álló emberalak létezik, utána pedig Isten külön és hozzá csodá-
szerű beavatkozására lett volna szükség, hogy a tömeg önmagában el-
különüljön, egyes darabjai bőrré, izommá, csonttá és szaruvá váljanak,
az egyszerű ásványi anyagok pedig, mint a mész, foszfor, a vas és a
többiek a maguk megkívánt helyére gyűljenek össze. Világos, hogy a
hit semmi nehézségbe sem ütközhetik ilyen és hasonló csodák elfogadá-
sában — mondja Rinaldi —, teológiai szempontból tehát nem is kifogá-
solhatjuk azokat, akik az ember teremtését valóban így képzelték és kép-
zelik el. A modern tudós mindenesetre szívesen hallja azt, hogy Isten
Adám teremtéséhez is a már meglévő anyagot vette igénybe, miként
Ádám valamennyi leszármazójánál történik s ahogy a többi összes élő-
lényeket sem új anyagból „formálta” az Úr, hanem a földből és a víz-
ből léptette ki. Ezt össze tudná egyeztetni a tudós a fejlődésnek és az
átalakulásnak, még az energia mennyiségi megmaradásának elvével. Am
ki mondhatná meg, hogy az általa kívánt jelenségek létrehozásához mi-
lyen természeti törvényeket lendített mozgásba a Teremtő?

Az értelmezés harmadik módja az, hogy ennek az egész szentirási
mondatnak átvitt értelmet tulajdonítunk. Végére is ha megengedjük,
hogy az igéknek átvitt jelentésük lehet, okkal gondolhatunk arra, hogy
a többi mondatrészt is ugyanígy tekintsük. Ha tehát a „formált” és a
„lehalt” ige egyszerű szóképnek számít, ugyanannak vehető az isteni le-
heletre váró emberalakú tömeg, az élettelen test is. *Egy dolog van azon-
ban, ami előbb még nem volt, s ez: Adám.* Ha már most a bibliai vers-
szak jelentése ez kíván lenni — mondja Rinaldi —, akkor a valóságnak
megfelelő tényleges értelmet ez a fordítás tükrözné: *„Isten létet adott
Adámnak, az embernek, aki előbb még nem volt.”* Ez lenne a reális ta-
nitás, a kinyilatkoztatott igazság, amelyet el kell fogadnunk. Minden
egyébnek, ami az isteni cselekvés leírásának vagy elmondásának látszik,
nem volna semmi valóságos értéke. S ez az, amit egyes magyarázókál val-
lanak. *A kinyilatkoztatás eszerint nem tartalmazna egyebet, mint azt,
hogy az ember az isteni akarat kifejezett külön akaratából jött létre.*
Annak felfedése, hogy ez mi módon mehetett végbe, az emberi tudomá-
ny szabad kutatására maradt, ha ugyan valaha is megbirkózhatik vele.

* * *

Maga a bibliai szerző, amikor a teremtés mikéntjét leírja, kétség-
kívül olyan elemeket dolgozott össze, amelyek a maga korának egyete-
mes kultúrájába tartoztak. Keleti szent szövegek, mint Rinaldi rámutat,
mind tartalmaznak hasonló mozzanatokot, *egy mozzanat azonban merő-
ben új a Genézisben: az isteni lehelet.* Fel is merül méltán a kérdés, hogy
helyes lenne-e ezt csupán a „formáló fazekas” szóképet kiegészítő to-
vábbi szóképnek tekinteni. Eléggé általános egyébként is a teológusok
közt az a nézet, hogy a bibliai szerző ezzel az emberi lélek közvetlen
teremtéséről és a testbe árasztását rögzítette le. Rinaldi az e körül támadt
viták tekintetében mérsékelt álláspontra helyezkedik. Szerinte ha nem is
tulajdonítunk a kitételnek ekkora fontosságot, nem tarthatjuk kizártnak,
hogy a szerző ezzel valóban a léleknek közvetlenül Istentől való erde-

tére akart utalni. Adám létrejövén, Isten egy külön aktussal adta neki a lelket, mint ahogy külön aktussal adja azóta is minden embernek, aki a földre születik.

Ugyanígy nagy figyelmet érdemel a „föld pora” kifejezés is, amelyet a bibliai szerző használ. Először is a héber szöveg egyképen fordítható akként, hogy az ember formálása a föld „porából”, vagy a föld „porával” történt. Másodsor a „por” héber szava, mint más szövegekből világosan kiténik, nemcsak a föld felszállható száraz részecskéit jelenti, hanem egyáltalán a megmozgatható földet, amit kezünkbe összefoghatunk; száraznak sem kell lennie, lehet az nedves is. Már most az érdekes az, hogy amíg a szentírási szöveg szerint az állatokat csupán a „földből” hozta elő a teremtő aktus, addig az embert a „föld porából” alkotta, tehát *mindenképen finomabb anyagból.* Bizonyos, hogy nem egy katolikus tudós szívesen meritene ebből a megkülönböztetésből olyan kiterjesztő magyarázatra engedélyt, hogy ez a finomabb anyag *lehetett szerves anyag is vagy már meglévő szervezet.* Teológiai szempontból viszont azért tulajdoníthatunk jelentőséget a megkülönböztetésnek, mert olyan következtetést vonhatunk le belőle, hogy nemcsak az emberi lélek, hanem *az emberi test is külön isteni beavatkozás műve volt.*

Rinaldi mindezekkel a fenntartásokkal *a harmadik értelmezés mellett foglal állást,* mint amely nem zárja ki egy mérsékelt evolúciós folyamat feltevését. Az utóbbinak lényege az volna, hogy az Isten *bizonyos időpontban lelket adott egy ivarérett emberszabású lénynek vagy egy ilyen lény embriójának,* miután anatómiai és fiziológiai tekintetben *alkalmassá tette szervezetüket az új és magasabb hivatásra.* E harmadik értelmezés elfogadása esetén a Szentírás nem kedvezne ugyan az evolucionizmusnak, de feltételezésének sem állaná útját.

Mindenesetre figyelemreméltó a szentírási szövegben az ismételt viszatérés arra, hogy Isten *a már meglévő anyagból adott létet az élőknek,* vízből és földből, az embernek meg éppen a föld porából. A szószálhasogatás bizonyára távol állt a bibliai szerzőtől s így tanításától is — mondja Rinaldi —, de Isten illetén eljárásának kitaró hangoztatásában — holott az Isten teremtő hatalmába vetett hit semmi akadályát sem támaszthatta a teljesen „semmiből” való teremtés tanításának — *esetleg éppen az az eszmé jelenik meg, amely lényegében megfelel a másodlagos ok fogalmának, annak, amivé Isten a természeti erőket tette.* Ez esetben pedig a mérsékelt evolucionista vagy más szaktudományos magyarázat, amely a természeti törvényekben, vagyis a másodlagos okokban keresi az ember származásának nyitját, ha sértetlenül hagyja a megjelölt vallási elveket, *pozitív módon is a bibliai szerző tanítási vonalában haladna.* Ezzel együtt a teológus is mentesülne attól a teheről, hogy továbbra is vizsgálja azokat a nehézségeket, amelyekbe az evolucionizmus mind az emberi méltóság szellemi, mind a tudományos bizonyítás biológiai síkján ütközik.

Mihelics Vid

SZEMLE

A NAGYBÖJT GONDOLATVILÁGA

A nagyböjt, liturgikus nevén Quadragesima, a szent Negyvennap immár 1600 éves intézmény: a IV. század harmadik évtizedében már szinte mindenütt ismerik és gyakorolják. Minél régebbi valami, benső lényegét teljes egészében csak akkor ismerhetjük meg, ha gyökereiben tanulmányozzuk. A nagyböjt liturgiáját, a mindennapos külön miseszövegeket csak akkor értethetjük meg, ha ennek az intézménynek első századait megismerjük.

1. *A szent negyvennap elsősorban a kiválasztottak (electi) előkészületi ideje volt.* Az üldözések idejében még meg sem volt a Negyvennap, de már husvét vigiliája, a szent éjszaka, a keresztiségnek ünnepe. Három héttel előtt kezdték el a hit tanulóit, a katechumeneket előkészíteni a keresztiségre. Bár sokhelyütt egy évig tartott, a tulajdonképpeni előkészület ebben az utolsó három hétben történt. Korántsem tartották elgendőnek az elméleti oktatást. Az elv az volt, hogy „nem szabad a tanítványoknak mindjárt kezdetben a mély és rejtett titkokról beszélni; tanítsák őket erkölceik javítására, önfegyelmzésük jobbítására, valóságos életre s az egyszerű hit első elemeire” — amint Origenes mondja. (Hom. in. Libr. Judic. 5, 6.) Nagyon tanulságos az ókeresztény lelkületre, mit értettek keresztény népeink vallásos életen. Az üldözések korából való egyik ókeresztény forrás így mondja el ezt: „A keresztiségre beavatandót azok, akik odavezetik majd őket (a keresztülők), jó bizonyítvánnyal ajánlják. Tanúsítsák, hogy abban az időben, amikor tanulták a hitet, betegeket látogattak, nyomorultakat támogattak, minden szemérmetlen beszédétől tartózkodtak, dicséreteket énekeltek, gyűlölték a hiú dicsőséget megvetették a gödöt, és az alázatosságot választották maguknak.” (Can. Hippolyti. Can. XIX. 102.)

Mivel a szent Negyvennap liturgiája a IV—VII. század között keletkezett s azóta változatlan, ezért a római liturgiában mai napig számos helyen megtaláljuk a *keresztelendőkre történő célzásokat*. Így például nagyböjt III. vasárnapján a statio Szent Lőrinc templomában van, úgy mint a keresztény ókorban. Ennek a szent diakonusnak sirjánál sokszor végeztek ördögűzést. A keresztelendőknél is többször végeztek az előkészületi idő folyamán exorcizmusokat. Ezen a vasárnapon az Evangélium arról szól, hogyan üzött ki az Úr Jézus egy ördögöt, amely néma volt. Jézus azután a sátánnak a hatalmáról beszélt, aki képes visszatérni a házba, ahonnt kijött. Ez figyelmeztetés, hogy vigyázzanak a „kisöpört és fölékesített” házukra, a megkeresztelt lélekre. — A Szentlecke szintén a választottakhoz fordul és a gyakorlati kereszténységet sürgeti: „Kövessétek, mint kedves gyermekek, az Isten példáját, és éljete szeretettel, amiképp Krisztus is szeretett bennünket...” Különösen arra kell vigyáznunk: „Ocsmányság, és semmiféle tisztátalanság vagy kapzsiság szóba se jöjjön köztetek... sem pedig ostoba vagy kétértelmű beszéd, ami illetlen, hanem inkább hálaadás”. — *A III. vasárnap utáni hétfőn* a Szentlecke Námánról szól, a szír király hadvezérééről, aki ezt a parancsot kapta a prófétától belpolitikája meggyógyítására: „Menj és fürödjél meg hétszer a Jordánban s akkor tested visszanyeri egészségét és megtisztul”. „Fürödj meg és megtisztulsz”: ez a jelszavuk a keresztelendőknél is. Ennek a hétnek a péntekjén a Szentlecke elmondja, hogyan fakasztott Mózes vizet a kősziklából: „Úristen! hallgasd meg a nép kiáltását és nyisd meg nekik tárházadat, az élő vizek forrását...” Az Evangélium pedig a szamaritanus asszony története; Iákok kútjánál ezt mondta neki Jézus: „Mind-

az, aki abból a vízből iszik, amelyet Én adok neki, soha többé nem szomjazik mindörökké; hanem a víz, amelyet Én adok neki, az örök életre szükséges vízforrás lesz benne." Ez a szent víz az újszövetség kegyelmi áradatának folyama, melynek elindító forrása a kereszttség vize. — A IV. vasárnap utáni szerdán nagy ünnepség várt a katechumenekre: a *traditio symboli*, azaz a hitvallás átadása. A püspök elárulta a mindig titokban tartott Hitvallást, az apostolok ideje óta meglevő Hiszekegyet. Elmondta nekik a Miatyánkot is és az isteni parancsolatokat. A mise szövege majdnem egészében a keresztelendőkkel foglalkozik. A bevezető körmeneti ének, az Introitus hozzájuk fordul: „Mikor majd közöttetek megszentelésre tálok, összegyűjtelek titeket minden földről: és tiszta vizet öntök reátok és minden bűnötöktől megtisztítalak benneteket." A Szentlecke olvasmánya Ezekiel profétából ugyanezt a szöveget bővebben fejtí ki: a titokzatos szent víz megtisztítja őket, megtisztulnak minden bálványoktól és új szívet és új lelket kapnak: az Isten lelkét. Valóra válik itt majd, amit tömör rövidséggel így fejez ki *Tertullianus*: „A vízben megtisztulnak angyal segítségével és előkészülnek a Szentlélek fogadására". (Tertull. De bapt. 6.) Az Evangélium a vakon született emberről szól, aki azzal nyerte vissza látását, hogy megmosta szemét a Silóé tavában. „Megvilágosultnak" neveztek a megkereszteltet is, mert hitével sokkal többet látott meg a valódi világból: a láthatatlan dolgokat, az Isten országát. — A IV. vasárnap utáni szombaton szintén a keresztelendőkkel foglalkoztak. Már az Introitus hangsúlyozza a kereszttség tisztító vizét: „Szomjúhozók, jöjjetek a vizekhez, mondja az Úr". Az Evangélium pedig Jézus szavait hozza: „Én vagyok a világ világossága, aki engem követ, nem jár sötéttségben, hanem övé lesz az élet világossága". Hasonló motívum csendül föl a következő hétfőn: „Az ünnep utolsó nagy napján megállt Jézus és kiáltott, modván; ha valaki

szomjazik, jöjjön Én hozzám és igyék".

A nagyböjt idejében a kereszttség szentségének gondolatkörében a legjellegzetesebb ókeresztény motívum: a *kereszttség az ártatlanság és egyszerűség szentsége*. A víz szent és ártatlan természetű, az ősi, mai napig használt vizet szentelő praefatio szerint. Ártatlan halacskáknak — *pisciculi* — neveztek magukat a keresztények, amint *Tertullianus* mondja: „Mi mint halacskák, vízben születünk a mi Ichrystünk (halunk) Jézus Krisztus szerint újjá és nem is üdvözülünk másképp csak úgy, ha a vízben megmaradunk". A lélek ártatlan lesz, mint a *galamb*, melynek képében a Szentlélek száll a megkereszteltre: „Az a lélek, ki galamb képében szállt le az Úrra, hogy így is kinyilvánuljon a Szentlélek természetű, ennek a madárnak egyszerűsége és ártatlansága által, hisz a galambnak még testi értelemben sincs epéje. Legyetek tehát, úgymond az Úr, ártatlanok, mint a galambok." (Tertullianus, De bapt. 3.)

2. Ugyancsak még az üldözések korában a husvét előtti időben, mielőtt még a Negyvennap intézménye kialakult volna, magától értetődő volt a főbenjáró bűnök esetében (*peccata capitalia*: gyilkosság, nyilvánosan ismert paráználkodás, hittagadás) a nyilvános vezeklés. Amint egy ókeresztény szónok mondja, „a lélek egész töredelmével iparkodjanak, hogy a régi bűnket lelkiismeretük belsejéből, mint valami nyílvezszőket kiszedjék. Nem elég csak, ha ajkuk hegyével mondják: Vétkeztem, kimélj meg, bocsáss meg nekem!" (Szt. Caesarius Hom. 29.) Mikor a IV. századtól kezdve megvolt már a Negyvennap, a nyilvános bűnösök ebben az időben tartották meg az egész gyülekezet színe előtt vezeklésüket. *Szent Ambrus* püspök buzdítja őket, hogy idejüket jól használják ki: „Akarom, hogy a bűnös remélje a bocsánatot, kérje azt könnyeivel, kérje sóhajaival, kérje az egész népnek sírása által... Karolja át a püspök lábát és csokolgassa azt, könnyeivel

öntözze, ne bocsássa el, hogy róla is elmondja az Úr Jézus: Megbocsáttatik neki sok bűne, mert nagyon szeretett" (De paenitentia 1, 16). A bűnbánókat az ókeresztény egyház a Negyvennap egész idejében kizárta a keresztény gyülekezetből. Voltak helyek, ahol be sem mehettek a bazilikába, hanem csak annak pitvarában, a narthexben tartózkodhattak. Rómában ellenben bent lehettek a templomban, de el voltak különítve a hívek közösségétől. Egyes régi római bazilikákban még látni lehet a kőpadlóban a lyukakat, amelyekbe rudakat illesztettek és függőnyvel választották el a vezeklőket a hívektől (J. A. Jungmann, Die Lateinischen Bussriten 1932, 22).

A bűnbánók vezeklése nagyon kemény volt. Amint egy IV. századi egyházatya, Szent Pacianus mondja, „nem tartották gyönyörűségnek a bűnbánatot: akkora fáradságot rakott rájuk, a test romlását parancsolta nekik; könnyeik örökösök, állandóak sóhajtásaik" (Ep. 3.). Ezek a mindennapi gyakorlatok: „A gyülekezet színe előtt sírni, az elvesztett életet szennyes ruhában gyászolni, bűntölni, imádkozni, a földre vetni magukat; ha valaki a fürdőbe hív, visszautasítani a gyönyörűséget; ha lakomára kér, így kell szólani: Ez a szerencsések dolga, én vétettem az Úr ellen és felő, hogy örökre elkárhozom; minek nekem a lakmározás, ki megsértettem az Urat? A szegények kezét szorongatni, könnyörögni az özvegyeknek, a papok lábához borulni és kérlelni az engesztelő Egyházat: mindent meg kell kísérelni inkább, mintsem elkárhozni" (Paraenesis ad paenitentiam). Megindító példáját mutatja ennek a vezeklésnek *Fabiola*, ez a IV. századi előkelő római nő. A római polgári törvények szerint elvárt ledér életű férjétől és az Egyház szerint meg nem engedett tilos házasságra lépett egy másik férfival. Mikor ez a férfi meghalt, megbánta tettét és nyilvánosan bűnbánatot tartott mindenki épülésére. Szent Jeromos mondja el e vezeklésének történetét: „Szőr ruhát öltött, hogy nyilvánosan bevallja tévedését. Egész Róma városa szemlélte,

hogy husvét előtt a lateráni bazilikában a bűnbánóknak rendjében állt; a püspök, a presbýterek és az egész néple vele együtt könnyezett. Haja ki volt bontva, sápadt volt az arca, kezei szennyesek, mosdatlan nyakát meghajította. Mindenki előtt feltárta sebéit, sírva látta Róma; ruhája rongyos volt, feje födetlen, szája zárva" (Szent Jeromos Ep. 77, 4).

Természetesen csak a nyilvános bűnösöket közösitették ki, amint a III. században Origenes tanúsítja: „Ahol a bűn nem nyilvánvaló, az olyant nem vethetjük ki az Egyházból" (Hom. 7. in Job). Origenes azt tanácsolja a bűnösnek, hogy jó lelkiatyát keressen. aki megkönyörül rajta, nem kemény és kegyetlen: „Ha vétkeztünk, ezt kell mondanunk: Kinyilvánítom előtted bűnömöt és nem rejtem el gonoszságomat. Ha ugyanis ezt tesszük, hogy kinyilvánítjuk bűnünket, nemcsak az Istennek, hanem azoknak, akik sebeinket, azaz bűneinket meg tudják gyógyítani, akkor az törli el vétkeinket, aki mondotta: Íme, mint a felhőt törölöm el gonoszságaidat és mint a sötétséget oszlatom el bűneidet" (Hom. 17. in Luc). Látjuk tehát milyen természetes fölfogás volt abban az időben, — az imént idézett beszédet 233 után mondotta Origenes — hogy a nagy bűnöket nem elegendő csak Istennek megvallani, hanem meg kellett azokat vallani a papnak is; ahogy későbbi szóval mondták, „fűlgönást" kellett a legrégebbi időkben is végezni.

A nyilvánosan ismert bűnösök mellett mások is voltak szép számmal, akik bűnbánatot tartottak. Ezért az ősegyház szokásba hozta, hogy a Negyvennap idején minden egyes misének a végén külön imádságot mondjanak a bűnbánatot tartók fölött. Ezeket az imákat eredetileg „a bűnőkért" (*Orationes pro peccatis*) mondták, hanem mivel a bűnbánat gyakorlataiban csakhamar mindenki résztvett, a „nép fölött" elmondandó imádságnak kezdték nevezni őket (*oratio super populum*). Ezek az imádságok a mai napig benne vannak a római misszálban. Eredetileg a *hamvazószerda* ünnepélyes ri-

tusa is csak a bűnbánatot tartók részére volt elrendelve, de a VII. század óta mindenki hamut hintetett a fejére. A nagyböjt egész liturgiáját átjárja a vezeklés és a bűnbánat gondolata, ez a motívum a legszembeszökőbb. Nincsen miseformula a böjt folyamán, amelynek valamelyik karéneke, oratóója, vagy szent olvasmánya ne szólna a bűnbánatról. Azóta is mindenkinek szüksége van erre. A vezeklés, a böjt, az imádság, az alamizna gyógyszer a bűnnek. Mindenkire áll a *Gelasianumban* megőrzött ökeresztény imádságok szava: „Isten, minden irtalmasságnak és a teljes jóság-nak szerzője, te a bűnök gyógyulását a böjtölésben, az imádságban és az alamiznában mutattad meg. Tekints kegyesen alázatok bűnvallomásunkra, hogy kiket lelkiismeretünk földre görnyeszt, irtalmasságod fölegyenesítsen.”

3. A szent Negyvennap azután a IV. század óta egészen kiemelkedő módon az *önmegtagadások ideje volt*. Ez az ókorban és a középkorban a böjt mindenféle fajtája által történt. Körülbelül ezer estendeig maradt meg az a szokás, hogy csak estefelé vették magukhoz a keresztények a Negyvennapban az egyetlen napi táplálékot. A XIII. század második felében *Aquinói Szent Tamás* tekintélye folytán kezdtek megengedettnek tartani a kora délután (circa nonam) történő étkezést. Az aszketikus önmegtagadások közé tartozott a *húselektől való tartózkodás* is az egész Negyvennap idején. Voltak helyek, ahol még a halféléket is kizárták a böjti étrendből. Szent Agoston ezzel kapcsolatban még arról is érdekes bizonyosságot szolgáltat, hogy voltak a böjti időben aggályos keresztények, akik azokat az edényeket, amelyeket az év folyamán a húselekek elkészítésére használtak, tisztálannak tartották. A nagy egyházatyja figyelmezteti ezeket, hogy a tisztának minden tiszta; viszont éles szemmel mutat rá a böjt lényegére, amikor kifogásolja azok eljárását, „akik úgy tartózkodnak a húseledeltől, hogy ne-

hezében elkészíthető és nagyobb értékű ételeket hajhasznak. Ezek tévednek, mert az ilyen böjt nem a megtartóztatás vállalása, hanem csupán a fényűzés megváltoztatása” (Sermo 209). Ez a nyilatkozat világosan mutatja az ökeresztény spiritualitást: minden szűkkeblű farizeizmustól tartózkodni kell; nincsenek tisztátalan edények, de a raffinált fényűzés nem számít böjtnek csak azért, mert húst nem eszik valaki. Ezen a téren csakhamar lehetett bizonyos lazulást tapasztalni. Az V. században egy aszketikus író panaszkodik, hogy egyes emberek tartózkodnak a négylábú állatok húsától, de fácánok, baromfiak vagy más drága madarak húsát élvezik. (P. L. 59, 469.)

Az ókorban a *szeszestált* összeférhetetlennek tartották a böjttel és helytelenítették még a bor helyett használt édes gyümölcsleveket is, a *sorbítumculákat*, melyeknek Keleten ma is *sorbet* a neve, magyarul szörp. *Szent Agoston* bővebben is szól erről: „Láthatjuk, hogy némelyek a szokásos bor helyett szokatlan italokat szeretnek: egyesek almából sokkal kellemesebb italt sajtolnak maguknak, mint amit megtagadnak maguktól a szőlőre vonatkozóan. A Negyvennap megtartása így nem a régi vágyak elnyomása, hanem alkalom új élvezetekre” (P. L. 38, 1043). *Mindezek az aszketikus gyakorlatok, önmegtagadások az ökeresztény kor szelleme szerint a IV. században teljesen szabadok voltak. Aranyszájú Szent János* ezt világosan megmondja, amikor így szól: „Szokás mindenkinél, hogy a negyven nap folytán kérdezzetik egymástól, ki-ki hány hetet böjtölt; és akkor hallhatjuk, hogy egyik-másik két héten, ismét más három héten át, némelyik még minden héten böjtölt. De mit használ ez, ha helyes cselekedetek nélkül töltjük el a nagyböjtöt?” (Hom. 16. 6.) A szabadság szellemét világosan tükrözi *Szent Agoston* mondása: „Negyven napig nem evett Mózes, a törvénynek a szerzője; negyven napig tett így Illés, a legkiválóbb próféta; negyven napig cselekedett így az Úr

is, tanulása lévén a törvénytől és a prófétáktól... Mi ellenben, akik nem bírjuk ilyen hosszúra nyújtani a teljes bűjtöt, vállaljuk magunkra legalább azt, amire képesek vagyunk. Azaz bizonyos napokon kívül, amelyeken kellő okból az Egyház nem engedi, hogy bűjtöljünk, legyünk tetszőek az Úrnak, a mi Istenünknek akár naponkénti, akár sűrű bűjtéssel." (Sermo 210; P. L. 38, 1052.) Kétségtelenül látszik itt a szabadság szelleme. Vasárnap nem szabad bűjtölni, egyébként naponként vagy sűrűn bűjtöljön az ember. *Az önmegtágadások önként vállaltak, nem törvényben megállapítottak.* Ezért Szent Agoston hangsúlyozza, hogy bármely ételre kiterjedhetnek: nemcsak puztán a húst, hanem „bizonyos gyümölcsöket és kerti veteményeket” emleget, „akármilyen ételtől tartózkodhattok, csak emlékezzetek arra, hogy szándékotokat helyes mérséklettel megtartsátok” (Sermo 208; P. L. 38, 1045).

4. Ami jelenleg szinte egyedül uralkodó motívum világszerte a Negyvennap gondolatában: *a mi Urunknak kinszenvedése, azt megtaláljuk a keresztény ókor gondolatvilágában is.* „Illik a mi áhitatunkhoz — mondja Szent Agoston —, hogy kik a megfe-

szített Úr szenvedésének ünneplését közeledni látjuk, a test vágyainak elnyomásával keresztet állítunk fel magunkban, amint az apostol mondja: akik Jézus Kriszushoz tartoznak, testüket keresztre feszítették szenvedé-lyeivel és vágyaival együtt” (Gal. 5. 24.). A bűjt, az önmegtágadás indítóoka ez legyen tehát: Jézusé vagyunk s így a Keresztre Feszítettel együtt kell nekünk is megfeszíteni testünket.

Igy válik valóra a szentágotsoni szó: „A megváltás egyszer történt meg egyszer s mindenkorra, hogy életünk megújuljon. De minden esztendőben megünnepeljük, hogy eszünkbe jusson... Alázatosnak kell lennünk: erre tanít bennünket Krisztus alázata, hiszen engedett halálával a gonoszoknak. Fölmagasztal minket Krisztus magassága, aki a jókat megelőzte a feltámadásban.” (Sermo 206; P. L. 38, 1041.) És hogy miért a Negyvennap ideje alkalmas leginkább az önmegtágadásokra, Szent Agoston így magyarázza: Akkor kell bűjtölni, amikor a násznéptől elvétellett a Völegény. Ezért gyakorolunk önmegtágadásokat az Úr szenvedésének ünneplésekor, hiszen ilyenkor gyászolunk, mi, akik fiai vagyunk Jézusnak, a szépséges Völegénynek.

Radó Polikárp

AZ ELMULASZTOTT ESTÉK

Több olvasónk intézett hozzánk kérdést, hogyan oktathatná, ápolhatná a legmegfelelőbbben gyermekének hitbéli elemi ismereteit anélkül, hogy különlegesebb segédeszközt kellene igénybe vennie. A kérdezők között akadt, aki megkísérelte rendszeresen feladni és kikérdezni az anyagot, de a tantervszerű munka során olyan nehézségekbe ütközött, hogy úgyszólván semmi eredményt nem ért el. Volt olyan is, aki magát tehetségtelen nevelőnek, gyermekeit pedig elfajzott nemzedéknek titulálta bosszúságában.

A vallási ismeretek közlésének a családon belül megvan a maga régi, jól bevált és kitaposott útja. Sajnos, az

elmúlt évtizedekben igen sok otthonban elhanyagolták és nem egy helyen egészen el is felejtették már. A legtöbb családapá és családjánya azt hitte, elegendő, ha gyermekét vasárnap templomba küldi, a többi a pap dolga.

Kétségtelen, hogy a pap munkáját a napi munkában fáradózó apa és anya csak nagyon kevéssé tudja pótolni. A társadalom alapintézményei tudják egymást támogatni, de nem tudják helyettesíteni. Van azonban a hitbéli ismeretek oktatásában feladat, amelyet a családnak nemcsak el lehet, de el is kell végeznie.

A család sajátos feladata a vallási ismeretekkel kapcsolatban, hogy elmé-

lyitse, megtöltse melegséggel, közelebb hozza a gyermeki szívhez, és feldiszipte emberi színekkel. Épp ez az, amit a családon kívüli nevelés csak ritkán és kevésbé tud megadni. A gyermek szívéből a templomi nagy élmény is a család melegének hatása alatt kél ki. A család tudja megadni a gyermeknek azt a csöndes és mélyrenató érzelmi belállítottságot, amely egész életére megtartja a természetfeletinek és pályája későbbi szakaszában is szüntelen sarkalja, hogy hitbéli ismereteit egyre mélyítse és bővítse.

Ennek az érzelmi nevelésnek a módszerei olyan egyszerűek, hogy a legszerűesebb körülmények között is megvalósítható, és semmiképp sem fárasztóak a szülőkre, hanem épp ellenkezőleg, jutalmul őket is felüdítik és felemelik.

Minden katolikus családban újból be kellene vezetni az *esti olvasást*, ahogy azt őseink tették évszázadokon keresztül. Anyyira fontos volna ez, hogy magának a lelkeskedő papnak is érdemes figyelmeztetni rá hivat, ha lelki, különösen pedig ha nevelési ügyekben fordulnak hozzá tanácsért.

Az első, amit e téren minden katolikus család számára ajánlani lehet: a *Szentírás olvasása*, ha nem naponként, legalább egy-kétszer hetenként. Fél óra még a legelfoglaltabb családban is akad a lefekvés körül, amikor valaki a szülők, vagy a felnőtt családtagok közül elő tudja venni a szent könyveket, hogy felolvasson belőlük egy-egy részt a gyermekeknek. Öt-hat éves gyermek már megérti, örömmel hallgatja az evangélium elbeszélő, eseményes részeit, sőt a tanításokból is a példabeszédeket és a rövidebb részeket. A felolvasó felnőtt csakhamar tapasztalni fogja, milyen szépségek bontakoznak ki a szent szövegből kis hallgatói lelkében, akik órákig el tudnák hallgatni a Megváltó életének és tanításainak történetét. Anyyira, hogy újból és újból megismételtek, majd változtatnak benne, most ennek, most annak a résznek az újraolvasását kérik.

Ugyanezt lehet elmondani az Ószövetség eseményes részeiről is. A felső-

rolások, törvénytárgyak, zsoltárok, az elvontabb részek még kifárasztják őket, de ezek között is akadnak passzusok, melyeket el lehet, sőt el kell olvasni nekik. Természetesen sokk függ attól, hogyan olvas a felolvasó. Akiben van hozzá szív és hajlam és valóban szépen tudja olvasni a szövegeket, gyermekeiket nemcsak a biblia elbeszélő részéhez tudja egész életükre hozzákötöni, hanem hozzászoktatja őket ahhoz is, hogy a mélyebb értelmet keressék benne.

A másik dolog, amit ugyancsak ajánlani kell minden katolikus családnak, a *Szentek életének olvasása*, már kevesebb helyen valósítható meg, mert kevesebb a hozzávaló könyv. Sajnálatos, hogy számos szent-életrajzban kevés a leíró és sok az elmélkedő rész. A gyermekek pedig, akiket Jézus szavain keresztül a legelvontabb teológiai igazságok is meg tudnak fogni valamiképpen, más könyveknél az elvont elmélkedések alatt rögtön szórakozottak lesznek. Mintha érzékeny lelkük ösztönösen megérezné, melyik a Szentlélektől ihletett hang és melyik az egyszerű emberi szó. A szentek életéből elsősorban az esemény, az epizód köti le a kis hallgatókat, ezért ajánlatos eleinte ezeknél megmaradni az olvasásban. Szükség volna minél több olyan életrajzra, mely valóban életrajz, sok elbeszélő résszel és kevés, de annál tömörebben megfogalmazott, a mindennapi emberi eseményekhez hozzáalkalmazott tanulsággal.

A Szentírás és a szentek életének olvasása azonban egymagában nem elég. Erzelmileg kétségtelenül kiműveli a gyermeket és olyan mélységeket nyit meg lelkében, mint semmi más nevelési módszer vagy eszköz. Vannak azonban olyan vallási ismeretek, amelyeket betéve, szó szerint kell tudnia minden katolikus hívőnek. Ezekről hiába hall a gyermek a templomban vagy másutt; akár hittanórán is, csak akkor maradnak meg benne szó szerint, ha állandóan ismételi és felmondja őket.

Hadd soroljam fel közülük a legfon-

tosabbakat. (A felsorolás rendje nem jelenti a fontosság sorrendjét):

1. A szentmise beosztása, állandó részeinek legfontosabb szövegei.

2. A Hiszekegy.

3. A tizparancsolat

4. Az Anyaszentegyház öt parancsolata.

5. A hét Szentség.

Ezeket a gyermek és később a felnőtt hívő annyit hallja, hogy valóban jól ismeri őket, Vannak azonban olyan tudnivalók, parancsok, imaszövegek, amelyeket ugyanígy kellene tudnia minden hívőnek, de kevésbé vagy egyáltalán nem ismeri, szószerint meg egyáltalán nem tudja őket.

Ilyenek például a nyolc boldogság, a szeretetparancs, az isteni és a sarkalatos erények, az irgalmasság testi és lelki cselekedetei, a Szentlélek hét ajándéka, a főbűnök, égbekiáltó bűnök, a Szentlélek elleni és idegen bűnök, és a Szentolvasó titkai. A Szent Keresztút Állomásai.

Ezek állandó ismétlésére legalkalmasabb az *esti imádság* ideje, mikor is egybekapcsoljuk ezeket az imával. Nem lehet minden családban minden este végigmondani a fent felsoroltakat. Egyáltalán felolvasásban csakúgy, mint az ismétlésben ajánlatos a józan mértéktartás. A szülőnek meg kell találnia a legalkalmasabb pillanatot, amikor megkezdí a felolvasást, bele kell illesztenie a mindennapi életbe mind az olvasást, mind az imádkozást; mert akinek nincs más eszköze, mint az erőszakolás, a hajszaolás, megöli a családban az áhitatot, álszenteskedésre visz, aminek az lehet a következménye, hogy mihelyt a gyermek kikerül a jámbor mezbe öltöztetett zsarnokság alól, jó ideig vallásgyűlölő lesz. Éppen ezért az a leghelyesebb, ha a szülő a szokásos esti imádság után minden nap

más és más részt mond el, vagy mond el együtt a felsorolt tudnivalók közül. A legtöbb szülő, aki megkívánja gyermekétől, hogy imádkozzék, együtt van vele az imádság alatt. Meg tudja tehát ítélni, hogy mikor mi a helyes mérték. Mindig a minőség legyen a hangsúly és ne a mennyiség. Ezért például a rózsafüzéرنél jó ideig, vagy egyáltalán megeleghedhetünk, ha minden titokhoz csak egy Üdvözlőgyet mondanak el.

Mindezek a szerény eszközök természetesen nem pótolhatják a pap vagy a hitoktató munkáját. De mindenképpen a magasabb vallási műveltség alapját jelentik. Az alapok pedig bármily egyszerűeknek látszanak is, nem hanyagolhatók el.

Az a szülő, aki elfelejti felhasználni gyermekei estéjét, hogy megmártsa őket a mennyei szépségek és igazságok üdítő vizében, minden alkalommal külön alkalmat mulaszt el Isten országának építésében, gyermekei és a maga üdvözülésének munkájában. Viszont, aki le tudja győzni fáradtságát, idegenkedését, csakhamar tapasztalni fogja, mennyi szépséget ád az isteni kegyelem czekekhez az egyszerű módszerekhez. És mennyi segítséget! Ha száraz, iskolás módszerekkel akarjuk „beleverni” gyermekeinkbe a hit ismereteit, mindig számíthatunk rá, hogy bármennyire is szószerint tanulják meg és tudják azokat, csakhamar elfelejtik. Az érzelmi műveléssel elmélyített, a legfontosabb tudnivalók állandó ismételtetésével, imádkoztatásával egybefoglalt ismeretek azonban maradandóak, sőt szinte együtt növekednek a fejlődő lélekkel, mert maguk köré kristályosítják a többi ismeretet is és irányítják lépéseit az ösvényen, mely szűk ugyan, de az örök igazságba, szépségbe és jóságba vezet.

Sinkó Ferenc

NÉHÁNY SZÓ A FALUSI LELKIPÁSZTOR ÚJ PROBLÉMÁIRÓL

A Vigilia 1951 januári számában rövid írás vetette föl a falusi lelkipásztorokdás mai problémáit. Az alábbiakban ezzel kapcsolatban szeretnénk né-

hány, gondoljuk nem időszerűtlen és a falu szellemétől nem távolálló nehézséget megvitatni.

A két világháború szinte forradalmi

átalakulást hozott falvaink vallásos életében. Már az első világháború után megkezdődött a falusi dolgozók városba, főleg a fővárosba való özönlése. A munkaterek és munkaviszonyok nem egyszer százkilométeres távolságokba sodorták a kenyérkereső családtagot (többnyire az édesapát, de sokszor az édesanyát is); a falu fiatal-sága néha „csapatba” tömörülve ment el egy-egy jó keresetet biztosító munkahelyre. Az idegenben töltött hosszú idő tágitotta a látókörüket, megismer-tette őket más vidékek és városok la-kosaival; felszakadt a röghözkötöttség-nek és a faluból nősülésnek sokszor bizony egyáltalában nem áldásos ha-gyományossága. Megszületett az a „kétlaki embertípus”, aki a földet is művelte, de „holtszonban” valahol ipari munkát is végzett. Mindez oko-sabbá értelmesebbé, életrevalóbbá tette a falusi lelkeket; de a hiveiért aggódó lelkipásztornak a jó mellett a fejlődés rossz oldalát is meg kellett látnia.

Már maga az a tudat, hogy hiveit (s többnyire éppen azokat, akikért a leginkább aggódik: az ifjúságot és a fiatal házасokat) ritkán látja otthon: hogy idegen, talán közömbös vagy ép-pen vállaltalan környezetben kell tud-nia övét; hogy talán falujukban soha nem tapasztalt bűnöknek és csábítások-nak vannak kitéve: mindez súlyos gond a papi lélek számára.

Vajjon milyen a lelkiviláguk ezek-nek az immár csak „ünnepi falusiak-nak”, akik csak a szombatesti tömött munkásvonaton vagy autóbuzson jut-nak haza, hogy hétfőn kora hajnalban ismét visszatérjenek munkahelyükre? Számíthat-e rájuk a falusi templom, a falusi egyházközség, a falu egész szakrális élete? Tudnak-e lelkiekben továbbra is falusiak lenni, vagy pedig áttörik a falu hagyományának zártsá-gát?

Kérdésünk nem olyan egyszerű, hogy azonnal válaszolni lehessen rá. Kétség-kívül nagyon sokat jelent az a lelki tartalom, amit hazuról visz magával a falujától távol dolgozó. Milyen öröm sok plébánosnak, mikor egy-egy mesz-szi munkahelyről megírják neki az ot-

tani lelkészek, hogy munkásai mind vagy legalább nagy részben elvégéz-ték karácsonyi vagy husvéti gyónásu-akat, áldozásukat! Sajnos, azonban nem mindig ilyen rózsás a helyzet. Van, nak, akiknek a munkahelye túlságosan messze esik a templomtól, vagy nincs lehetőségük rá, hogy megfelelő, bár nem ünnepi, de nem is munkaruhában térdeljenek a gyóntatószékbe vagy áldoztatórácshoz. Már pedig a mély lel-kületű katolikus falu ezt a templomi illendőséget nagyon beleyökerezette az emberekbe, elsősorban éppen ha-gyományokhoz való ragaszkodásával. Van azután olyan falujától távol dol-gozó hívő is, aki megszokott környe-zetéből kiemelve idegennek érzi magát a templomban, idegennek az ismeret-len hívek között és jó idő eltelik, míg bele tud közkenni a vallásos élet e szá-mára szokatlan kerékvágásába.

Ami az *otthoni* beilleszkedést illeti: ez általában alig állhat többől, mint a közösséggel együtt hallgatott isten-tiszteletből, nevezetesen a szentmiséből és a litániából; ez az utóbbi azonban, főleg a férfiak számára, már elvesz-tette vonzó jelentőségét, legalább is abban a régi, hagyományos alakjában, ahogyan faluhelyen majdnem minde-niütt végzik. Várakozáson felül síke-rült viszont több helyen megkedvel-tetni a férfi dolgozókkal a mind nép-szerűbbé váló esti miséket. Általános tapasztalat, hogy bizony sokszor ma-radt el a kötelező vasárnap szentmise hallgatás a gyengébb ruha vagy a tá-vol dolgozó szinte elkerülhetetlen ün-nepnap délelőtti munkája miatt. Ezek az esti misék azonban falvakban azt az időt használják ki, amelyet teljesen a nyugalomnak és a pihenésnek, vagy vallásosabb családok a közös olvasmá-nyoknak és elbeszélgetéseknek szá-nak. Ez után a délutáni vagy kora esti órákban bemutatott szentmise után még mindig bőven juthat idő a haladó szellemű falu új szórakozásaira: mo-zira, összejövételre, előadásokra.

Nehezebb kérdés ennek a rétegnek a szentségi életbe való aktív bekap-csolása: Faluhelyen, ahol többnyire egy, legföljebb két pap van (de ak-

kor egyikük a szomszéd filialisokat látogatja, pasztorálja), nehéz a szentgyónást és áldozást úgy rendezni és rendszeresíteni, hogy ez a dolgozó réteg gyakran éljen a szentségekkel. Szinte nem is kívánhatunk mást, mint hogy a husvéti és a karácsonyi időben az Úr asztalánál lássuk őket.

Hangsúlyoznunk kell, milyen nehézséget jelent a pasztorációban az a tény, hogy ez a várossal, más vidékekkel ismerkedő falusi réteg átalakul gondolatvilágában, életszemléletében és világnézetében. Mikor hallgatóink között ők is ott vannak, lényeges következmény, hogy rájuk is tekintettel legyünk szentbeszédeink témáját, időszzerűségét és gyakorlatiasságát illetően. Mondanivalónkat mindenképpen úgy kell összeállítanunk, hogy az idegenben dolgozó egész hétre való lelki táplálékot vihessen magával, de faluban maradó hiveink is merithessenek erőt belőle otthoni munkájukban. Szentbeszédeink tárgyában és gyakorlati következtetéseiben tehát gondolnunk kell azokra is, akik már nem a hagyományos keretek között élnek, sőt úgy kell felvérteznünk őket, hogy vallási és erkölcsi felfogásuk az otthontól elszakadva is hívő kereszény maradjon.

Lássuk most azoknak a problémáit, akik nem kényszerülnek arra, hogy a falut elhagyják, annak életéből hosszabb-rövidebb időre kiszakadjanak; lássuk azokat, akiknél még valóban a „hagyományosság” az uralkodó tényező s akiknél a vallás szinte annyit tesz, mint megmaradni a régi keretek, a régi életforma, a régi világnézet mellett.

Sajnos, meg kell állapítanunk, hogy míg a városokban a hitélet eddig nem tapasztalt módon elmélyül, addig falun többnyire még bizony a külsőségek köntösebe öltözik. Hogy a nagy ünnepeken a lányok fehér ruhát öltenek, a felnőttek pedig „első ruháikat” veszik fel; hogy fogadalmi ünnepekről (s melyik falunak ne lenne?) elmaradni szinte kiáltó vétekszámba megy; hogy ünnepnapokon és ünnepkörök szerint ugyanazokat az évszázadok óta beidégződött szokásokat vagy hagyomá-

nyokat ápolják: sok falusi előtt bizony még mindig leginkább ez jelenti azt, hogy „én vallásos vagyok”. Sokszor tapasztaltam eddigi lelkipásztori működésem alatt, hogy a nagy konzervatívizmus, amely egyes hívők lelkében szinte egybeforr a vallással, az előítéletek annyi-annyi gátlását hozza felszínre, hogy ezek minden újítással, a korszerű lelkipásztorkodás minden új fogásával idegenül, értetlenül, sőt olykor talán egyenesen ellenségesen állnak szemben.

Sőt, tovább menve: lelkiségben, aszkézisban is nehéz új utakra térni és a régit elhagyva, a pápák és a lüktető, új katolikus világ irányítását megvalósítani. Korántsem akarom a magyar falusi hívő „lelki nagykorúságát” kétségbevonni, úgy vélem azonban, jó pár évtizednek kell eltelnie, míg a falu eléri a város jelenlegi vallásos színvonalát. Vannak biztató kezdeményezések és kísérletek; de tegyük fel a kérdést: vajjon éppen ezek az újítások és falun alkalmazott vallási módszerek nem alkalmazkodnak-e majd ismét egy új falusi hagyományossághoz és nem fognak-e, talán más irányban, de mégis csak formális hagyománnyá fejlődni a falu életében?

Vegyünk egy példát. A legtöbb magyar faluban öröndetesen emelkedik az elsőpénteket végzők, főleg asszonyok és leányoknak a száma. Kétezer lélekszámú községemben négy-ötszázan áldoznak első pénteken. Vajjon nem kopik-e egyszer majd ez is pusztá szokáshagyomány? Nem kell-e minden örömről mellétt is erősen figyelmeztetni híveinket, hogy a szentáldozás csak akkor válik életünkben is hathatóssá, ha egész szürke hétköznapunk olyan, amilyen kívisszük lelkünkben Krisztust az életbe? Nem kell-e a mutatószám mögé nézni és azt is vizsgálni, vajjon nem csak egy új „szokáshagyomány” alakul-e ki, mely szerint nem is valamirevaló az, aki ennek vagy más hasonló vallási gyakorlatnak nem tesz eleget?

Néhányezres közösségekben a hagyományt véglegesen kikapcsolni bajosan lehet. Talán átalakítani, megjaví-

tani inkább, de megszüntetni és teljesen gyökerestől kiirtani, még iparosodásnak induló falusi életünkben is, hosszadalmas és fősúlyos lenne. Itt kell megint a faluval együttérző lelkipásztornak egyéni beszélgetésekben, gyóntatásban, igehirdetésben rendszeresen arra törekednie, irányítania, hogy mindaz a felvett és átvett szokás meg örökség, mely akár a várostól, akár a lelkipásztor közvetítésével a beáramló lelkimozgalmakból nyerte eredetét és akar terebélyesedni, valóban élő és öntudatos legyen.

Vessünk egy pillantást végül azoknak a falusi családoknak az életére, amelyek megoszlanak: ahol egyik rész, vagy legalább is a kenyérkereső távol van, a másik pedig még éli tovább a falu régi hagyományokkal telt életét. Felvetődik a kérdés: vajjon melyik fél hat a másikra? Bizonyára szívósabb lesz a faluhoz ragaszkodó gondolkodás; de ha jó irányítást és helyes élet szemléletet kapnak, az ilyen életközösségeket éppen a beáramló új hatások fogják életerőssé és lüktetővé tenni. Hisszük, hogy korunk lelkipásztora

nem ijed meg ettől a látszólag nehezen egy nevezőre hozható közösségtől, hanem ellenkezőleg: szeretetteljes irányításával és személyes ráhatásával kiegyensúlyozza a nehézségeket, letempítja az éleket és hasznos lelki energiává változtatja a felgyülemlett erőket.

A lelkipásztor, a sokszor agyondolgozott, holtrafáradt pap látja, mert lehetetlen nem látnia, hogy „igére vár a nép”, mégpedig az új és korszerű kereszténység új arcának megvilágítására. Eppen ezért kell még nagyobb példaadással, még nagyobb önfegyelmel, még nagyobb áldozatkészséggel állnunk hiveink elé, hogy napjaink korfordulóján ne legyen magárahagyva a lelke. A pap legyen az a menyeyi orvos, aki transzformálja az elmentés erőket és úgy vezeti bele őket hiveinek és az egész Egyháznak a vérkeringésébe, hogy abból még bőségesebben áradjon mindenkire az az „ismeretlen természetfelettség” (P. Plus), mely lombos fává növeli a halhatatlan lelket az örök élet kertjében.

Kormos Ottó

TERMELŐCSOPORTOK A KERESZTÉNY KÖZÉPKORBAN

Mindenki tudja, hogy a kapitalista gazdálkodás csak egyik fejezetét jelenti az emberi történetnek. Feltételei, amelyek szükségessé tették, csak lassan bontakoztak ki, s maga a törkeerdeki gazdálkodási forma is hosszú alakuláson ment át, amíg eljutott a mai monopol-kapitalizmus válfajáig. Európának azokon a részein pedig, amelyek kívül estek a római birodalom határain, vagy ahol a római birodalmat északról és keletről jött népek váltották fel, ott meg éppenséggel későn szilárdult meg a termelőszközökre, főleg a földre vonatkozóan az egyéni magántulajdon. Ezekben a tájakon ugyanis az őslakos, illetve az újonnan betelepülő népek jogrendje közvetlenül tudott hazzákapcsolódni a kereszténységhez, s így nem fejthette ki hatását az a római jog, amely a tel-

jes és korlátlan magántulajdon álláspontját vallotta. Ez a legfőbb oka annak, hogy szinte az egész középkoron át a *szükségletfedezés elve* tudott érvényesülni a gazdaságban, összhangban a kereszténység ama tanításával, hogy a földi javaknak és a föld gyümölcszeinek *mindenki számára biztosítaniok kell az emberhez méltó megélhetést*. Aminek közérthető következménye az, hogy a termelés eredményeit bármilyen termelési rend mellett is mindaddig *közösöknek* kell tekinteni, amíg mindenegyes ember élethez való igénye kielégítést nem nyert.

Nagyon figyelemreméltó ebből a szempontból, hogy a középkori Európában sűrűn találkozunk olyan termelési formákkal is, amelyek messze a multba, egészen a társadalmasodás kezdeti időszakába nyúlnak vissza. A

magától adódó, természetes szövetkezés formái ezek, amilyenekre minden bizonnyal a halászatból és vadászatból élő embercsoportok kényszerültek rá legelőbb. Skócia, Írország és Izland ma is virágzó halász-szövetkezetei töretlen vonalban őrzik ezt az eredetet.

Egészen különleges helyet foglalnak el a keresztény középkor termelési szervezetében azok a *mezőgazdasági közösségek*, „communautes agricoles”, amelyeknek oroszlánrészük volt az őserdőktől borított Franciaország civilizálásában. Az első feljegyzések a XI. századból említik őket, a XII. században már tömegesen működtek és csak a XVI. században sorvadtak el, amikor a királyi hatalom visszatért a latin hagyományokhoz s újból bevezette a római jogot, amely a községi és tartományi önkormányzatok megfojtásával a központosító törekvéseknek is kedvezett. Egyes felreesebb helyeken azonban még a XVII. és XVIII. században is voltak ilyen mezőgazdasági közösségek, különben nem foglalkoztak volna velük az akkori jogászok.

Több parasztcsalád, olykor tizenöt-husz is, alkotta ezeket a közösségeket. A föld, amit az uratlan területekből művelés alá fogtak, az erdőségektől elhódítottak vagy a mocsarokból kiszárítottak, a *közösség együttes tulajdonát képezte*, amelyet nem lehetett a tagok között felosztani. A keresztény szabadság-eszmének megfelelően azonban, amely egyébként is jó talajra talált az ősi törzsi szabadságokban, ez a társulás a *teljes önkéntességen alapult*. Aki úgy gondolta, hogy másutt jobban megélhet, szabadon léphetett ki belőle és távozhatott onnan. A közösség életét hallgatólagos szerződés szabályozta, amelynek lényeges elemeit a hagyomány írta körül. A közösség így nagyobb nehézségek nélkül, rugalmasan tudott alkalmazkodni az idők során felmerülő újabb szükségletekhez is. *A közösség élén a tagok által választott főnök állt*. Ő osztotta be és irányította a munkálatokat s ő képviselte harmadik személyekkel szemben a közösséget. „X. et ses compariçonniers”

— „X. és az ő részestársai” — ez volt a közösség hivatalos megjelölése.

A legérdekesebb mozzanat, hogy nemcsak a megművelt föld tartozott együttes tulajdonba, hanem a *szorosan vett személyes használati tárgyakon kívül általában sem ismerték a magántulajdont*. A *termést nem osztották szét* és a továbbadott főlegleg ellenértékét is a közösség jószágkészletébe utalták. „A társult tagok minden javát egyetlen tömegnek tekintették, — írja A. D. Bancel — amelyből az ősi erkölcsök egyszerűségében éltek valamennyien. Csak a kenderből és a gyapjából kaptak külön részt a családok, hogy tetszésük szerint dolgozhassák fel azt ruhának és háztartási holminak, s kaptak időnként valami kis pénzt is, hogy személyes szükségleteikről gondoskodjanak.”

Egy XVI. századi jogász, Guy Coquille, nagy dicsérettel szól az általa meglátogatott mezőgazdasági közösségek belső életéről. Akárcsak a korabeli ipari mester-céhelnél, itt is a keresztény ünnepek együttes megélése, a keresztelők, névnapok, esküvők és temetések együttes rendezése jelentették az összetartozás legbensőbb kötelekeit. „Ezekben a közösségekben — mondja Coquille — szeretik és becsülik a gyermekeket, noha azok még semmit nem tudnak végezni, mert a jövő biztosítékát látják bennük. Becsületük van a javakorbeli embereknek, *annál nagyobb, minél derekasabban dolgoznak*. De megbecsülik az öregeket is, mind tanácsaik miatt, mind pedig azért, mert emlékeznek arra, amit azok cselekedtek. Minthogy így minden korcsoport megvan náluk, olyanok, mint egy politikai testület, amely a nemzedékek egymást váltásában birja maradandóságának zálogát.”

Ezek a mezőgazdasági közösségek tehát magas fokban valóra váltották a *szabadság, egyenlőség és testvériség keresztény követelményét*, jóval előtte annak, hogy ugyanezeket a követelményeket a francia forradalom is világgá kiáltotta. Az előbb elméletben hirdett, majd gyakorlatba átvitt fejedelmi

abszolutizmus ugyanis elsöpörte közben a gazdasági önkormányzatokat is, a kapitalizmus pedig a szükségletfedezés elve helyett a tökélekedet tette meg a termelés legfőbb rugójává. Semmi kétség, maga a folyamat történelmi szükségesség is volt. A régi termelési kereteket szét kellett feszíte-

niök az új termelési eszközöknek. De hogy a változás szociális, majd politikai téren éppen azokat a következményeket váltotta ki, amelyeket jól ismerünk, abban közrejátszott az is, hogy a hangadó társadalmi hatalmak gondolkodása elszakadt a kereszténység szellemétől.

M. V.

AZ ÁLLATOK ÖSZTÖNE

Az állati ösztönök problémája egyike az élők világával foglalkozó természettudomány legérdekesebb, legkülönbözősebb és ma még legtöbb rejtélyt magába záró kérdéseinek. Hiszen magának az ösztön fogalmának a meghatározása is rendkívül nehéz, — nem is beszélve megmagyarázásáról — annak ellenére, hogy az ösztön megnyilvánulásának és működésének a természettudósok által hosszú idő óta és jól megfigyelt példái sok ezerszámba állanak rendelkezésre.

Ennek a bonyolult problémának nyújtja átfogó képét H. Wohlbold ismert biológus „Az ösztön csodája” című könyve, amelyben a modern természettudomány legújabb, széles körreterjedő megfigyelései és kísérletei alapján igyekszik fényt deríteni ezeknek a kérdéseknek számos homályos pontjára.

Mi az ösztön? — veti fel a kérdést. Zoológusok és állatpszichológusok nemzedékei törték ezen a fejükét és minden megoldási kísérlet végeredményben az állat lényegének két elmentéses megítélésére vezethető vissza. Mert az ösztön kérdése önmagában sohasem oldható meg. A kérdés lényege abban van, minek tekintjük magát az állatot. Az egyik oldalról ugyanis emberiesíteni, a másiktól mechanizálni, gépnek tekinteni akarták az az állatokat.

Az első megoldási mód üttörője Brehm volt, világhírűvé vált és a maga nemében valóban kiváló munkájában. „Éppen annyi görgről, mint esztelenségről tesz tanuságot az ember — írja Brehm —, ha minden magasabb

értelmi képességet a saját maga számára igényel és az állatoknak csak a tudattalan ösztönt hagyja meg, csak sejtéseket a megismerés helyett.” Ezeket a jószándékú szavakkal számtalan állatbarát érzelmi szükségleteit elégitette ki. Abban az időben valóban azt hitték, hogy a méhek és hangyák tanítják és oktatják a kicsinyeiket és bevezetik őket a nagy méh- és hangyállamban elvégzendő feladataik rejtelmeibe.

A darwinista fejlődéelmélet az antropomorfizmust messzemenően támogatta. Hiszen ha nemcsak az emberi szervezet, hanem a lelki és szellemi élet is a létért való harcban, természetes kiválasztódás útján fejlődött ki kezdetleges csirákbl, akkor az emberi lélek is csak fokozatilag, nem pedig elvileg különbözhet az állattól. Akkor az ember legmagasabb szellemi képességeinek is meg kellett lenniük az állatban és csak növekedhettek a fejlődés folyamán. Ez a felfogás a darwinizmus részéről fontos előfeltétele volt a materialista-mechanikus természet-szemléletnek.

A természettudomány Brehm ideje óta végbement hatalmas fejlődése azonban kimutatta ezeknek a nézeteknek a helytelenségét. Kimutatta, hogy az állat sem nem gép, sem nem ember, — jobban mondva nem az ember karikatúrája. Az állat — állat és semmi egyéb. Nem csak primitívebb, hanem más, mint az ember.

Emberi szempontból nézve, az állatok nagyon kevésbé intelligensek. Olyan problémákkal, amelyekkel minden gyermek játszva megbirkózik, min-

a legmagasabb emlősök is legtöbbször tehetetlenül állanak szemben.

Másrészt viszont még igen alacsony fejlettségű állatok is nagyon sokszor rendkívül okosan cselekszenek, sokszor okosabban, mint az ember. Különösen ha az élet, elsősorban pedig a faj fenntartásáról van szó, a legalacsonyabbrendű állatok is képesek az előrelátásnak és az értelmes cselekvésnek valósgagos csodáira.

A bölcsesség és tehetetlenség közt e látszólagos ellentmondás könnyen megoldható. Az állatok ostobák és tanács-talanok — mindig a mi szempontunkból nézve a dolgokat —, ha először gondolkodniuk kell, hogy mit csináljanak és hogyan viselkedjenek, de „okosak”, sokszor az embernél is okosab-bak, ha csak ösztönös cselekszenek. Ezért az ösztön a tulajdonképeni kul-csa az állati léleknek.

Mi hát az ösztön? Darwin szerint „az agy öröklött módosulása”. Az ember egyéni élete során a tapasztalatok által okosabb lesz — vagy legalább is kellene, hogy legyen. Megtanulja, ho-gyan alkalmazkodjék a lét szükségle-teihez és követelményeihez és így jut el a „célszerű” cselekvés képességé-hez. Alacsonyrendű állatok ellenben legtöbbször egyáltalán nem gyűjthet-nek tapasztalatokat. De a faj sokat megtanul az évmilliók folyamán. Azál-tal, hogy mindig ugyanazokat a ta-pasztalatokat szerzi, bizonyos gondol-kodási szokásokra tesz szert, amelyek mintegy láthatatlan nyomokat hagy-nak az agyban. Így a darwinizmus.

Ez az elmélet érdekes lehet, de ne-héz elképzelni, hogy az ösztönök fejlődése a valóságban, hogy is történhe-tett. Joggal mutattak rá, hogy rész-ösztönök vagy ösztön-töredékek céltal-anok és az állatnak inkább ártóanának, mint használnának. Az ösztön segít-ségével az állat létfontosságú célok el-érésére képes. *Létfontosságú* cél, — ezen van a hangsúly. Ha az ösztön felmondja a szolgálatot, kimondja a halálos ítéletet az egész fajra. Ha az ösztön, valaha nem volt meg, az állat nem létezhetett. Az állattal együtt, ve-le egyidejűleg készen és tökéletesen

meg kellett lennie az ösztönnek is. Nézzük ezt egy példán.

Egy amerikai pálmaliliom, a yucca szaporodását egy kis lepke, a yucca-moly teszi lehetővé, amely a bepor-zást végzi el. A yucca virágai csak egyetlen éjszakán virulnak. Hogy a yuccamoly éppen ezt az egy éjszakát választja ki a beporzásra, már egy-magában is különös. Minden yucca-fajtának megvan a maga külön lepke-fajtája. A lepke nősténye belemászik a virágba, a ragadós himport leszedi a porzóról, kis golyóvá, labdaccsá for-málja és elröplül vele egy másik virág-hoz, amelynek bibéjére ragasztja. A beporzás ezzel megtörtént. Nem véletlenül történik, hanem a lepke teljes gondossággal hajtja végre. De ezzel még nem fejeződött be a tevékeny-sége. Átszúrja a magház falát és be-lehelyez 3—4 tojást. Ezekből csakha-mar kibújnak a hernyócskák, amelyek a magokból táplálkoznak. A megter-mékenyítés következtében összesen kb. 200 mag képződik, és minden hernyó megeszik belőlük mintegy huszat. Ad-digra már annyira fejlődött, hogy — a magház átharapása után — saját-készítésű fonalán leereszkedik a föld-re és begubózik. A fentiekből követ-kezik, hogy a hernyók legfeljebb a magok felét eszik meg. Legalább száz megmarad. Ha a molylepke több to-jást rakna a magházba, a nagy gond-dal végrehajtott megtermékenyítésnek nem lenne semmi értelme, mert magok képződnének ugyan, de a hernyók felfalnák. A yuccanövény kihalna: a molylepke hernyói kiirtanák a fejlő-désükhöz szükséges növényt és ezzel saját fajukat is. Az események tehát olymódon kapcsolódnak egymásba, ahogy kell, hogy mind a növény, mind a rovar fennmaradhasson.

A lepke és a növény — legalább is a megtermékenyítéssel kapcsolatos jelenségek közben — egy organizmust képeznek. Az állati szervezetben is úgy működnek együtt az egyes szer-vek, ahogy a lét fenntartásához szük-séges.

Lehetetlen feltételezni, hogy a yucca valamikor a molylepke nélkül élt, míg

az egyszer véletlenül ráakadt a virágporra. Egy másik moly talán ezer év után véletlenül átvitte a hímport egyik virágról a másikra. Ha milliárd és milliárd moly rossz helyre vitte volna, míg végre egy rátalál a helyes cselekvésre, addigra a növény és vele együtt a moly is már régesrég kihalt lenne.

Az a felfogás, hogy a faj lassankint megtanulja a neki hasznos cselekvést, hogy tehát az őszton az egyedek tapasztalatainak öröklött összessége, könnyen ad abszurdum vihethető. Lássunk csak egyetlen egyszerű példát: a csukának nem könnyű munka egy túskehalat felfalni. Egészen különlegesen kell megfognia, mert ha úgy ragadná meg, mint bármilyen más halat, a tüskék a torkába akadnának, zsákmányát se lenyelni, se kiadni nem tudná, bele kellene pusztulnia a jó falatba. Ősztöne megóvja attól, hogy ezt a halat helytelenül fogja meg: minden csukának el kellett

pusztulnia, amely ezt egyszer megtette; de akkor már nem lehetett alkalma kellemetlen tapasztalatát az utódaira átörökíteni: mert ha kimúlt, nem tudott már szaporodni.

Ugyanez az eset az összes többi ősztonokkal is. Ezer és ezer példán mutatja be Wohlbold az ősztonok csodálatos működését és megjegyzi, hogy a mai állattan az ősztonok megalkotását és működtetését ugyanazon erők hatásának tulajdonítja, amelyek az állati szervezet növekedését, célszerű szerveinek kifejlődését és a mindig változó körülményekhez való alkalmazkodását teszik lehetővé.

Egy ismert klinikus szavai szerint: „Az ősztonök célszerűsége, messzireható célirányossága, sőt értelemserűsége ugyanannak a nagy építőnek a szellemére vezethetők vissza, aki megalkotja az élő természet formáit, aki a madaraknak könnyű tollruhájukat, a teknősöknek kemény páncéljukat ajándékozta.”

Ö. A.

AZ INDIÁN ŐSMUVELTSÉGEK EREDETE

A két nagy amerikai kontinens, a déli és az északi óslakosairól jelentőségűkhöz viszonyítva ritkán és keveset beszélnek a történétírók. A múlt század derekaiig szinte teljesen hallgattak róluk. Akkor kezdtek foglalkozni természet- és néprajztudósok, geográfusok és vallástörténészek kutatómunkája nyomán az indián őskultúrákkal. Azóta — hogy csak néhányat említsünk a legismertebbek közül — Humboldt, Bollaert, Costa, Courty, Posnansky, Prescott, J. Huxley, W. Schmidt, Koppers és mások tárták fel ezt a szinte kimeríthetetlenül gazdag anyagot. A történétírók azonban, akik általában nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a politikai és gazdasági élet, háborúk és kormányformák külső változásainak, mint a látszólagos eseménytelenség mögött érő és ható kultúrfolyamatoknak, még ezeketán is elég gyéren foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Jellemző példa Nevius és

Commager északamerikai történetkönyve előszavának e néhány sora: „Amerika átugrotta a történelem első hatezer évét s hirtelenül éretten jelent meg a történelem színpadán.” Szinte gyermeken naív kijelentés, ha meggondoljuk, hogy azok alatt az „átugrott” ezredévek alatt keletkezett, érte el teljes kifejlődését, majd pusztult el az aztékok, inkák, maják és irokézek csodálatosan gazdag műveltsége.

Az indiánok művelődéstörténetével foglalkozó tudósok mintegy száz éve vitatkoznak rajta: vajjon itt az Atlanti- és a Csendes-Oceántól körülzárt, teljesen önállóan, minden más hatástól mentesen fejlődött műveltségről van-e szó, vagy pedig a történelemelőtti időkben és a történelmi idők hajnalán más műveltségek ősztonzései is érték-e az indián vallásokat, szokásokat, építészetet és művészetet, egyszóval mindazt, ami egy nép kultúrkincsét jelenti?

Alexander von Humboldt szerint a mexikói aztékok, perui inkák és a yukatani maják művészeti emlékei oly megdöbbentő hasonlóságot mutatnak a keletázsiai népek — főként a hinduk és a kínaiak — őskori művészetével, hogy az összefüggés kétségtelen köztűnik.

A XII. század második felében bukant föl az a vélemény, hogy az őskorban az ázsiai szárazföldről a keskeny Behring-szoroson, vagy az akkor esetleg még összefüggő szárazföldön át szibériai vadászok vonultak át és telepedtek meg az amerikai kontinensen, ahol azután sok ezer esztendőn át minden külső hatástól elzártnak és védedten fejlődtek és egészen sajátos művelődést teremtettek meg, melynek legmagasabb fokát a mexikói azték és a délamerikai maja kultúra jelentette. Különösen Amerikában ragaszkodtak ehhez a felfogáshoz. Miután a „vad és műveletlen” indián őslakosságot sikerült a „civilizációval” csaknem teljesen eltüntetni és a rezervációk mesterséges keretei közötti árnyékeltre szorítani, az amerikaiak mintha ráébredtek volna arra, mit jelentettek az indián ősműveltségek, s valamiféle nemzeti feltékenységgel kezdtek bizonygatni az amerikai szárazföldök történelemelőtt kultúráinak minden hatástól mentes őseredetiségét.

Az elmúlt negyedszázad bőséges ásatási anyaga azután egyre több részt ütött ezen az elméleten. A feltárt kőbalták, horgok, szerszámok, zeneeszközök, fegyverek, a közösség életét és vallását szabályozó feljegyzések és hagyományok meglepő azonosságokat mutattak a hindu, kínai és csendes-óceániai szigetvilág hasonló emlékeivel. A bambusz nádából készült, vadászathoz használt, többágú fúvócső például mind egyszerű, mind művészi díszítésű formában egyaránt megtalálható az északamerikai indiánoknál, a Maláji-félszigeten, Indonézia szigetein és a Dél-Amerika őserdőiben élő indián törzseknél. Egyes példányokon még a díszítések rajzai is megegyeznek. Találtak olyan őskori szövőszékeket is, melyek bonyolult szövőszer-

kezetének és festési módszerének azonossága lehetetlenné teszi a feltevést, mintha egymástól távolos vidékeken, egymástól függetlenül találták volna fel őket. Az északamerikai és alaszka-i törzsek pompás faragású totemoszlopaihoz meglepően hasonlóak azok, amelyeket legújabbban Kinában, Indonéziában és a Melanéz-szigeteken fedeztek fel; eredetüket a régészek Kr. e. 2500—2000-re teszik.

Még feltűnőbbek a megegyezések Mexikó, Közép- és Délamerika esetében. Itt egyes korszakok művészeti stílusa annyira azonos a Kr. e. 650—200-ig Kinában uralkodó stílussal, hogy szinte úgy tekinthető, mint ennek gyarmati ismétlődése. A különbségek nem nagyobbak, mint a francia-olasz-német gotika, vagy az olasz-francia-német reneszánsz között. A kínai sárkányt, mint jellegzetes jelet mind Mexikóban, mind Peruban megtalálták. A különböző indián kultúrák meg a brahma és buddhista szobrok és építészeti emlékek között fennálló hasonlóságok szintén figyelemreméltók.

A megegyezések és azonosságok egyebütt: a mítoszok, az államberendezések, az asztrológiai tudás és a rendkívül bonyolult naptárszerkezetek területén is megtalálhatók; mintegy hetven évvel ezelőtt Edward Tylor angol etnológus pedig rámutatott a hindu pachiszi-játék és az ősmexikói patellijáték tökéletes azonosságára.

Az indián őskultúrák azonban nem csupán Ázsiával és a Csendes-Oceán szigetvilágával állnak rokonságban, hanem az egyiptomi és afrikai történelemelőtti műveltséggel is. Erre vonatkozóan szintén gazdag és meggyőző anyag áll ma már a tudósok rendelkezésére. Legszenbetűnőbb a piramisépítészet, melynek emlékei nemcsak Egyiptomban láthatók, hanem Mexikóban és San-Salvador szigetén is.

Xocsipilli-istennőnek Mexikóban kiásott s az ottani múzeumban őrzött szobra fölött még ma is vitáznak a régészek; sokan nem amerikai, hanem egyiptomi eredetűnek tartják. A San-Salvador szigeti ásatásoknál napfényre került szobrocscsa pontos mása a köz-

ismert alakú egyiptomi mumia-szobornak. A Palenkeben talált domborművön látható Tau jel azonos az egyiptomi hajók jellegzetes jelével. Számtalan mexikói szobrocskán fellelhetők az ősegyiptomihoz tökéletesen hasonló hajviselet, nyakék, papi melldíszek. A bebalzsamozási módszer szintén azonos az egyiptomival: a belső részek eltávolítására ugyanazokon a helyeken vágják fel a testet, a konzerválásra ugyanazokat a növényi és ásványi anyagokat használták, még a preparált tetemet körülpólyázó lenszalagok is egyformák.

Megegyezik a két kultúra az istencsászárság gondolatában is. Az egyiptomiak szerint a fáraó isten és csak véreből való nőt: testvérhugát veheti feleségül; az inkák feje pedig a megtestesült napisten s ugyanolyan köztötségek alatt áll, mint a fáraó.

Mivel magyarázhatók ezek a hasonlóságok Kelet-Ázsia, az indián-kultúrák és Egyiptom, Afrika között? Kielegítheti-e a mai embert Alexander Humboldt magyarázata, mely szerint „az azonosságok és megfelelések gyakran az emberi szellem közös természetéből erednek”? Aligha. Ez a hipotézis sok problémára ad ugyan választ, ám ugyanakkor sokat megoldatlanul hagy. A teremtőnek, a világ kormányzójának, az élet és halál urának, a jutalmazónak és büntetőnek, egy szóval az Istennek keresésére irányuló igyekezet különféle megnyilatkozásai valóban az emberi szellem e közös természetéből, illetve katolikus felfogás szerint az egész emberi nemek szülő őskinyilatkoztatás kollektív tudatából fakadnak. A halottak eltemetésének módjai, a túlvilágba, mint folytatásba vetett hit szintén a végesbe belenyugodni nem akaró emberi szellem azonos megnyilatkozásai. De hogy földrajzilag távolos népek rokon vagy azonos építészeti és művészeti formákat, díszítő elemeket, szokásokat, egészségügyi és egyéb szabályokat alkalmaznak, az már nem az emberi szellem közös természetéből fakadó szükségszerű azonosság.

Okai felől a tudósok ma is élénk vi-

tában állanak. Sokan azt állítják, hogy a világrések között valamikor, több százezer, esetleg millió évvel ezelőtt, szárazföldi összeköttetés állt fenn. Így a népek aránylag könnyen érintkezhetek és vehették át egymás művelődési eredményeit. Ennek a nézetnek a hívei szívesen hivatkoznak bizonyos állati leletekre mint megtámadhatatlan bizonyítékokra. Ha nem fogadjuk el a szárazföldi összeköttetés hipotézisét — mondják —, mivel magyarázhatjuk meg, hogy Venezuelában kardfogú tigris-agyarakat, Natchez (Északamerika) mellett barlangi oroszlán-maradványokat, Kansasban és Mexikóban — az utóbbiban kétezer méter magasságban — tevecsontokat, Floridában, Ecuadorban masztodon-elefánt-csontvázakat, Kolumbiában ugyancsak kétezer méter magas fennsíkron egész masztodon-temetőt találtak?

Vannak azután régészek, történészek és etnológusok, akik a világrések egymás közötti érintkezését az őskorban a tengereken képzelik el. Az egyiptomi műveltséget szerintük föníciai hajósok vihették az amerikai indiánok közé, hiszen Rio de Janeiro közelében 840 méter magas angy sziklalapon föníciai ékírást, az Azori szigeteken föníciai pénzeket, Palenkeben, a Titikakató mellett ókori büntető-flottának mi lett a sorsa, nem tudjuk. Azt mindenesetre jelzi, hogy a nagyszerű hajós nép a mediterrán műveltséget általunk nem sejtett távolságokra vitte el.

Élénk hajózás állhatott fenn a történelemelőtti időkben a keletázsiai és az indián népek között is. Arról meglehetősen biztos tudomásunk van, hogy India és Kína hajóépítési tudása már az ősidőkben igen fejlett volt; így elképzelhető, hogy az ázsiai beltengere-

rekról a Csendes-Óceán végtelennek tetsző vizére is kimerészkedtek. Erről egyébként buddhista zarándokok több ezer éves feljegyzései is tanuskodnak.

A kínaiak rendszeres összeköttetése Középamerikával Kr. e. 300-tól mintegy Kr. u. 300-ig tarthatott. Ettől kezdve valószínűleg Hátsó-India és Indonézia hajójai folytatták Kína szerepét. Ezek a népek ebben az időben vették át a hinduizmust és a buddhizmust. A Yukatan-félsziget maja építkezéseiben olyan sajátosságok mutatkoznak, amelyek Kambodzsában Kr. u. XI–XII. században divatoztak, éppen ezért a rendszeres érintkezésnek Ázsia és az indiánok között legalább Kr. u. 1200-ig kellett tartania.

Ezek után annyi mindenestre bizonyosnak látszik, hogy az indián kultúrák mind az ázsiai, mind a mediterrán s főként egyiptomi kultúrával kapcsolatban álltak. Ezen túlmenően azonban az is megállapítható, hogy mélyebb történelmi értelemben tulajdonképpen minden magas színvonalú ősi műveltség egyetlen nagy egységnek a része volt. Ez az ősi „anyaműveltség” a Közel-Keleten — szumir, babiloni,

szemita, egyiptomi földön — született, valószínűleg Krisztus előtt négy-ötezer évvel és innen terjedt át már a történelmi idők megelőzően Európába, Indiába, Kelet-Ázsiába és Amerikába.

Ha azonban mindezt összevetjük az ősnépek és a mai primitív népek valóságának hasonlóságai, isten-képükkel, a világ és az ember teremtéséről alkotott fogalmaikkal, egy hajdani „aranykorról”, majd bűnbeesésről való elképzeléseikkel; ha meggondoljuk, hogy etnológusok megállapításai szerint „azok a népfajok, amelyek, úgy látszik, valóban az emberiség legrégibb állapotát őrzik, nem a legdurvábbak és nem a legkevésbé szegények erkölcsi fogalmakban”, akkor csak megerősítve látjuk azt a fölfogást, amely az emberi művelődés első nagy korszakát abban az igen magas fokú ősi kultúrában sejtí, amely csak bizonyos erkölcsi és történelmi katasztrófák következtében rendült meg s züllyött le arra a kezdetleges fokra, amelyen ma egyes vad népek tengődnek.

Mint R. Rother írja: „Mentől átfogóbb összefüggésekben látjuk a dolgokat, annál helyesebben látjuk őket”.

Halász Alexandra

VERDI

Giuseppe Verdi Itáliája a *Risorgimento* sokrétű, forradalmaktól hevített földdarabja volt. A lombard kapitalizmus melegágyában, Milanóban már gyárkémények sora emelkedik, Toszkána elefántcsonttoronyában „multjukra borulnak” a kor emberei s délen, Nápoly-Sziciliában még feudális me-revségükben élnek a középkori intézmények. Verdi 1813-ban születik Parma mellett, azon a vidéken, mely ma is a legforradalmibb módon képviseli az claszság szociális törekvéseit. Nem volt csodagyerek. Helyi kismesterek, templomorgonista s egy kisvárosi mecenás segítségével juttatja húszesztendőskora körül a zenei Mekkába — Milánóba. Am a Konzervatorium terme nem nyílik meg előtte, így a Scala egy kitűnő korrepetitorától — Barezitől —

magánúton tanul. Huszonhat éves (Rossinihez s Bellinihez mérve már szinte túlérte), amikor hosszúnevű első operái elsőbbitét, az *Oberto*-t meglátja a Scala valóban világotjelentő szinpadán. A siker éppen csak rokonszenvet jelent, de Verdi már hozzátartozik a fiatal „házszerzők”-höz. Mig vígoperáján dolgozik, a sors ke-mény ütésekkal kopogtat ajtaján. Rövid egymásutánban elveszti fiatal feleségét s két gyermekét: két esztendőbe kerül, amíg fel bír újból emelkedni — a Scala egy impresszáriójának ösztönzésére — lelki válságából. Új műve: a *Nabucco*, melynek kirobbanó sikere után rövidesen a *Lambardok*, majd az *Ernani* következik a Scala szinpadán. Ezek az izgalmas *negyvenes esztendők*, amikor Itália tucatnyi államában

egyszerre remeg meg a föld. A végigszántó forradalmak maguk is telve vannak regényes színekkel és fordulatokkal, így érthető, ha Verdi izzó és forradalmi lendületű népkórusai kiáramlanak az utcára, barrikádok mögül, vasasnémetek löpatkócsattogása közepette csap fel a Nabucco-, vagy az Ernani kórusának egy-egy lelkesítő strettája: Verdi, a fiatal varazsló a zene bűvös fegyverével nyeri meg a forradalomnak a tömegeket.

Milyenek ezek a korai drámák? A mondanivaló túlaradó bősége, éles kontrasztok, szerényebb mesterségbeli tudás — a bíráló szemszögéből nézve, de a valósággal démoni öserő széttöri a műfaj szűkebb korlátait, szerencsés pillanát ez: a zenedráma egybeolvad a születő új, egységes nemzet egyetemes szívdobbanásával. Rikító hatások, elragadtatott szenvedély, rémdrámának beillő szövegeknyelvek még csak növelek a Verdi-mű első szakaszának áramlását és erejét.

A mester életműve ritka s szinte rejtélyes meglepetésekkel teljes: ilyen tisztá, ennyire emelkedő művészi evolúciót csak nagyon keveset ismer az európai szellem története. A német zenebírálok nyomán „eklektikusnak” bélyegzett Verdi — az erős hatások, fércmű-szövegeknyelvek, utcára vitt kórusok mestere — lassan közeledik negyvenedik esztendejéhez s túl a mezzo cammino-n — szüntelenül tisztul, belső élmények világítják meg művét, emberibbé, bensőségesebbé, mesterségbelileg sokrétebbé lesz. Felszívja magába a párisi nagyopera nagy technikai hagyományait, Meyerbeer örökét, de ugyanakkor, amikor figyelembeveszi a francia stílust, emberileg és művészetében is mélységesen, elemileg olasz marad.

A szövegszerűből a tiszta-zeneibe való átállása mintha egybekitené Rossini és Meyerbeer ellentétes stílusait: így születik meg a „közép-periódus”, melynek gyors egymásutánban következő három állomása a *Rigoletto*, a *Trubadur* és a *Traviata*. Már ezek „nagyoperák” maguk is: a kifejezés eszközei bővülnek, egyre több új elem

jelentkezik a Verdi-színpadon. Elmélyül a kifejezés élménykészsége, a Traviatában lemond a kosztüm kiültségeiről, korának polgári tragédiáját igyekszik a lírai stílus eszközeivel megleveníteni. Az emberi profil élesebb lesz, szereplői lélektani csillogást kapnak. Rigolettóját akkor írja, amikor Európaszerte elfojtják a forradalmak fátyláját — az 1851-i premier mélységes tiltakozás a zsarnoki önkény villanásai-val szemben, a születő „második császárság” gyanus ragyogása közepette.

Rigoletto negyedik felvonásának negyese, a Trubadur börtönjelenete s a Traviata végső kifejlése jelenti Verdi nagyopera-stílusának művészi csúcseredményét. Még mindenható a melódia, a drámai cselekmény inkább csak „cifra szolgál” (a Trubadur most megismert filmváltozata vet csak némi fényt e legrosszabb szövegeknyelv áthatolhatatlan szövevényeire), keret a korabeli közönségizlés nemzetközi kivánsága szerint. Férfikorának delelője ez, alkotókészsége egyenletesen erős. Számos új mű látja meg az Opera színpadát — közöttük legérdekesebb a zenei elemeiben nyugtalanítóan új motívumokat szerepeltető *Alarcosbál*. A korabeli kritika bizonytalanabban fogadja a *Végzet Hatalmát*-t és a *Don Carlos*-t: különös módon, ennek az utóbbi Verdi-drámának komor és meg-rázó tragikumára csak a mi korunk számára teljesedett ki.

E periódust *Aida* zárja le. Születése maga is mintha új műfaj lenne, az örök-béke korabeli értelmezése szerint létrehozott kompozíció. A kontinenseket elválasztó s a népeket egybeölelő Csatorna megnyitása császárokkal s festőien rendezett fellahokkal, az ezer-egyéjszaka kiültségei között — ez a kairói keret, melyben először hangzának fel az *Aida* akkordjai. Zenei drámája itt oly lehetőségekre bukkan, a zenekar, kórus s az énekesek oly dimenziókban szárnyalnak, melyek összeszeűzzák a műfaj addig ismert korlátait. A drámai elem hatalmasra nő, az emberi realizmus ábrázolásának mélységét az ének ihletett bensősége fokozza. A melódia merevsége feloldódik.

hömpölygő deltává szélesül. Már nem szakad el a szövegtől, hogy öncélú fel-sőbbiségét jelezze. Még nem kezdődik meg ugyan a „*Melos*” és a „*Parlan-do*” végső egybeolvadása, mint a *Fal-staff*-ban — de a kortársak szemében úgy jelentkezik a kairói bemutató, mint a hatvanéves mester fejlődésének legfelsőbb állomása.

Amikor már az évtizedek óta elhall-gatott *Rossini* 1868-ban befejezte éle-tét — Verdi azzal a kéréssel fordult az olasz zeneköltőkhöz, hogy egy ne-gyszabású *Missa* in *Requiem*-nek kollek-tív munkájával fogják egybe hódolatu-kat a XIX. század olasz operájának e halhatatlanja előtt. Ő maga a *Libera-tétel* megírására vállalkozott. A terv-ből nem lett semmi, de a bussetoi San Bartolomeo-templom egykori pót-orgo-nistája nagy operai bemutatóinak szü-neteiben csendben és szívósan kezdett dolgozni a *Requiem*-en. Amikor Ales-sandro *Manzoni*, az egységessé vált Olaszország legnagyobb regényírója 1874-ben befejezi földi életét — a mi-lanói Dóm hetedfélszázados csúcspont-ai alatt felcsendül először a *Requiem*. E mű váratlan indulatok, viták, bírálatok forgószélébe kerül: terhére róják, hogy szétveti az egyházi műfaj korlátait, vi-lágias, sőt operai eszközökkel nyúl a kegyeletes témákhoz. Am kortársainak legjobbjai, közöttük Brahms is — úgy tekintik e művet, mint a század egyik legnagyobb, lángész-ihlette alkotását.

A *Missa* in *Requiem* s a röviddel ezután következő *Simone Boccanera* mintha lezárta volna e nagy zeneköltő töretlen életművét. Hetvenesztendő-s lett, fáradt, magányos ember, Wagner emelkedő világhírének árnyékában in-kább már csendesedő félmult. Am éle-tének e szakaszában lép melléje ifjabb barátja, a költő, komponista s — szö-veg-könyvíró, Arrigo *Boito*, ez az alá-zatos lélek, a *Mefistofeles* opera felej-tetetlen szerzője. Ez a művelt és ér-

zékeny szellemi társ a kertjének csend-jébe vonult s nyilván kissé sértett Ver-dit Shakespeare költői nagyságának elő-vetítésével szerkesztő végső, csúszala-tos alkotóperiódusának megkezdésére. Hetvenes éveinek ez a váratlan, belső fejlődéstörténete egyike a legizgalma-sabb stúdiumoknak (érthető, hogy *Werfelt* is ez ihlette meg). Mindaz a mesterségbeli tudás, melódia-bőség, az eszközök szinte végtelen gazdagsága, amit felgyűjtött közel hat évtized alatt, — most párosult a legnemesebb tar-tózkodás kifejezésével, a lélek-jellem-zés s a sokrétű előadásmód nagy egy-ségével. Így születik meg a féltékeny-ség marcangoló, egyéni drámájának hőseként a tragikus *Othello* és így emelkedik ki az elfeledettnek vélt, do-nizettis zenei bohózat elmélyült, tragi-kus csillánásokban is gazdag válfaja, az az egyedülálló *opera buffa*, melyet *Falstaff* jelez. Mindkettőnél az akció elválaszthatatlanul összeforr a zenével, lefoszlik minden konvencionális máz-ról, az aggastyán színpadán megszól-al a legtisztább *parlando*, mely valaha is érzékeltetni bírta egy operai cselek-mény realizmusát.

Falstaff első előadása 1893-ra esett, amikor a mester betöltötte nyolcvana-dik életévét. A kortársak — a wagneri égből tükrözése között, — aligha ér-tékelték a maga jelentőségében. Pedig ez a mű a maga bonyolult, nyugtalan színeivel, felcsapó hahotájával, tragi-kus villanásaival mindazt az emberi tartalmat belesűríti e zenei komédiába, ameddig egy nagy lélek élete alko-nyáig eljuthatott. Szelid öregség, mely-et szüntelen jótékonyága s egy egész nemzet aggódo szeretete vesz körül s legutolsó évei harmonikusan záródo négy vallásos zeneműve: a Dante-inspirálta *Laudi alle Vergine*, *Ave Maria*, *Stabat Mater* és *Te Deum* fogják végső harmóniába Giuseppe Verdi gazdag életét.

Passuth László

Felelős szerkesztő és kiadó: Sik Sándor.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

F. B. Pécs. Ne gondolja, hogy olyan betegeink előtt, kiknek nincs módjukban meggyónni, pl. mert pap nem keresheti fel őket, vagy mert elvesztették beszélő képességüket, az Istennel való kiengesztelődés útja el van zárva. Ezeknek is rendelkezésükre áll a tökéletes bánat, amelyet a népszerű valóságos irások a menyország aranykulcsának neveznek. — A tökéletes és kevésbé tökéletes bánat nem annyira az átélés mélységében, hanem elsősorban indító okaiban különbözik egymástól. Tökéletes bánata annak van, akit lényegileg nem az isteni büntetéstől való félelem és nem az üdvösséggért való aggodás indít bánatra, hanem a szent és jóságos Isten szeretete. Ezt a bánatot minden hívő, a fejletlen lelkiismeretű is, föl tudja indítani. Tapasztalat szerint ilyen helyzetben nagyon sok telik az emberi jóakarattól, kivált ha nem szűnik meg a szükséges kegyelmeket nagy bizalommal kérni. — Meg kell azonban jegyezni, hogy a tökéletes bánat csak akkor szerzi meg a remélt bűnbocsánatot, ha nem hiányzik belőle a gyónás szándéka („elvégezném a gyónásomat, ha lehetséges volna”). Ez a szándék kapcsolja bele a beteg alanyi bűnbánati aktusát a nagy tárgyi valóságba: az Egyház oldó és kötő hatalmába és ezen keresztül minden büntető kegyelem ősforrásába: Krisztus üdvözítő szenvedésébe. Innen van, hogy a gyónásban hemakadályozott hívő is már a tökéletes bánat fölkeltésekor, a gyónás elvégzése előtt megkapja a megigazulást, ha csakugyan szándéka volt gyónni. Ugyanígy már a keresztség fölvétele előtt megigazul az a felnőtt, aki a keresztség tényleges felvételéhez („vizkeresztség”) még nem érkezett el, de komoly szándéka van fölvenni („vagykeresztség”). Látnivaló, hogy a Jó Pásztor szerető gondoskodása következtében felnőtt ember nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy rajta kívül álló okok kizárják az üdvösségből.

Ű V E G

CSISZOLÓ

Ludányi

István

TÜKÖR

KÉSZÍTŐ

Budapest, VIII., Práter-u. 63. Telefon: 135-060

Láb- és kézizzadást teljesen megszünteti

a Molnár-féle SUDORAN. - Ára 4-80 Ft.

NAGY DROGÉRIA Budapest, VIII. kerület, József-körút 10.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

T. L. Budapest. Mindenben egyetértünk levelével; valóban meglepő dolog, hogy egyesek oly fegyelmetlenül viselkednek a templomban. A Vigiliának azonban nem lehet föladata, s nincs is tere rá, hogy afféle templomi illetant adjon s a hívek egy kisebbségét megtanítsa a templomi viselkedés szabályaira. Ezen a téren alighanem az épületesen viselkedő hívők példája a legjobb nevelőeszköz. Kérdéseire is csak nagyon röviden felelhetünk. Olyan templomban, ahol Oltáriszentség van, (amit az örökmécse jelez), térdhajtással lépünk be; ha az Oltáriszentség ki van téve, két térdre ereszkedünk és fejünket meghajtjuk. Szentmisén legalább Urfoľmutatás és áldozás alatt térdelni illik, áldoztatás esetén mindaddig, amíg a pap a cibóriumot vissza nem teszi a szentségházba. Urfoľmutatáskor, midőn a pap az Ostyát és a Kelyhet fölemeli, nem lehajtjuk a fejünket, hanem fölnézünk a legszentebb testre és Vérrre. Fegyelmetlenség és tiszteletlenség jele áldáskor, (amit szintén térdet hajtva fogadunk), vagy az utolsó evangélium végeztével kitérődni a templomból; várjuk meg nyugodtan, míg a pap elvégzi a szentmise utáni imádságokat s elhagyja az oltárt. Sokak szemében talán munde apróság vagy formalitás; de ha világi tekintélyeknek megadjuk a tisztelet külső jeleit, mennyivel inkább meg kell adnunk a legnagyobb tekintélynek, Krisztusnak. Amellett meg régi tapasztalat, hogy a külső fegyelmetlenség megkönnyíti a benső elmélyedést. A szülők pedig arról se feledkezzenek meg, hogy ne csak maguk viselkedjenek példásan a templomban, hanem gyermekeiket is tanítsák meg a példás viselkedésre.

Következő számainkból. A Vigilia legközelebbi számaiban közölni fogja többek között Holenda Barnabás „Az atom titka felé” című tanulmányát, Fáj Attila új szempontokat fölvető esszéjét Sinclair Lewisszal s a modern regényírás módszerével kapcsolatban, Füzeséry Katalin „A távollevő Isten” című művét, mely azt vizsgálja, hogyan nyilatkozik meg Isten abban a honvágyban, melyet a lélek a „távollevő Isten” után érez. A most elhunyt Van der Meersch munkásságát Sprenger Mercedes fogja ismertetni, egy tanulmány pedig, a hívek körében végzett kutatások alapján s maguknak a híveknek a véleményeit idézve, arra a kérdésre keres feleletet, „miről szeretne hallani ma a hívő”. Szemelvényeket közlünk Newman kardinális, Brentano és mások, szentek s mai katolikus gondolkodók írásaiból; s többek kívánsága szerint egy-egy tanulmányban bemutatjuk majd a katolikus világirodalom kiemelkedő alakjait.